

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

**Přijímání jinakosti – zobrazování sexuálních
menšin v současném srbském, chorvatském a
bosenském dokumentárním a hraném filmu**

**Accepting Otherness – Imaging Sexual Minorities
in Contemporary Serbian, Croatian and Bosnian
Documentary and Feature Films**

diplomová práce

Iva Bartošová

Slavistika se specializací kroatistika

Praha 2008

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslav Otčenášek, PhD.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala pod vedením PhDr. Jaroslava Otčenáška, PhD. samostatně. Prameny a literatura, které jsem k tomu použila, jsou uvedeny v seznamu literatury.

Na fotografie použité v této diplomové práci se nevztahují autorská práva.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat především vedoucímu mé práce, PhDr. Jaroslavu Otčenášskovi, za jeho věcné připomínky, podněty a nápady, jak tuto práci napsat lépe a zajímavěji. Zejména pak také děkuji za jeho shovívavost a trpělivost, kterou při vedení mé práce musel často projevovat.

Jelikož se v této práci prolíná hned několik společenských odvětví, byla jsem nucena často konzultovat či žádat o rady odborníky z jednotlivých oborů. Chtěla bych jim tímto poděkovat za pomoc, jmenovitě filmové publicistce Mgr. Dominice Prejdové, režisérce MgA. Ivaně Milošević, řediteli festivalu Mezipatra PhDr. Aleši Rumpelovi, výkonné ředitelce festivalu Jeden svět Mgr. Haně Kulhánkové a řediteli festivalu Jeden svět Mgr. Igoru Blaževicovi.

OSNOVA

1. Úvod	5
2. Sexuální menšiny a jejich postavení ve společnosti	6
2.1 Definice sexuálních menšin a jejich rozdělení	6
2.2 Minoritní sexuální chování v lidských dějinách	8
2.3 Náboženství na území bývalé Jugoslávie a sexuální menšiny	13
2.3.1 Současné křesťanství a LGBTIQ	13
2.3.2 Islám a LGBTIQ	16
2.4 Postavení sexuálních menšin v Srbsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině	18
2.4.1 Srbsko	19
2.4.2 Chorvatsko	25
2.4.3 Bosna a Hercegovina	27
2.5 Předsudky a diskriminace	30
3. Sexuální menšiny v hraném filmu na území bývalé Jugoslávie	32
3.1 <i>Dupe od mramora</i> – láska a válka očima Želimira Žilnika	34
3.2 Lesbická láska v chorvatském filmu <i>Hezke mrtvé dívky</i>	37
3.3 <i>Dýchej zhluboka</i> – lesbická láska v srbské kinematografii	39
3.4 <i>Go West</i> – první bosenský film o homosexuální lásce	43
3.5 <i>Varuh meje</i> – Strážce slovinských morálních a kulturních hranic	47
4. LGBTIQ v dokumentárním filmu na prostoru bývalé Jugoslávie	48
4.1 <i>Netrpeljivost</i> – Ivan - první srbský dokument o homosexuálech	48
4.2 <i>Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas</i> – chorvatský dokumentární film o diskriminaci na trhu práce	51
4.3 Produkční společnost FadeIn – průkopník lidskoprávních dokumentů v Chorvatsku	52

5.	Výskyt LGBTIQ témat v současné v srbské, chorvatské a bosenské literatuře	57
5.1	LGBTIQ téma v beletrii	57
5.2	LGBTIQ téma v odborné literatuře	60
5.3	Sexuální menšiny v médiích	61
5.3.1	Prostor pro LGBTIQ témata v televizi a rozhlasu	61
5.3.2	LGBTIQ filmy na filmových festivalech	62
5.3.3	Tištěná média pro sexuální menšiny	64
5.3.4	Internetové portály věnující se LGBTIQ	64
5.3.5	Veřejné aktivity a manifestace LGBTIQ komunit	65
6.	Postavení sexuálních menšin v české společnosti	68
7.	Možné příčiny netolerance srbské, chorvatské a bosenské společnosti k sexuálním menšinám	71
7.1	Patriarchální společnost	71
7.2	Balkánský machismus	72
7.3	Balkánský nacionalismus	73
7.4	Všeobecná netolerance postjugoslávské společnosti související s ekonomickou nejistotou	73
7.5	Historické okolnosti	74
8.	Závěr	75

1. Úvod

Při studiu serbistiky a kroatistiky, při seznamování se s kulturou národů bývalé Jugoslávie a při cestách do těchto oblastí nás občas může zarazit skutečnost, jak jsou místní lidé neochotni tolerovat sexuální menšiny. Když se o toto téma začneme více zajímat, zjistíme, že za netoleranci se často skrývá dokonce nenávist a že toto téma ve většině místních obyvatel vyvolává velmi negativní emoce a reakce.

Je zajímavé pokusit se zjistit, proč tomu tak je, jestli jsou místní lidé o tolik méně tolerantní než Češi či většina ostatních evropských národů a pokud ano, co je vede k takovému postoji. Co je příčinou této netolerance? Vychází z mentality lidí žijících v tomto kulturním prostředí, je důsledkem několika desítek let života v komunistickém režimu či její kořeny sahají ještě dále do minulosti? Je snad tradiční společenství na území bývalé Jugoslávie všeobecně méně tolerantní a sexuální menšiny jsou jen jednou z mnoha netolerovaných, ba až nenáviděných jevů či sociálních skupin?

Odpovědi na své otázky jsem se snažila hledat již ve své postupové práci, která se však zabývala jen netolerancí srbské společnosti. Ze sexuálních menšin jsem se v práci zaměřila pouze na osoby s homosexuálním chováním. Snažila jsem se prokázat netoleranci k této menšině tak, jak se vyskytuje v srbské společnosti a její kultuře, ve filmu, literatuře, v denním tisku. Součástí práce byl i dotazníkový průzkum, jehož výsledky mne dovedly k poznání, že v případě srbské společnosti a jejím vztahu k homosexuálním jedincům můžeme s čistým svědomím a bez nadsázky hovořit nejen o netoleranci, ale i o homofobii.

V této práci bych se na základě závěrů, ke kterým jsem došla, chtěla zaměřit na zobrazování sexuálních menšin, tedy nejen homosexuálních osob, ale i osob transsexuálních, intersexuálních a bisexuálních (LGBTIQ), v současném dokumentárním a hraném filmu na prostoru Srbska, Chorvatska a Bosny a Hercegoviny (dále BaH). Zajímá mne především, jestli je ve všech třech těchto

zemích netolerance k sexuálním menšinám shodná či jestli je některá společnost tolerantnější, a především pak skutečnost, jak současný srbský, chorvatský a bosenský film reflektuje problematiku sexuálních menšin a jejich přijímání většinovou společností, jestli se tvůrci snaží filmem proti netoleranci bojovat, využívají film jako prostředek osvěty či naopak věrně opisují realitu netolerance. Dále bude zajímavým ukazatelem to, jak jsou filmy, ve kterých se objevují příslušníci sexuálních menšin, přijímány veřejností a diváky. Neméně zajímavá je pro mne motivace tvůrců těchto audiovizuálních děl. Proč se režisér pouští do tohoto ožehavého tématu? Je připraven na eventuální nenávist a posměch veřejnosti? Jde mu o to vyvolat senzaci, upozornit na negativní vlastnosti, které jsou v jeho kulturním společenství obvyklé, nebo se chce jen věnovat společenskému problému, který je stále jakýmsi tabu, či se ho problematika osobně týká? Možností je jistě mnoho a každý autor dílo natáčí z jiných pohnutek.

Tyto a další otázky mne napadaly, když jsem filmy, ve kterých je problematika sexuálních menšin zobrazována, sledovala. V této práci bych na tyto otázky ráda našla odpověď, či alespoň získala dostatek podkladů a informací, na základě kterých si já i kdokoliv další, kdo si práci přečte, bude schopen utvořit vlastní názor.

2. Sexuální menšiny a jejich postavení ve společnosti

2.1 Definice sexuálních menšin a jejich rozdělení

Za příslušníky sexuálních menšin jsou považovány osoby s jiným než většinovým sexuálním zaměřením, tedy jiným než heterosexuálním zaměřením. Jedná se tedy o osoby lesbické, gay, transsexuální, bisexuální a intersexuální. Obvykle bývají všechny tyto minority označovány zkratkou **LGBTI** nebo **LGBTIQ**.

Lesba je žena s homosexuální orientací, tedy je přitahována jinými ženami. Označení *lesba* je korektní termín, v současnosti se upouští od bezdůvodné zdvořiliny *lesbička*.

Substantivum **gay** je v současné době nejrozšířenějším termínem pro označení homosexuálních mužů. Jako adjektivum termín gay označuje jak homosexuální muže, tak ženy. V češtině však v souvislosti s lesbickým chováním nebývá často používán. Původní význam tohoto slova byl přívlastek veselý, hravý a fungovalo jako jakýsi krycí název pro homosexuální muže.

Transsexuálové jsou lidé, kteří se cítí být trvale příslušní k opačnému pohlaví, než je jejich pohlaví fyzické. Většina transsexuálních lidí se snaží o operativní změnu svého pohlaví tak, aby jejich psychické a fyzické pohlaví bylo v souladu.

S transsexuály bývají často zaměňováni **transvestité**, jedná se ale o odlišné sexuální chování. Transvestité jsou muži, kteří necítí trvalou příslušnost k opačnému pohlaví. Pouze se v určitých situacích nebo v určitém prostředí cítí lépe v kůži opačného pohlaví, takže se převlékají do ženských šatů, malují se a češou jako ženy. Nesnaží se ale o trvalou změnu svého biologického pohlaví.

Bisexuální osoby se cítí být citově i sexuálně přitahované k oběma pohlavím, a to přibližně stejnou měrou. Názory sexuologů na bisexualitu se ale různí v tom, jestli tvoří celoživotně bisexuálně zaměřeni lidé samostatnou skupinu, nebo zda se jedná o zanedbatelné výjimky. Například čeští sexuologové Brzek a Pondělíčková-Mašlová¹ vyslovili na základě svých klinických zkušeností přesvědčení, že takových případů je jen velmi málo, neboť i bisexuálně cítící lidé nejsou obvykle v jednom období přitahováni stejnou měrou oběma pohlavími.

Intersexuálové jsou lidé, u nichž se vyskytují jak ženské, tak i mužské pohlavní znaky, a to vlivem prenatálních vývojových vad. Dříve bývali intersexuálové označováni jako hermafrodité, dnes je však tento pojem zastaralý a má pejorativní konotaci.

V této práci budu pro veškeré sexuální menšiny nejčastěji používat označení LGBTIQ. Zároveň je však nutné zmínit, že se v této práci ve valné většině případů

---

¹ Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J.: 1992 – Třetí pohlaví?, s. 14 – 18

LGBTIQ menšiny zužují na homosexuálně orientované osoby (muže i ženy). Je tomu tak zejména proto, že co do počtu příslušníků sexuálních menšin jsou homosexuálové zdaleka největší skupinou a jejich počet mnohanásobně převyšuje počet transsexuálů, transvestitů či intersexuálů. Mezi homosexuály pak bývají počítány i osoby s bisexuálním chováním, jelikož pro tuto práci je důležitý homosexuální aspekt jejich sexuálního chování.

Zároveň sociologické, psychologické i zdravotnické výzkumy, které byly na území států bývalé Jugoslávie dosud realizovány, se také zaměřovaly především na homosexualitu (zejména pak mužskou) a ostatní sexuální menšiny zůstaly poněkud v pozadí jejich zájmu.

2.2 Minoritní sexuální chování v lidských dějinách

Ve všech obdobích lidských dějin žilo určité procento lidí **homosexuálně** či **bisexuálně**. Nejvíce bylo homosexuální chování rozšířeno v antickém Řecku. V této společnosti byla jako v jediné nám známé homosexualita považována za skutečně rovnocennou a plnohodnotnou variantu sexuálního chování. Řekové však ve své sexuální praxi nerozpoznávali dva typy touhy, touhu po muži či po ženě. To, co podle nich způsobovalo, že byli schopni toužit po obou pohlavích, byla touha po kráse a dokonalosti, a to bez ohledu na pohlaví.² V Řecku byla dokonce velmi rozšířena i mužská prostituce. V případě dospělých mužů se jednalo o legální činnost. Obvyklé byly homosexuální svazky starších dobře situovaných mužů a jejich mladých milenců. Starší muži pak své milence brali do svého domu, starali se o ně a dbali na jejich výchovu.

Později řeckou kulturu přebíral starý Řím a s ní i značnou toleranci k homosexuálním projevům. Již se ale nedá hovořit o rovnocennosti homosexuálního a heterosexuálního chování. Na celoživotní homosexuální orientaci se nahlíželo jako na nedostatečnou mužnost, trestána ale nebyla. Běžnější bylo, že lidé žili v heterosexuálních vztazích a kromě nich měli také styky homosexuální.

Je všeobecně známo, že výraz **lesba** je odvozen od řeckého ostrova Lesbos, na kterém počátkem 6. století př. n. l. žila básnířka Sapphó. Ta vedla na ostrově

---

² Foucault, M.: 2003 – Dějiny sexuality II. Užívání slastí, s. 249

estétskou školu pro mladé dívky a do jedné ze svých žákyň se zamilovala. Její láska ale byla nešťastná a Sapphó se vrhla do moře. Všeobecně však ani na Lesbu ani v Řecku nebyla lesbická láska rozšířeným jevem. Soudě podle děl některých římských básníků (Martialis, Juvenalis) byla běžnější ve starém Římě.³ V evropské kultuře je homosexualita hodnocena záporně díky křesťanské tradici, ačkoliv v poslední době dochází k liberalizaci těchto postojů a objevují se různé přístupy a hodnocení.

Záporný postoj církvi je založen především na starozákonném vyprávění o Sodomě, v níž bylo před jejím zničením homosexuální chování velmi rozšířené.

Na rozdíl od kontinentální Evropy, která v historii neměla pro homosexualitu příliš pochopení, bylo v Anglii zejména v 18. století toto sexuální chování považováno za jakýsi „módní výstřelek“. Přesto však bylo postihováno.

Nejkrutější pronásledování homosexuálů nastalo v Německu během nacistické éry. Homosexuálové byli již od roku 1934 evidováni v tzv. „růžových seznamech“ (stejně seznamy si až do r. 1989 vedla StB v Československu) a v duchu rasistické ideologie byli viněni za „promrhávání rozplodzovací síly mužů“. Během nacismu bylo z homosexuality obviněno přes 50 000 mužů, kteří museli volit buď kastraci, nebo deportaci do koncentračních táborů. V koncentračních táborech tvořili homosexuálové zvláštní kategorii. Tak jako byli Židé označováni žlutou Davidovou hvězdou, homosexuály označoval růžový trojúhelník. Podle odborných odhadů prošlo tábory asi 10 tisíc homosexuálně orientovaných lidí. Po 2. světové válce začal v Evropě postupný proces dekriminizace homosexuality.

V minulosti i dnes byla evropská společnost k homosexuálním projevům žen mnohem tolerantnější a lesbická láska nebyla v Evropě nikdy stíhána. Ženská homosexualita je společensky méně nápadná a je jí všeobecně připisován menší význam. Proto se i většině lidí pod pojmem homosexualita vybaví primárně vztah dvou mužů.

V islámském světě, který se řídí dle Koránu, je homosexualita zakázána. Například v Íránu je pohlavní styk mezi muži dokonce trestán smrtí. Přesto právě v islámských zemích je homosexuální chování velmi rozšířeno, a to především proto, že svobodným mužům je zakázán přístup k ženám, tudíž se i

---

³ Morus, R. L.: 2007 – Světové dějiny sexuality, s. 43

heterosexuálně založení mladíci uchylují k náhražkovému homosexuálnímu chování.

Za formu transsexualismu, či spíše transvestitismu může být považován i v evropském kontextu velmi neobvyklý a ojedinělý fenomén balkánských **virďžin** (jsou nazývány také tobelijje nebo ostajnice). Jedná se o osoby ženského pohlaví, které byly většinou už od narození svou rodinou vychovávány jako chlapci. Stávalo se tak nejčastěji z důvodu absence mužského potomka v rodině. Tento fenomén byl rozšířen zejména v horských oblastech Černé Hory, Kosova a Metohije a severní Albánie, to znamená v oblastech, kde se nejdéle zachoval patriarchální způsob života a rodově kmenová společnost. Z etnického hlediska se jednalo především o srbské, černohorské a albánské obyvatelstvo. Z hlediska náboženského byl výskyt virďžin doložen ve všech třech náboženských skupinách, tedy u pravoslavných křesťanů, katolíků i muslimů.

Společným znakem všech virďžin je slib celibátu, který může být buďto doživotní nebo dočasný. Po tomto slibu dochází ke změně sociálního statutu virďžiny.

Foto: **Hajdar**, který se narodil jako Fatima (severní Albánie)

Virďžiny na Balkáně zkoumalo několik etnologů, zejména ze západní Evropy. Bylo jimi popsáno asi 120 různých případů virďžin. Bohužel se však nikomu z nich nepodařilo s jistotou zjistit, jestli rodiny v horských balkánských oblastech pokračují v této tradici či jestli je kult virďžin již minulostí.

Etnologové popsali několik typů virďžin, podle toho, za jakých okolností či s jakým záměrem se zavázaly k celibátu. Prvním typem jsou dívky, které se dočasně stávají virďžinami, protože v rodině není dospělý mužský potomek. Ve

chvíli, kdy se takový potomek objeví, většinou když dospěje mladší bratr, může se virdžina opět stát ženou a vdát se, obvykle k tomu ale v praxi již nedojde. Druhým typem jsou virdžiny, které se zřeknou své ženské úlohy poté, co mužským členům jejich rodiny hrozí krevní msta a nemohou tak plnohodnotně vykonávat svou mužskou roli v rodině. Třetí typ virdžin je znám z Albánie a jedná se o dívky, které převezmou mužskou roli proto, aby se tak vyhnuly sňatku se svým snoubencem. Takovéto zrušení zasnub je ale zároveň důvodem pro krevní mstu na rodině virdžiny. Čtvrtý typ jsou ženy rozvedené, který dávají slib celibátu před svou a manželovou rodinou. Pokud tento slib nedodrží a znovu se vdají, má rodina bývalého manžela opět nárok na krevní mstu. Tyto virdžiny se obvykle nepřevlékají do mužských šatů, jen si stříhají vlasy a je jim dovoleno pohybovat se ve společnosti mužů. Pátý typ virdžin byl nejrozšířenější, jednalo se o ženské osoby, které byly ihned po svém narození prohlášeny za chlapce a také tak vychovávány. K tomu docházelo, pokud v rodině nebylo žádné dítě mužského pohlaví. Právě biologické pohlaví těchto osob může dokonce zůstat pro jejich okolí celoživotně utajené. Tyto virdžiny požívají všech výhod mužského světa, kromě sexuálních vztahů se ženami.⁴ Film Srdjana Karanoviće *Virdžina* z roku 1991 se zabývá příběhem právě takovéto virdžiny, která byla do své nepřirozené mužské role vpravena již po svém narození (viz kapitola Sexuální menšiny v hraném filmu).

Transsexuální jedinci byli popsáni i na příkladech severoamerických Indiánů. V těchto skupinách se transsexuální osoby oblékaly a chovaly jako ženy, vykonávaly ženské práce a dokonce i předstíraly menstruaci. Vžil se pro ně obecný název berdache – berdaš. Jejich výskyt byl zaznamenán u 1113 společenství Severní Ameriky.

Lidé s transsexuálním chováním jsou popisováni i u národu Kvaňamů, který žije na hranicích Angoly a Namibie. Kvaňamové takovým osobám přisuzují dokonce šamanské schopnosti a považují je za prostředníky mezi lidmi a božstvem. U těchto přírodních národů jsou běžné i další, pro západní civilizaci nepřijatelné či neznámé sexuální praktiky, jako např. zoofilie, sex mezi dětmi, pohostinný sex či kultovní sex. Podobně se nejen u Kvaňamů vyskytovaly i ženy, které se cítily býti

---

⁴ <http://www.h-alter.org/print.php?id=8370> (accessed 17. 7. 2008)

muži. Ty se naopak oblékaly do mužských šatů, vykonávaly mužské práce a příslušely mužskému světu, který je nijak nediskriminoval či nepovažoval za méněcenné.⁵

Transsexuální jedinci jsou popsáni i u sibiřského národa Čukčů, u národů na Tahiti, Havaji a v Indonésii.

Zvláštní skupinou osob, které bývají také zařazovány mezi transsexuály, jsou tzv. eunuchové. Jedná se o vykastrované muže, kteří se obvykle i oblékají a chovají jako ženy. Eunuchové jsou typičtí pro prostředí Orientu, kde byli ve středověku využíváni jako strážci harémů. Dodnes existují eunuši v Indii. Žijí zde však spíše na okraji společnosti, v malých, uzavřených komunitách. Jsou považováni za třetí pohlaví a jedná se buďto o intersexuály nebo o vykastrované jedince.

Hovoříme-li o novodobých transsexuálních jedincích, první operace, kdy lékaři chirurgicky měnili biologické pohlaví svých pacientů, se uskutečnily ve 20. – 30. letech v Německu. Čeští lékaři první takovou operaci provedli v roce 1942. Jednalo se o přeměnu z ženy na muže. První operace s opačným postupem u nás byla provedena v roce 1953. Oba chorobopisy jsou ale tajné, takže dodnes není známo, kdo byli první čeští transsexuálové, kteří podstoupili operativní změnu pohlaví.⁶

Hermafrodité neboli **intersexuálové** byli také popisováni u výše zmiňovaných Kvaňamů, kteří věřili, že soulož s nimi může vyléčit některé nemoci. Národ Sambijů z Nové Guiney měl pro intersexuály vyhrazenou kulturní kategorii třetího pohlaví a pojem *kwoluaatmwol* (měnící se v muže).⁷ I balkánské viržiny jsou občas etnology označovány za třetí pohlaví. Vzhledem k tomu, že ale biologicky bylo jejich pohlaví jasně dané, nelze je považovat za intersexuály.

---

⁵ Malina, J. a kolektiv: 2007 – Kruh prstenu I. Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti, s. 342

⁶ <http://www.004.cz/view.php?cisloclanku=2007113002-prvni-zmena-pohlavi->
(accessed 21. 7. 2008)

⁷ Malina, J. a kolektiv: 2007 – Kruh prstenu I. Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti, str. 206

2.3 Náboženství na území bývalé Jugoslávie a sexuální menšiny

2.3.1 Současné křesťanství a LGBTIQ

Mnohé církve považují za své hlavní poslání chránit tzv. tradiční křesťanskou společnost a hodnoty, které vyznává po mnoha staletí, proto jsou imunní vůči všeobecnému trendu liberalizace a zachovávají velmi konzervativní vztahy k problematice LGBTIQ. V otázce homosexuality vycházejí tyto církve z doslovné interpretace biblických veršů, jež stejnopohlavní aktivity zatracují.⁸ Mezi biblické odkazy, které hovoří o homosexualitě, patří například známý příběh o Sodomě a Gomoře, ačkoliv v tomto případě se různé názory vykladačů Bible v tom, zda byla hlavním hříchem sodomských opravdu homosexualita, či zda šlo spíše jen o pohrdání právy pohostinnosti. Jasnější je odkaz ve třetí knize Starého zákona zvané Leviticus, ve které se zamítá veškerá homosexuální praxe (Kapitola 18: „*Nebudeš obcovati s mužským pohlavím, scházeje se s ním jako s ženou; [nebo] ohavnost jest.*“) V dopise Římanům pak apoštol Pavel píše: „*Proto je Bůh vydal do potupných vášní. Jejich ženy vyměnily přirozený styk za nepřirozený a stejně i muži zanechali přirozeného styku s ženou a ve své touze se rozpálili jeden k druhému, muži s muži páchají hanebnost a sami na sobě dostávají hanebnou odplatu za svoje poblouzení. Tak, jako neuznali za dobré poznávat Boha, vydal je Bůh jejich zvrácené mysli, aby dělali, co se nesluší.*“ Někteří vykladači se ale na základě širšího kontextu domnívají, že zde Pavel neodsuzuje všechny homosexuály, zejména pak ne ty, kteří jednájí na základě citového vztahu, ale že má na mysli především homosexuální styky starších mužů s mladými (pederastii) nebo chování heterosexuálních mužů, kteří se chovají homosexuálně pouze z rozmařilosti.

Avšak všechny biblické odkazy na homosexualitu lze interpretovat různými způsoby, při nichž je nejdůležitější subjektivní pojetí čtenáře a jeho osobní postoje k danému problému. Podle A. Brashe a A. Coopera existují čtyři základní náboženské přístupy k homosexualitě: přístup zavrhuující – trestající, přístup zavrhuující netrestající, přístup přijímající s omezením a přístup plně přijímající.⁹

⁸ Janošová, P.: 2000 – Homosexualita v názorech současné společnosti, str. 77

⁹ Janošová, P.: 2000 – Homosexualita v názorech současné společnosti, str. 81

Nicméně právě v samotné církvi se často homosexuální praktiky objevují. Ve výzkumu R. Sipeho provedeného na několika kontinentech se 5% kněží přiznalo k tomu, že žijí v trvalém homosexuálním vtahu. Dalších 7% duchovních uvedlo, že uskutečňuje občasné homosexuální praktiky. Dle neoficiálních výzkumů se ale udává, že až 30% duchovních má zkušenost s homosexuální aktivitou. Důvodem je zaprvé to, že do církve často vstupují muži, kteří svou homosexuální orientaci znají a snaží se ji tak potlačit či spíše ukrýt, zadruhé se jedná o náhražkové sexuální chování duchovních, kteří nejsou schopni dostát celibátu, ale zároveň se pohybují ve výhradně mužském prostředí.

Chorvatská katolická církev vychází ze všeobecného přístupu křesťanství k problematice LGBTIQ menšin a velmi tvrdě se brání liberalizačním tendencím, které jsou menší či větší míře patrné v katolických církvích na Západě. Důkazem je například skutečnost, že církev vetovala návrh zákona o diskriminaci, který byl předložen v chorvatském parlamentu a který vznikl za pomoci expertů z nevládních organizací zabývajících se právy menšin. Představitelé církve se obávali, že by tento zákon mohl být předvojem pro legalizaci osvojování dětí homosexuálními a transsexuálními páry. Kvůli tomuto postupu chorvatské katolické církve kontaktovala chorvatskou vládu a premiéra Sanadera evropská organizace ILGA, která slučuje na dvě stě LGBTIQ organizací v celé Evropě. V otevřeném dopise vyjádřila nespokojenost nad vlivem katolické církve v Chorvatsku a nad jejím šířením homofobie. Vyzvala chorvatskou vládu, aby zajistila to, že bude stát spravedlivě chránit všechny své občany před diskriminací.¹⁰

Názor **srbské pravoslavné církve** na odlišné sexuální chování a na přijímání sexuálních menšin, zejména pak homosexuálů, je neméně negativní než názor chorvatské katolické církve. V minulosti bylo na území, kde církev působila, homosexuální chování tvrdě postihováno, již v zákoníku cara Dušana byly homosexuální styky označeny za těžký zločin a trestány např. useknutím ruky, nosu, ale i smrtí (podle závažnosti prohřešku motivovaného homosexualitou).

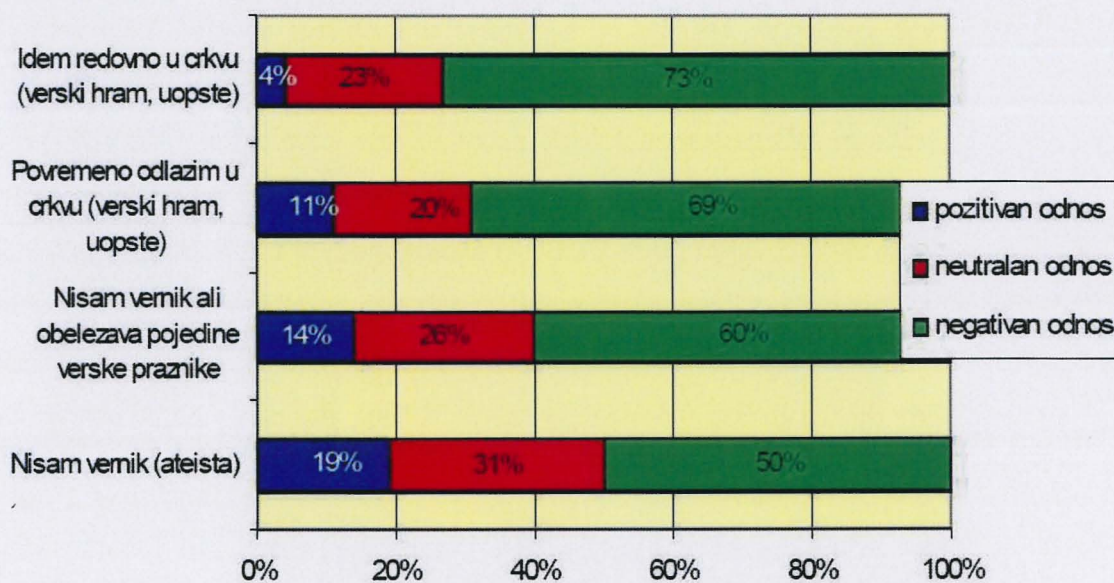
---

¹⁰ <http://www.lgbtiq.net/europske-gay-udruge-obrusile-se-na-crkvu-u-hrvata/> (accessed 4. 7. 2008)

Pravoslavná církev, stejně tak jako katolická, dodnes nezměnila svůj názor na homosexualitu a neprojevují se zde žádné liberalizační tendence.

Když se v roce 2001 konala v Bělehradě první veřejná manifestace LGBTIQ komunity, vyjádřil se přestavitel srbské pravoslavné církve Žarko Gavrilović pro televizi B92 takto: „*Bog nije stvorio Adama i Stevu, nego Adama i Evu. To je protivno božjem planu i celoj našoj istoriji i kulturi - to je nastranost koju treba osuditi i koju treba lečiti. Ja sam ovde da mirno protestujem, ja ne znam da li životinja tako nešto može da radi? Bog im je dao te organe koje oni žele da zloupotrebe, prema tome ustajmo protiv tog zla satanskog koje žele neki nazovi intelektualci koji su našalost u vrhovima vlasti. Mi se nismo borili protiv komunista da bi nam došli satanisti*“.¹¹

Jaký vliv má pravoslavná víra na vztah Srbů k homosexuální menšině, ukazuje následující graf (převzat z výzkumu Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji: Izveštaj o istraživanju javnog mnenja o LGBT populaciji). Z grafu je zřetelné, že čím více jsou lidé věřící či čím důsledněji se řídí pravidly, která jim pravoslavná víra nařizuje, tím je pravděpodobnější jejich negativní vztah k homosexuálům. Negativní vztah k nim má „jen“ 50% ateistů, kdežto u praktikujících věřících je to 73%. Pouhá 4% praktikujících věřících mají k homosexuálům pozitivní přístup. U osob nevěřících je to až 19%.

(Zdroj: Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji: Izveštaj o istraživanju javnog mnenja o LGBT populaciji)

¹¹ www.queeria.com (accessed 1. 7. 2008)

2.3.2 Islám a LGBTIQ

Islám je k homosexualitě ještě přísnější. V Koránu je explicitněji řečeno, za co byli sodomští potrestáni, když Lot lidem ze Sodomy říká: „*Vždyť vy z vášně své k mužům vcházíte místo k ženám! Vy věru jste lid, jenž všechnu míru překračuje!*” (korán 7:81) a “*Což se chcete jen k mužům z lidstva všeho přibližovat a manželky své, jež pro vás Pán váš stvořil, zanedbávat? Ba, vy věru jste lid přestupníků!*” (korán 26:165)¹². Hadís nařizuje, že “*pokud je muž, který není ženatý, přistižen při páchání sodomie, bude ukamenován k smrti*”. V dalším hadísu Mohamed říká, “*Zabijte toho, který sodomizoval, a toho, který dovolil, aby mu tak bylo učiněno*”. Tyto příkazy se pak staly součástí islámského práva.

V historii muslimských zemí byl však po staletí znám dvojaký přístup k homosexualitě. Navzdory tomu, jak byla Koránem zakazována, byly homosexuální praktiky běžnou součástí života muslimských mužů. Dokonce i osmanský sultán Mehmed II. projevoval svou lásku k mladším chlapcům otevřeně. Krátce po dobytí Konstantinopole Mehmed nařídil, aby mu byl přiveden svou krásou proslulý nezletilý syn byzantského důstojníka Lukase Notarase. Notaras šel za sultánem řekl mu, že se bude raději dívat, jak jeho syn zabít před jeho očima, než aby ho ponechal na pospas Mehmedovým choutkám. Mehmed mu vyhověl, a poté nechal setnout i Notarase.

---

¹² <http://www.islamweb.cz/koran/> (accessed 1. 7. 2008)

Turecký sultán Mehmed II. (1432 – 1481)

Také arabský homosexuální básník Abu Nuwas ve své poezii veřejně oslavoval fyzickou lásku mužů: *“Ach radosti sodomie! Buďte nyní sodomité, Arabové. Neodvracejte se od ní - je podivuhodným potěšením. Vezměte si stydlivého mládence s kadeřemi na spáncích a projíždějte se na něm jako gazela na své družce. Mládence, kterého mohou všichni vidět opásaného mečem, ne jako vaše děvky, které musí být zahalené. Vezměte si chlapce s hladkými tvářičkami a nasedněte na ně nejlépe, jak dokážete, protože ženy jsou prostředníkem ďáblů!”*¹³

Cestovatelé informovali Evropu již v 17. – 19.století o rozšířených homosexuálních praktikách v Orientu. Tehdy bylo rozšířené tvrzení, že každý muslim je od narození bisexuál. V osmanském Turecku měl sultán své oblíbence a v lázních v Istanbulu prostituovali mladí chlapci. Od islámské revoluce v 1979 bylo v Íránu popraveno přes 4000 homosexuálů. V Saúdské Arábii zaměňují trest smrti za bičování, vězení nebo peněžitý trest. Alternativní tresty praktikují také v Bahrajnu, Kataru, Alžírsku nebo na Maledivách. V Turecku, Jordánsku, Egyptě, Indonésii nebo Mali není homosexualita protizákonná. Egypt ji považuje jen jako přestupek proti veřejné morálce. V Maroku, Tunisku a Sýrii je sice trestná, ale jen

¹³ <http://www.eurabia.cz/PrintArticle/1576-svody-islamskeho-raje.aspx> (accessed 1. 7. 2008)

málokdy se dostane k soudu. V Africe je homosexualita trestána vězením nebo peněžitým trestem v Keni, Angole, Ugandě, Mozambiku, Mauriciu nebo na Seychelských ostrovech. V Asii je trestná v Singapuru, Indii a Nepálu.¹⁴

Náboženské instituce v bosenské společnosti před sexuálními menšinami zavírají oči, případně se k jejich orientaci vyjadřují s politováním. Proto pokud muslim zjistí svou odlišnou sexuální orientaci a chce ji veřejně přiznat, většinou opouští islámskou obec. Mnohem častěji však dochází k tomu, že když věřící člověk svou orientaci zjistí a když je vůbec ochotný ji přiznat sám sobě, ze strachu z vyloučení z náboženské komunity se veřejně ke své orientaci nepřizná.

2.4 Postavení sexuálních menšin v Srbsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině

V socialistické Jugoslávii existoval ve všech šesti federativních republikách zákaz homosexuálních vztahů. Homosexuální styk mezi dvěma muži (ne však mezi ženami) se trestal jedním rokem vězení. Zároveň měli gayové a lesby, o kterých byla jejich sexuální orientace známá, zákaz vstupu do Komunistické strany SFRJ. Situace se změnila po ústavních změnách, které proběhly v roce 1974. Tehdy byly kompetence převedeny z federální úrovně na jednotlivé republiky a oblasti a byla zrušena platnost federálního trestního zákona. Ještě v témž roce byla ve Slovinsku zrušena homosexualita jako trestný čin. Chorvatsko, Vojvodina a Černá Hora se přidaly v roce 1977, kdy v novém trestním zákoně povolovaly dobrovolný homosexuální styk mezi dvěma dospělými muži.¹⁵ Srbské zákony přestaly považovat homosexualitu za trestný čin až v roce 1994, Makedonie v roce 1997 a Bosna a Hercegovina ještě o rok později (viz příloha č. 1 – tabulka Dekriminalizace homosexuality).

---

¹⁴ <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/27/27781/1.html> (accessed 16. 7. 2008)

¹⁵ http://www.zagreb-pride.net/j/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=26 (accessed 21. 7. 2008)

2.4.1. Srbsko

V roce 2005 provedla v Srbsku psycholožka Maša Karleuša z Filozofické fakulty Univerzity v Bělehradě průzkum mezi homosexuálními muži, při němž se zajímala především o průběh coming-outu těchto osob a o to, jak se cítí být přijímáni srbskou společností.¹⁶

Karleuša prováděla výzkum na vzorku 92 mužů s homosexuální orientací. 63% dotázaných odpovědělo, že ze strany veřejnosti cítí velký či absolutní odstup. Největší shoda dotázaných panovala při dotazu na spokojenost se způsobem, jakým se většinová společnost chová k homosexuální minoritě. 89,1 % dotázaných je velmi nespokojeno s tím, jak se heterosexuální společnost chová k homosexuálům. Pouze jeden dotázaný byl vcelku spokojen.

Zajímavý je také poznatek, že většina z dotázaných se v minulosti pokoušela žít heterosexuálně. 68,5% dotázaných, kteří se označují za homosexuály či bisexuály, uvedlo, že někdy v minulosti měli vztah se ženou. Za tímto relativně vysokým číslem může stát i snaha přizpůsobit se většinové společnosti, která vykazuje velmi malou míru tolerance vůči odlišnému chování.

Srbská nevládní organizace CeSid (Centar za slobodne izbore i demokratiju, Centrum pro svobodné volby a demokracii) provedla v únoru 2008 výzkum¹⁷, jehož výsledkem je mimo jiné zjištění, že 70% Srbů stále považuje homosexualitu za nemoc. CeSid v průzkumu hovořila s 967 respondenty z celého území Srbska (bez Kosova). 50% dotázaných pak ji pak považuje za úkaz velmi nebezpečný pro společnost. 36% respondentů si pak myslí, že je homosexualita výmyslem západní společnosti, která se jejím prostřednictvím snaží zničit posvátnost rodiny a tradiční hodnoty.

Jen téměř třetina respondentů - 38% odpověděla kladně na otázku, jestli jsou homosexuálové lidé stejně tak, jako všichni ostatní. Na otázku, jestli jsou homosexuálové v Srbsku ohroženou skupinou, a proto je potřeba pomoci jim

---

¹⁶ <http://www.gay-serbia.com/sociologija/2006/06-04-13-masa-karleusa-coming-out-i-zdravlje/index.jsp?aid=2295> (accessed 5.6.2008)

¹⁷ http://www.gsa.org.rs/cms-run/press/pdf/istrazivanje_ljudska_lbgt_2008_za_gsa_cesid.pdf (accessed 5.6.2008)

získat svá práva, odpovědělo kladně pouhých 12% dotázaných. S adopcí homosexuálních párů pak souhlasilo jen 5%.

Dále z výzkumu vyplývá, že je homosexuální chování pro Srby přijatelné jen za předpokladu, že se tak děje za zavřenými dveřmi. Vystupování homosexuálů na veřejnosti bylo pro respondenty nepřijatelné. Tím se dá také vysvětlit hrubé násilí, které bylo spácháno na gayích a lesbách při Gay Pride v Bělehradě v roce 2001. Společnost je ochotna tolerovat odlišné sexuální chování, pokud se tak děje skrytě, jakmile ale dojde k veřejnému vystupování a odkrývání tabu, reaguje velmi podrážděně a agresivně.

V další části výzkumu se dozvídáme, že Srbové si nepřejí mít homosexuály za své kolegy (47%), nadřízené (56%), příbuzné (70%) nebo učitele svých dětí ve škole (75%).

Co se týče samotných respondentů, byly stanoveny tři skupiny tzv. ideálních respondentů, podle toho, jestli mají k homosexuálům pozitivní, neutrální až negativní a zvláště negativní vztah. Převládající pozitivní vztah k osobám s homosexuální orientací mají častěji ženy, ve věku 15-39 let, s dokončeným alespoň středním vzděláním, sociálně připadající vyšší střední třídě. Pravidelně čtou denní tisk (zejména Danas, Politiku a Press), z televizních kanálů důvěřují B92 a TV Foks. Naopak skupina osob, které mají k homosexuálům zvláště negativní vztah, je charakterizována takto: skládá se z přibližně stejného podílu mužů a žen, z nichž většina je starší 50 let. Jedná se především o lidi s nižším vzděláním (zemědělce, ženy v domácnosti, nekvalifikované dělníky). Připadají spíše nižší sociální třídě. Většina z nich nezná ani nepoužívá internet, deníky čte jen zřídkakdy, oblíbeným médiem je televize, ze stanic pak dávají přednost TV Pink (komerční televizní stanice, často kritizovaná pro své senzacechtivé zprávy a nevkusné zábavní pořady).

Organizace CeSid se zaměřila s výzkumem také na srbskou politickou scénu. Připravila několik otázek, na které se snažila získat odpovědi od vysokých představitelů významných politických stran v Srbsku. Například u Srbské radikální strany (Srpska radikalna stranka), která je známa svou neochotou ke spolupráci s nevládními organizacemi, se CeSidu podařilo udělat rozhovor pouze na úrovni regionální politiky. Dotazovaným byl předseda strany v zaječarském regionu Jovica Mihailović. K tomu, jak by stát mohl napomoci k ochraně

sexuálních menšin, se vyjádřil slovy: „*Nikakva posebna zaštita, jer oni za nas nisu posebni, naprotiv, smatramo da država treba da preduzme korake za njihovo lečenje.*“⁴¹ Takový výrok je na srbské politické scéně možný i třicet let po oficiálním vyjmutí homosexuality ze seznamu nemocí.

Představitelky Demokratické strany (Demokratska stranka) Jelena Marković a Vesna Martinović byly tématům LGBT otevřenější a přiznávaly diskriminaci sexuálních menšin v srbské společnosti. Souhlasily se zavedením antidiskriminačního zákona a také s nutností osvěty veřejnosti o právech sexuálních menšin. Podle jejich mínění nejsou LGBTIQ menšiny v Srbsku přímo ohrožovány, ale rozhodně jsou diskriminovány. Propagaci práv sexuálních menšin přirovnávaly k propagaci práv žen, jejichž postavení ve společnosti se tím za posledních několik let výrazně zlepšilo.

Velmi pozitivní přístup k LGBTIQ tématům mělo vedení Liberálně demokratické strany (LDP, Liberalno demokratska partija). Jedná se o jedinou stranu na srbské politické scéně, která má vypracované politické kroky pro ochranu menšin a boj proti diskriminaci. Dotazovaní představitelé LDP (Dejan Zdravković, předseda výboru LDP v Zaječaru a Jovana Tavčar, členka předsednictva) se domnívají, že LGBT menšiny jsou v Srbsku nejen diskriminovány, ale hrozí jim i násilné útoky. LDP je jedinou srbskou politickou stranou, která otevřeně přiznává hrozbu násilných útoků na osoby s odlišnou než většinovou sexuální orientací. LDP proto vypracovala politiku ochrany sexuálních menšin, která obsahuje konkrétní směrnice, jak postihovat diskriminaci a násilí na sexuálních menšinách a jak menšinám zajistit možnost sdružování.

Ochrana práv menšin patří i k prioritám strany G17 Plus, ačkoliv se v tomto případě jedná především o menšiny národnostní, o ženy a osoby s postižením. Přímou politiku ochrany práv sexuálních menšin strana G17 Plus vypracovanou nemá. Představitelé strany však uvedli, že jakožto strana zastoupená v parlamentu by určitě podpořili zákon, který by definoval a chránil práva sexuálních menšin.

Vedení Demokratické strany Srbska (DSS, Demokratska stranka Srbije) nebylo pro rozhovor na toto téma připraveno a vyšlo najevo, že v otázkách LGBTIQ nemá jasné stanovisko. Názory na ochranu práv sexuálních menšin byly tedy spíše osobními názory dotazovaných, než vyjádřením jednotné strategie celé strany. Poslankyně Milica Vojčić Marković uvedla, že DSS je konzervativní strana a jako

taková se domnívá, že otázky sexuálních menšin mají zůstat věcí soukromou, která nepřechází hranici veřejného života. Předseda zaječarského výboru DSS Jovan Penčić byl dokonce ještě radikálnější. Podle jeho názoru není potřeba vést jednotnou politiku za práva těch, kteří potřebují léčbu, a ne ochranu.

Velmi negativní je přístup vedení strany Nové Srbsko (NS, Nova Srbija). Problematiku považují za vymyšlenou a veřejné vystupování sexuálních menšin za nepřijatelné. Ačkoliv strana deklaruje, že je jejím cílem rovnoprávnost všech menšin, řeč je pouze o menšinách národnostních, nikoliv sexuálních. Dle vyjádření vedení strany NS sexuální menšiny nejsou přijímány ani vlastními příbuznými, natož jinými lidmi. Podle NS nejsou nijak ohroženi, ale naopak ohrožují tradiční pojetí společnosti, které NS vyznává, tj. společnosti jakožto rozšířené rodiny, která se rozmnožuje v heterosexuálních svazcích a kterou ohrožuje jakýkoliv jiný typ sexuálního chování.

Výsledky výzkumu byly zveřejněny v dubnu 2008 ve všech důležitějších srbských, ale i bosenských médiích, např.:

Glas javnosti:

<http://www.glas-javnosti.co.yu/clanak/glas-javnosti-12-04-2008/srbi-ne-vole-homoseksualce>

Hercegovina24.info:

<http://www.hercegovina24.info/modules/news/article.php?storyid=4337>,

Blic: <http://www.blic.co.yu/drustvo.php?id=37532>,

Celá zpráva o výsledních výzkumu je k vidění na

http://www.gsa.org.rs/cms-run/press/pdf/istrazivanje_ljudska_lbgt_2008_za_gsa_cesid.pdf.

V rámci postupové práce jsem v letech 2004 a 2005 prováděla výzkum, jehož cílem bylo zjistit názor srbské společnosti na homosexualitu. Tento výzkum se bohužel netýkal ostatních sexuálních menšin. Dotazník vznikl za pomoci profesora sociologie na Univerzitě Novi Sad Pavla Milenkoviće.

Respondenti byli většinou studenti mezi 19 a 30 lety, pocházející z celého území Srbska. Dotazníky, až na několik výjimek, vyplňovali v přítomnosti tazatele, přičemž se téměř vždy rozběhla diskuse na dané téma.

Na otázku „Co pro vás představuje normální sexuální chování?“ odpověděla naprostá většina respondentů „výhradně sexuální vztahy mezi osobami opačného pohlaví (tj. heterosexuální vztahy)“. Pouze 4 osoby ze 40 pokládaly za „normální“ sexuální chování i vztahy mezi osobami stejného pohlaví.

Asi 60% respondentů považuje homosexualitu za nemoc. Desetiprocentní rozdíl v této otázce mezi tímto výzkumem a výzkumem organizace CeSid je pravděpodobně zapříčiněn odlišnou skladbou respondentů; zatímco tento výzkum se soustředil převážně na studenty a mladé lidi, u kterých se dá předpokládat větší otevřenost a menší míra konzervativizmu, výzkumu organizace CeSid se účastnili respondenti všech věkových kategorií.

30% respondentů považovalo homosexualitu za „přírodní jev“. Zbytek respondentů (10%) se domnívá, že se jedná o přizpůsobení se módním trendům, případně o snahu nějakým způsobem se odlišit od většinové společnosti, vymezit se.

Na otázku „Co si myslíte o homosexuálech?“ odpovědělo 9 respondentů, že o nich vůbec nepřemýšlejí. Domnívám se, že v této otázce není nikdo bez názoru a že je takováto odpověď jakousi obrannou reakcí, kterou se dotázaný snaží dát najevo, že se ho tato problematika absolutně netýká a nemá s ní nic společného. Nejradikálnější odpověď zněla „zabít všechny do jednoho“. Osm dotázaných odpovědělo, že je nijak výrazně neodlišují od heterosexuálů, že mají právo na svou volbu či že jsou to normální lidé. Ostatní dotázaní odpovídali, že homosexuálové potřebují pomoc odborníků, že se jedná o nemoc, která se musí léčit, že nemají nic proti nim, pokud je neohrožují nebo že jim nerozumí, případně nevědí, co si o nich myslet.

Mužskou a ženskou homosexualitu považovalo za stejně vážný problém 24 respondentů. Jako vážnější problém vnímalo mužskou homosexualitu 11 dotázaných. Nikdo nevnímal lesbickou lásku jako vážnější problém než lásku mezi dvěma muži. Jeden respondent dodal vyjádření, že je mu vztah mezi dvěma ženami méně odporný než mezi muži.

Ze 40 dotázaných uvedli dva, že měli v minulosti jednu či dvě sexuální zkušenosti s osobou stejného pohlaví. V prvním případě se jednalo o dvaadvacetiletého studenta z Nového Sadu. Uvedl, že tak učinil ze zvědavosti. V druhém případě se jedná o třiaadvacetiletou dívku, taktéž studentku z Nového Sadu. U ní prý došlo k

homosexuální zkušenosti z „nerozumu“. Ostatních 38 respondentů odpovědělo, že nikdy neměli sexuální vztah s osobou stejného pohlaví.

Na otázku, jak by se dotázaní zachovali, pokud by zjistili, že je jejich kamarád či kamarádka homosexuálně orientován, odpovědělo 27 respondentů, že by pokračovali v přátelském vztahu bez ohledu na pohlaví této osoby. Jeden respondent doplnil, že by pokračoval v přátelství, ale v mnohem menší míře. Pět dotázaných by pokračovalo pouze v případě, že by se jednalo o osobu opačného pohlaví, tzn. její homosexuální orientací by nebyli osobně „ohroženi“. Sedm respondentů by přátelství v každém případě ukončilo.

Zajímavě odpovídali respondenti na otázku, jak by reagovali na přiznání svého partnera/partnerky k tomu, že měli v minulosti sexuální zkušenost s osobou stejného pohlaví.

Sedm z nich odpovědělo, že by se s partnerem ihned rozešli. Šest respondentů by bylo šokováno nebo překvapeno. 10 z nich by reagovalo vcelku pozitivně, např. by partnerovi odpustili, snažili se ho pochopit, promluvili si s ním o tom atd. Jeden respondent byl toho názoru, že by záleželo na tom, jaký je momentální postoj partnera. Jeden by partnerku odvedl k psychiatrovi, aby prověřil, jestli je normální. Odpustil by jí v případě, že by si byla vědoma toho, že její počínání nebylo normální. Další respondent by se v takové situaci dokonce uchýlil k fyzickému násilí na své partnerce.

Do dotazníku jsme zahrnuli i otázku týkající se registrovaného partnerství. Dvanáct respondentů bylo pro legalizaci partnerského soužití osob stejného pohlaví. Jako důvod svého postoje uváděli zejména to, že by tito lidé neměli být znevýhodňováni kvůli své orientaci, že by se tím Srbsko přiblížilo Evropské unii, že pokud se jedná o lásku, mají právo ji zlegalizovat, že by měli mít stejná práva jako všichni ostatní lidé.

Dvacet osm dotázaných se vyjádřilo proti registrovanému partnerství či manželství dvou osob stejného pohlaví. Jako odůvodnění svého rozhodnutí většinou uváděli, že to není normální, je to proti přírodě, je to absurdní, nemá to žádný smysl. Dalšími důvody pro ně byla případná výchova dětí a to, že by na ně takové prostředí mělo špatný vliv.

S osvojováním a výchovou dětí dvěma osobami stejného pohlaví souhlasilo šest respondentů. Třicet respondentů bylo proti tomu, aby bylo homosexuálům

dovoleno osvojit si a vychovávat dítě. Zbylí čtyři dotázaní neměli na tento problém jednoznačný názor.

Zajímavé bylo zjištění, že si 24 respondentů myslí, že je v Srbsku menší počet homosexuálně orientovaných osob než v zemích Evropské unie. Že je tento počet stejný, se domnívá 9 respondentů. Sedm dotázaných na otázku nevědělo odpověď. Ani jeden dotázaný si nemyslel, že se v Srbsku vyskytuje více homosexuálů než v zemích Evropské unie.

Na otázku „Vadila by vám více lesbická dcera nebo syn homosexuál?“ odpovědělo 6 respondentů, že by lépe přijali lesbickou dceru. 29 respondentů považuje obě varianty za stejně vážné. Ani jeden respondent se nevyjádřil, že by lépe přijal homosexuálního syna než lesbickou dceru.

2.4.2. Chorvatsko

Alespoň částečně srovnatelný výzkum provedli v Chorvatsku v roce 2003 studenti psychologie během Letní školy psychologie. Na vzorku 365 obyvatel Záhřebu zjistili, že polovina z nich považuje homosexualitu za nemoc. Dvěma třetinám respondentů by nevadila homosexuální osoba jako učitel/ka jejich dětí a pouhých 25% respondentů by nemělo nic proti tomu, kdyby jejich sourozenec nebo jejich potomek měl homosexuálního partnera/partnerku.¹⁸ Vezmeme-li v úvahu, že se jednalo o obyvatele Záhřebu, tedy metropole, jejíž obyvatelstvo má díky relativně multikulturnímu prostředí předpoklady být tolerantnější než obyvatelstvo v menších chorvatských městech nebo na venkově, nejsou výsledky výzkumu příliš uspokojivé a poukazují na vysokou míru netolerance vůči LGBTIQ osobám. Aktuálnější výsledky nabízí průzkum psycholožky Maji Parmač. Pracovala s reprezentativním vzorkem 1121 respondentů v Záhřebu, Rijece a Splitu. Její výzkum se soustředil především na porovnání míry homofobie u žen a mužů. Výsledky ukázaly to, co se dalo předpokládat. Tedy že chorvatští muži jsou mnohem homofobnější než chorvatské ženy a že samotnými muži je mužská homosexualita mnohem hůře přijímána než homosexualita ženská. Ženy pak vážnost mužské a ženské homosexuality výrazně nerozlišovaly. Výzkum ukázal

---

¹⁸ Pikić, A., Jugović, I.: 2006 – Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja, s. 6

například to, že by se 14% mužů zřeklo svého homosexuálního syna, zatímco by tak učinily jen 3% žen. Lesbické dcery by se zřeklo 5% mužů a jen 1% žen. Kolem 60% mužů si nepřeje vidět homosexuální páry na veřejných místech, u žen jsou to jen 3%. 60% mužů a 27% žen si nepřeje, aby jejich dítě vyrůstalo ve společnosti, která toleruje mužskou homosexualitu, na rozdíl od 40% mužů a 30% žen, kterým by vadila tolerance ženské homosexuality.¹⁹

Tyto výsledky ukazují na o něco vyšší míru tolerance vůči homosexualitě než tomu bylo ve výzkumu, který byl proveden v Srbsku. Opět v tom roli může hrát jiná skladba respondentů (ve výzkumu CeSid pocházeli respondenti i z konzervativních venkovských oblastí), na druhou stranu je všeobecně v otázce tolerance sexuálních menšin tendence mírného zlepšování, tudíž se dá předpokládat, že pokud by byl stejný výzkum proveden v letošním roce, tak jako výzkum CeSid, výsledky by byly o něco uspokojivější.)

Další informace o stavu tolerance vůči LGBTIQ osobám v chorvatské společnosti se můžeme dozvědět z materiálů chorvatské nevládní organizace Iskorak a Kontra, které každoročně vydávají zprávu o stavu lidských práv sexuálních menšin v Chorvatsku. Z nejnovější zprávy za rok 2007 se můžeme dočíst například o diskriminujících vystoupeních veřejně známých osob, nejčastěji chorvatských politiků. 12. listopadu 2007 se ve večerních zprávách na HRT (Hrvatska radiotelevizija) objevila reportáž z kulatého stolu organizací Iskorak a Kontra, kde se řešily názory politických stran na práva stejnopohlavních párů. K problematice se vyjadřovala Jadranka Kosor za stranu HDZ (Hrvatska demokratska zajednica) a Anto Djapić za HSP (Hrvatska stranka prava). Jadranka Kosor přednesla stanovisko HDZ, dle kterého je aktuální Zákon o stejnopohlavních partnerstvích dostatečný a dle kterého je HDZ proti manželstvím osob stejného pohlaví a proti adopcím těmito páry. Ante Djapić, předseda HSP, řekl, že jeho strana je proti registrovanému partnerství, ale že nemá nic proti neinstitucionalizovanému soužití osob stejného pohlaví.²⁰

Zpráva uvádí ještě dvě veřejná vystoupení veřejně známých osobností, která stojí za zmínku. 7. července 2007 informoval deník 24 sata (24 hodin) o tom, že se

---

¹⁹ Pikić, A., Jugović, I.: 2006 – Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja, s. 7

²⁰ <http://www.kontra.hr/kontra/documents/izvjestaj2007.pdf> (accessed 7. 7. 2008)

bývalý chorvatský poslanec Anto Kovačević, poté, co na ulici před Parlamentem potkal dvojici homosexuálů, rozhodl seznámit ostatní poslance a veřejnost se svým názorem na homosexualitu, a to dost vulgárním a nevybraným způsobem. Doslova řekl, že je mu „*uvijek draža rodnica nego govnic*“ⁱⁱⁱ. O pouhých několik dní později informoval stejný deník o případu bývalého fotbalového reprezentanta Oto Bariće, který byl potrestán Disciplinární komisí UAEFA za svůj výrok, že „*...nikada ne bi mogao podnijeti da u njegovoj svlačionici budu i homoseksualci*“.^{iv}

Zpráva dále informuje o tom, že v chorvatské společnosti jsou i nadále přítomny četné případy násilí a diskriminace páchané na LGBTIQ osobách. Formy tohoto násilí jsou různé, od psychického, verbálního až po fyzické. Oběti tohoto násilí ale často nemají důvěru ve státní orgány, zejména v policii, takže napadení ani nenahlásí. Přesto se však situace v tomto ohledu dá považovat za lepší. Napadení stále častěji využívají právního servisu nevládních organizací Iskorak a Kontra a někteří z nich o svém napadení i promluvili na veřejnosti. Ve zprávě je uvedeno a podrobně popsáno i několik konkrétních případů fyzického násilí spáchaného na LGBTIQ osobách, spolu s popisem postupu policie.²¹

Díky právnímu týmu obou nevládních organizací byly v roce 2003 přijaty zákony, které alespoň částečně upravují práva LGBTIQ osob v Chorvatsku. Jedná se o Zákon o rovnoprávnosti pohlaví, Zákoník práce, Trestní zákoník, Zákon o vzdělávání a vysokém školství, Zákon o partnerství osob stejného pohlaví a Tiskový zákon. Ve stejném roce dochází poprvé v historii chorvatského zákonodárství k identifikaci partnerství stejnopohlavních párů jakožto právního subjektu, a to díky Zákonu o partnerství osob stejného pohlaví (Zakon o istospolnim zajednicama).²²

2.4.3. Bosna a Hercegovina

V Bosně a Hercegovině bohužel nebyly zveřejněny výsledky žádného výzkumu, který by byl srovnatelný s těmi, které byly provedeny v Srbsku a Chorvatsku. Důkazem toho, že se alespoň samotná LGBTIQ komunita v BaH je aktivní a

²¹ <http://www.kontra.hr/kontra/documents/izvjestaj2007.pdf>, (accessed 7. 7. 2008)

²² Pikić, A., Jugović, I.: 2006 – Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja. Zagreb, s. 8

zajímá se o vztah většinové společnosti k sexuálním menšinám, je výzkum Sdružení Q, který analyzoval LGBTIQ terminologii v tištěných médiích, která v BaH vycházejí.²³ Druhým cenným výzkumem, který ale opět vznikl díky iniciativě LGBTIQ komunity, je práce „*Prava i slobode LGBTIQ osoba u Bosni i Hercegovini: Analiza relevantnih pravnih akata*“ (*Práva a svoboda LGBTIQ osob v Bosně a Hercegovině: Analýza relevantních právních aktů*), kterou vydalo Udruženje Q v roce 2006.

O postavení LGBTIQ menšin se můžeme dozvědět z úvodu této zprávy. Jak je zde uvedeno, Bosna a Hercegovina byla poslední zemí bývalé Jugoslávie, ve které se začala řešit práva LGBTIQ osob. O práva sexuálních menšin se zasazuje zejména Sdružení Q, které vzniklo v roce 2004 a díky kterému se i zformovala LGBTIQ komunita v BaH. Vznik této organizace, která sdružuje osoby s menšinovým sexuálním chováním, znamenal přiznání existence LGBTIQ osob v bosenské společnosti, počátky diskuse o jejich právech, o předsudcích a stereotypch, které jsou ve zdejší společnosti přítomné.

Na území Federace Bosny a Hercegoviny byla homosexualita dekriminována až v roce 1996, v Republice srbské o dva roky později, v roce 1998.

Jediný zákon, který v BaH přímo postihuje diskriminaci na základě sexuální orientace, je *Zákon o ravnopravnosti spolova (Zákon o rovnoprávnosti pohlaví)*, který vešel v platnost v roce 2003. Tento zákon říká: „*Puna ravnopravnost polova garantira se u svim sferama društva, a naročito u oblastima obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija na osnovu spola i spolne orijentacije zabranjena je.*“²⁴ Přesto však se příslušníci sexuálních menšin v praxi necítí být tímto zákonem nijak chráněni.

Výsledky různých sociologických průzkumů a šetření jsou sice dostatečným ukazatelem míry (ne)tolerance LGBTIQ osob na území bývalé Jugoslávie, přesto však pro mne bylo důležité získat otevřenou osobní zповěď člena zkoumané komunity. K neformálnímu otevřenému rozhovoru se mi podařilo přimět

---

²³ Udruženje Q: 2006 – Analiza terminologije koja se odnosi na LGBTIQ populaciju u štampanim medijima u Bosni i Hercegovini (Analýza terminologie, která se týká LGBTIQ populace v tištěných médiích v Bosně a Hercegovině)

homosexuálně orientovaného Srba. Rozhovor se uskutečnil v roce 2005 a nebyly mu přítomny žádné další osoby.

Bojanovi v té době bylo 25 let, vystudoval v Bělehradě zemědělskou fakultu, ale pochází z Valjeva (město západně od Bělehradu, s přibližně 80 000 obyvateli). Bojan zjistil, že je gay, asi ve svých 18 letech. Svě vztahy s jinými muži vždy tajil před svým okolím. O jeho sexuální orientaci věděli nejdříve pouze jeho stejně orientovaní přátelé. Později se svěřil i blízkým heterosexuálním přátelům. Rodičům se přiznal poté, co jim začal být podezřelý jeho vztah s tehdejšími partnerem. Bojan jej vydával za dobrého přítele, ale po jejich rozchodu mu bývalý partner často telefonoval a dělal mu žárlivé scény. Tehdy se Bojan rodičům přiznal. Matka byla velmi zdrcená, dlouho tomu odmítala uvěřit. Jejich vztah se změnil, ale nadále se synem komunikuje. Otec se syna pokusil fyzicky napadnout a dodnes s ním nekomunikuje. Bojan je kvůli svým rodičům nešťastný, ale nelituje toho, že se jim přiznal ke své homosexualitě.

V Bělehradě Bojan neměl větší problémy se svým okolím. Zřejmě proto, že není na první pohled zřejmé, že je gay. O své orientaci z bezpečnostních důvodů nehovořil veřejně, ale zároveň ji nijak neskrýval, pokud na ni byl dotázán.

Se svými partnery se Bojan seznamuje především přes internet. V době, kdy žil v Bělehradě, chodil i s několika cizinci a měl možnost porovnat srbský přístup k homosexuálům s přístupem v západoevropských zemích. Proto se rozhodl po ukončení vysoké školy pokračovat v postgraduálním studiu v Norsku. Jako důvod, proč si vybral právě Norsko, uvedl Bojan velkou míru tolerance skandinávské společnosti.

Z rozhovoru s Bojanem jasně vyplynulo, že homosexuální muž, který žije v Srbsku, je nucen každodenně čelit problémům, stresu a obavám, které mu jeho odlišná sexuální orientace přináší.

Vezmeme-li v úvahu všechny uvedené výzkumy a jejich výsledky, docházíme k zjištění, že homofobie je v zemích bývalé Jugoslávie, konkrétně tedy v Srbsku, Chorvatsku a Bosně a Hercegovině nezpochybnitelně přítomná. Při porovnávání výzkumů a při četbě všech uvedených materiálů můžeme říci, že chorvatská společnost je o něco více tolerantní k sexuálním menšinám, že tamní LGBTIQ komunita již dosáhla nějakých výsledků na poli práv LGBTIQ osob a že

problematika sexuálních menšin již je v chorvatské společnosti diskutována a přestává být tabu.

Oproti tomu srbská společnost se zdá být více konzervativní a o poznání méně tolerantní. Ještě není nakloněna veřejným aktivitám LGBTIQ komunity a vyskytuje se v ní mnoho případů fyzického i jiného atakování příslušníků sexuálních menšin.

Bosenská společnost je teprve v několika posledních letech vystavena veřejným aktivitám LGBTIQ komunity a snaze o nabourávání tabu s ní spojených. Vyskytují se zde snahy o zlepšení práv sexuálních menšin, můžeme ale říci, že LGBTIQ aktivisté jsou stále na začátku dlouhé cesty, na jejímž konci má být uznání rovnoprávnosti a vyšší tolerance bosenské společnosti vůči osobám s menšinovým sexuálním chováním.

2.5 Předsudky a diskriminace

Výraz předsudek vychází z latinského *praejudicium*, což znamenalo *úsudek, který se opírá o dřívější zkušenosti*. Později se u anglického slova *prejudice* lehce posunul význam k úsudku, který si člověk vytvoří dříve, než náležitě prozkoumá všechny okolnosti a fakta. Tedy se jednalo o úsudek vytvořený ukvapeně, bez dostatečných vstupních informací. Dnes má tento výraz, stejně jako jeho český ekvivalent, negativní emocionální nádech.

To, že máme vůči nějaké osobě či skupině osob předsudky, ještě nemusí samo o sobě znamenat, že tyto osoby zároveň diskriminujeme. Naše předsudky se do našeho chování nemusí vůbec promítnout, pokud jim nepodřizujeme své chování. Mezi tím, jak se chováme ke skupině lidí a co si o ní myslíme, nemusí být přímá souvislost. Pravdou ale je, že se většina našich předsudků dříve či později projeví na našem chování. Málokdo si nechá své antipatie pro sebe. Proto můžeme podle Allporta²⁴ charakterizovat několik stupňů nepřátelských akcí, od nejmírnější po nerazantnější:

---

²⁴ Allport, Gordon W.: 2004 – O povaze předsudků, str. 45

A) Osočování

Většina lidí o svých předsudcích mluví, obvykle s přáteli, se kterými může hovořit svobodně. Mnoho lidí ve svých antipatiích k nějaké skupině nezajde dále.

B) Vyhýbání se

Pokud člověk cítí silné předsudky vůči skupině osob, snaží se vyhýbat kontaktu s ní, a to i za cenu nepohodlí či nesnází. V tomto případě stále nedochází k ohrožování či diskriminaci dané skupiny. Člověk s předsudky tímto jednáním ztěžuje situaci jen sám sobě, aniž by tím omezoval kohokoliv jiného.

C) Diskriminace

V tomto případě již dochází k omezování diskriminované skupiny. Jedná se o aktivní přístup, který lidé s předsudky uplatňují vůči diskriminovaným osobám. Diskriminace může být institucionalizovaná či neformální.

D) Fyzické napadání

Při stupňování emocí mohou předsudky vést až k agresivním činům a diskriminované skupiny mohou být fyzicky napadány či zastrašovány většinovou společností.

E) Vyhlazování

Jako nejrazantnější projev předsudků je násilný projev typu lynčování, pogromu, masakru či genocidy.

Vezmeme-li v úvahu výše zmíněné výzkumy veřejného mínění v postjugoslávských zemích a vycházíme-li z rozhovorů se samotnými LGBTIQ osobami žijícími v těchto zemích, pak můžeme konstatovat, že na prostoru bývalé Jugoslávie se LGBTIQ komunita setkává se všemi stupni nepřátelského chování založeného na předsudcích vůči LGBTIQ osobám, kromě posledního – vyhlazování. Zvláště zastoupený je pak třetí a čtvrtý stupeň, tedy diskriminace a fyzické napadání. O diskriminaci LGBTIQ osob hovoří například dokumentární film *Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas (Na tomto pracovním místě pro vás není místo*, viz níže), o fyzickém napadání vypovídá například srbský gay Ivan v dokumentu *Nestrpljivost – Ivan (Netolerance – Ivan*, viz níže).

Oproti tomu v České republice je nejčastější formou nepřátelského chování osočování a vyhýbání se, méně častá je pak i diskriminace (viz zpráva Rady vlády ČR). K fyzickým atakům zaměřeným na LGBTIQ osoby dochází jen velmi vzácně.

3. Sexuální menšiny v hraném filmu na území bývalé Jugoslávie

Jako první film, který otevřeně zmiňuje homosexualitu, vešel do dějin jugoslávské kinematografie snímek srbského režiséra Živojina Pavloviće *Buđenje pacova (Probouzení krysa)*. Ve filmu je scéna, ve které hlavní hrdina Velimir Bamberg listuje knihou o maďarské revoluci, kterou si půjčil od přítele Milorada. V knize nachází založené fotografie, na kterých je Milorad zachycen se svým sexuálním partnerem – mužem. Vzmeme-li v úvahu, že film měl premiéru v roce 1967, od režiséra Pavloviće bylo v té době veřejné přiznání existence homosexuality v jugoslávské společnosti dosti odvážným krokem.²⁵

I v dalším filmu scénáristů tohoto snímku, Gordana Mihiće a Ljubiši Kozomary, ve filmu *Vrane (Vrány)*, se objevuje jedna scéna, která může být označena jako namlouvání dvou homosexuálů.

V roce 1970 se ve filmu Miši Radivojeviće *Bube u glavi (Brouci v hlavě)* objevuje scéna, která také do té doby byla pro jugoslávskou kinematografii nepředstavitelná. Jde o vzpomínky hlavního hrdiny na to, jak byl v dětství znásilněn mužem.

Další film, ve kterém se objevuje postava s homosexuálním chováním, je Zafranovićevo válečné drama *Okupacija u 26 slika (Okupace ve 26 obrazech)*, který byl natočen o osm let později, v roce 1978. Zafranović film s politickým obsahem dokázal okořenit množstvím scén, které jsou provokativně sexuální či násilné. Jednou takovou scénou, kterou můžeme považovat za latentně homosexuální, je moment, kdy Niko v šermu lehce zraní svého kamaráda Toniho v obličeji a potom mu svými ústy vysává krev z rány.

Důležitým filmem pro bourání sexuálních tabu byla i *Lepota poroka (Krása neřesti)* z roku 1986, kterou režíroval Živko Nikolić a hlavní roli hrála přední jugoslávská herečka Mira Furlan (která později ztvárnila také jednu z rolí ve filmu

---

²⁵ http://www.cinemacity.org/view_article.php?id=118 (accessed 15. 6. 2008)

Diši duboko, viz níže). Furlan hraje ženu z tradiční patriarchální rodiny, která v sezóně začne pracovat v nudistickém kempu. Jednoho dne zakusí sex ve třech, s párem cizinců. Poté, co není schopna dál spát se svým manželem, přizná se mu ke svému hříchu. Podle nepsaných zákonů tradiční společnosti pak odcházejí do hor, aby ji manžel za nevěru zabil. Ten to ale nedokáže a místo toho zastřelí sám sebe. Sex ve třech je ve filmu znázorněn dosti otevřeně, odehrává se v moři a je podbarven romantickou hudbou. Přesně vyjadřuje opozici k sexuálnímu životu, jaký hrdinka vedla doposud, kdy její tělo bylo jen prostředkem k uspokojení manžela a kdy nějaká romantika či uspokojení ženy bylo tabu. Pro ženu se nezdá být až tak významná skutečnost, že zakouší sex jak s mužem, tak se ženou. Ze situace nevyplývá latentní homosexualita hlavní hrdinky. Důležitější je pro ni to, že se někdo zajímá také o její uspokojení, že jí někdo věnuje svou pozornost a je k ní něžný, a to dokonce dva lidé naráz. Tento podstatný rozdíl oproti sexuálnímu životu, který žila doposud, ji vede k tomu, že porušuje pravidla své společnosti a riskuje svůj život.

Jen o rok později vznikl film *Dogodilo se na današnji dan (Stalo se v dnešní den)*, který také okrajově řeší homosexuální orientaci bratra jedné z hlavních hrdinek. Scénář k filmu napsala Deana Leskovar, režíroval ho Miroslav Lekić.

Zajímavou starou tradicí balkánského venkova se zabývá film *Virdžina* Srdjana Karanoviće, který byl natočen v roce 1991 a je často nazýván posledním opravdu jugoslávským filmem. Hlavní hrdinkou filmu je dívka, která však byla po svém narození z důvodu absence mužského potomka v rodině vychovávána jako chlapec jménem Stevan. (O virdžinách více v kapitole Minoritní sexuální chování v lidských dějinách.) Stevan plní svou roli mužského potomka, požívá výhod mužského světa, ale přesto by raději byl dívkou. V mužském světě se necítí být ve své kůži. Když jeho matka zemře při porodu a když otec zjistí, že novorozeně je opět ženského pohlaví, Stevan se rozhodne dítě zachránit před otcovou zlobou. Když ke všemu zjistí, že se zamiloval do svého přítele, chce se navždy zbavit své mužské role a být tím, čím se narodil. Ačkoliv se hrdinka neidentifikuje s opačným než vlastním biologickým pohlavím dobrovolně a nelze ji tedy považovat za transsexuála či transvestitu v moderním smyslu slova, přesto bývá film *Virdžina* považován za první jugoslávský film s transsexuální postavou.

(Celý film je ke zhlédnutí zde:

<http://yufilmovi.magnify.net/item/K6B0Q396PW370HTK>)

Po rozpadu Jugoslávie vznikl v Srbsku film Želimira Žilnika *Dupe od mramora* (také známý pod názvem *Marble Ass*). V něm se objevuje hned několik sexuálních minorit - transsexuálové, transvestité i homosexuálové (o filmu viz níže).

Až na výjimky se v kinematografiích jednotlivých zemí bývalé Jugoslávie objevují filmy, v nichž hraje odlišné sexuální chování větší než epizodní roli, až po roce 2000.²⁶

3.1 *Dupe od mramora* – láska a válka očima Želimira Žilnika

Snímek *Dupe od mramora* (v Čechách uváděný pod anglickým názvem *Marble Ass*) natočil srbský režisér Želimir Žilnik v roce 1995, tedy v době, kdy byla v plném víru válka v Bosně. Tento nezávislý nízkorozpočtový film je označován jako sociální či válečné drama.

Hlavní postavou Žilnikova snímku je Merlin, dříve muž jménem Dragan, který se nyní, převlečen za ženu, žíví prostitucí v bělehradských ulicích. Merlin žije v domě spolu s mladší transsexuální prostitutkou Sanelou, kterou zaučuje do nelehkého řemesla. Z fronty se vrací Džoni, bývalý přítel Merlin, typický macho, který se po zkušenostech z války rozhodne vše řešit za pomoci zbraní. Válka ho hodně poznamenala, je psychicky labilní a jeho reakce jsou nevyzpytatelné. Je jakýmsi protipólem pacifistické Merlin, která zbraně a násilí nesnáší. Džoni má k „opravdovým“ ženám ambivalentní vztah, jeho další sexuální partnerkou je vojenská komandantka, žena značně dominantního a mužského vzezření.

Děj se stává zajímavějším, když se objevuje Ruža, Merlinina známá z doby, kdy Merlin ještě byla Draganem. Ruža je žena středního věku, která se právě rozvedla a nemá práci. Merlin ji přemluví, aby zkusila práci prostitutky a velmi ochotně ji do řemesla zasvěcuje. Když má Ruža se svým prvním zákazníkem problém

---

²⁶ <http://www.queeria.com/Film.aspx?id=5346&grid=2051&page=1> (accessed 15. 6. 2008)

s kondomem, Merlin ji druhý den v kuchyni za pomoci kuchyňských nástrojů učí používat kondom a správně zákazníka dovést k rozkoši.

Sanela se mezitím seznamuje v nočním klubu s kulturistou Dejanem. Poté, co s ním stráví noc, Dejan ji požádá o ruku. Na svatbě je narušena Merlinina pohlavní identita ve chvíli, kdy ji druhý svědek, Dejanův strýc, nazve „pravou dámou“, načež ale o pravosti její ženskosti hlasitě zapochybuje. Merlin se cítí být dotčena a uražena. Ona totiž, při vši té absurdnosti, opravdu je pravější dámou než kdejaká jiná žena.

Žilnikovi byl předlohou pro Merlin skutečný transvestita Vjeran Miladinović, který se živil prostitucí v ulicích Bělehradu. Jednou Žilnikovi řekl: „*Bila sam najčudnije biće u Beogradu. Ali je ovde sada sve toliko čudno, da sam samo ja normalna.*“^{vi} Jak říká Žilnik, tato Vjeranova slova ho inspirovala k natočení filmu *Dupe od mramora*.

Na konci filmu je macho Džoni zavražděn a Merlin zůstává na živu. Tedy ten, kdo válčil, byl zabit, a ten, kdo miloval, žije dál. Žilnik se snaží vzkázat: sex je lepší než násilí.

Postava Merlin je někdy označována jako transvestita. Přesnějším označením je ale transsexuál, protože Merlin se nejen za ženu převléká, ale také se ženou cítí být. To potvrzuje na samém začátku filmu v rozhovoru se Sanelou, kdy říká, že pokud by mohla, okamžitě by si nechala operativně změnit pohlaví. Také v rozhovoru s Ružou Merlin potvrzuje, že se cítí být ženou, když jí vysvětluje: „*Vratila sam se svojoj prirodi, to znači svojoj ženskoj suštini.*“^{vii}

Žilnik existenci homosexuality, transexuality, transvestitismu či prostituce nijak neproblematizuje a neodsuzuje ji, ani ji neprojektuje na příslušníky jiných národů. Nejedná se zde o metafory pro nějaké jiné vlastnosti či úkazy. Žilnik toto odlišné sexuální chování pouze používá jako opozici proti válečnému dění a macho mužskému světu, který válečné konflikty vyvolává a vede.

Pokud zaměříme pozornost na to, jak jsou ve filmu transsexuálové přijímáni svým okolím, zjistíme, že až na reakci svědka na svatbě jsou obě prostitutky svým okolím přijímány velmi přirozeně, nemají se svou identitou či orientací problémy a nikdo je pro ni nediskriminuje. Nemyslím si, že by tento fakt poukazoval na velkou míru tolerance okolní společnosti. Spíše vidím vysvětlení v tom, že v době válečných hrůz a celkového ekonomického, politického i morálního úpadku

společnosti se sice zvyšuje míra netolerance, ale zároveň dochází k posunu hranice vnímání „normálního“.

Postavy s homosexuálním chováním se vyskytují i v dalších Žilnikových filmech, především v jeho dramadocové²⁷ trilogii o Kenedim. První díl s názvem *Kenedi se vrací kući* (*Kenedi se vrací domů*) natočil Žilnik v roce 2003, o dva roky později následovalo pokračování svérázných Kenediho příhod pod názvem *Gde je Kenedi bio dve godine* (*Kde byl Kenedi dva roky*). V zatím posledním ze tří volně navazujících snímků, který se jmenuje *Kenedi se ženi* (*Kenedi se žení*), se hlavní hrdina s originálním jménem Kenedi, původem Rom z Kosovské Mitrovice, snaží různými způsoby si bez velké dřiny zajistit spokojený život. Za vidinou bohatého sňatku a především získání německého pasu jde tak daleko, že předstírá homosexuální orientaci, aby se mohl oženit s bohatým gayem z Německa. Poté ho ale budoucí partner přistihne, jak mu je nevěrný se ženou, a z Kenediho homosexuální ženitby sejde. Ve filmu je kromě homosexuálního pohlavního styku velmi otevřeně zobrazena i scéna, kdy Kenediho kamarád za peníze poskytuje jinému muži orální uspokojení.

Žilnikovy filmy jsou hodně specifické a ne každý divák je schopen jeho filmařský jazyk pochopit a ocenit. Každopádně mu ale patří významné místo v jugoslávské kinematografii a k němu titul zakladatele jugoslávského dramadocu, tzn. žánru, ve kterém se mísí hraný film s dokumentárním.

Žilnikova trilogie byla v rámci festivalu Febiofest představena i českým divákům. V roce 2005 byl Žilnik dokonce hostem festivalu a o svých filmech s českými diváky živě debatoval.

(Recenze na film byla uvedena v srbském deníku Politika - <http://www.gay-serbia.com/filmovi/kenedi-se-zeni/index.jsp?aid=2848>, accessed 27. 10. 2008)

---

²⁷ Dramadoc (či docudrama) je filmový žánr na pomezí dokumentu a hraného filmu

Hlavní hrdina trilogie Kenedi Hasani

3.2 Lesbická láska v chorvatském filmu *Hezké mrtvé dívky*

Hraný film *Fine mrtve djevojke (Hezké mrtvé dívky)* natočil chorvatský režisér Dalibor Matanić v roce 2002, který byl současně i spoluautorem scénáře. Film natočil ve svých sedmadvaceti letech a díky němu se zařadil mezi uznávané chorvatské režiséry. *Hezké mrtvé dívky* získaly ocenění na několika festivalech (v Pule, Soči a Ženevě) a byly také chorvatským kandidátem na Oscara za cizojazyčný film.

Film vypráví o dvou lesbických dívkách, které si pronajmou byt v domě v jedné záhřebské čtvrti. Studentka medicíny Iva (Olga Pakalović) a sportovní trenérka Marie (Nina Viočić) se nejprve nové bytné zamlouvají, dokonce by chtěla, aby se Iva stala přítelkyní jejího syna Daniela. Pak je ale jednou přistihne, jak se spolu milují. Vůči dívkám se strhne nenávist, zejména ze strany bytné a jejího syna Daniela, ale i ostatních nájemníků. Daniel Ivu znásilní, a pak je v bitce s Marií nešťastnou náhodou zabit. Když to zjistí Danielova matka, uspořádá na Marii hon za pomoci všech obyvatel domu. Marie zemře při pádu ze schodů, ke kterému jí někdo musel pomoci. Nešťastná Iva, která později zjistí, že po znásilnění Danielem je těhotná, řeší svou situaci tak, že se vdá za svého bývalého přítele Dalibora a s ním syna Tomu vychovává.

Ve filmu je Záhřeb zobrazen jako maloměsto, které je zcela netolerantním místem pro život. Cokoliv je odchylkou od „normálu“, je obyvateli města těžko přijímáno.

To režisér zdůrazňuje mimo jiné scénou, ve které v televizních zprávách běží reportáž o Romovi, jenž byl nalezen přivázaný ke kolejím. Moderátorka to komentuje slovy: „*Zagreb je postao nesigurno i netolerantno mjesto za život. Ovo je već treći napad na Rome u posljednje vrijeme.*“^{viii} Nájemníci domu, kde dívky bydlí, jsou vykresleni jako nenormální lidé, které spojuje jen to, že žijí v jednom domě a že většina z nich skrývá svá vlastní hrozivá tajemství. Když však vyjde napovrch pravda o lesbickém vztahu Ivy a Marie, najednou se dokáží spojit proti společnému nepříteli a svou nenávist obrátit proti dívkám.

Film je režisérsky velmi čistý, dá se říci, že tu není ani jeden zbytečný záběr. Matanićův filmářský jazyk je dobře čitelný, snaží se o téměř dokumentární sledování událostí. Ty mají rychlý spád, a divák je tak zcela vtažen do děje, který sleduje. Atmosféra filmu je dosti ponurá, scény v domě jsou tmavé jako dům sám, takže má divák pocit, jako by se nacházel přímo na místě.

Domnívám se, že režisér tématem lesbické lásky nechtěl nijak provokovat a jeho cílem nebylo natočit film o fenoménu, který je tabu a kterým by provokoval diváctvo. Téma lesbické lásky mu spíše posloužilo jen jako prostředek, na kterém mohl dokázat chování, vztahy a malost chorvatského člověka a netoleranci celé společnosti.

Závěrečná scéna, ve které se dozvídáme, že se Iva vdala za svého bývalého přítele, možná méně tolerantními diváky mohla být interpretována jako napravení či znovunalezení správné cesty.. Ve skutečnosti vyústění děje chápu jako Ivinu snahu chránit sebe i své blízké, navzdory svým pocitům a touhám se přizpůsobit a žít tak, jak je to pro společnost přijatelné. Po tom, co prožila, je takové chování zcela pochopitelné.

Bylo sympatické, že se režisér neuchýlil jen k nějakému nesmělému naznačování lesbického vztahu mezi oběma dívkami, ale že se nebál ve filmu zobrazit i několik opravdu intimních scén. Na druhou stranu je pravda, že lesbické projevy lásky bývají na rozdíl od intimít dvou mužů vcelku pozitivně přijímány, a to jak ženami, tak muži.

Film *Fine mrtve devojke* byl příznivě přijat i samotnou LGBTIQ komunitou. Ta ocenila jak skutečnost, že konečně na prostoru bývalé Jugoslávie vznikl film s touto tematikou, tak především režijní kvalitu snímku a to, že režisér nepodlehł žádným klišé. Známý srbský gay aktivista Dušan Maljković ve své recenzi na film

uvádí tři důležité motivy, které se dějem filmu neustále prolínají. Je to rozpor mezi konzervativním a liberálním přístupem, poválečná atmosféra rozpadu, zejména pak ekonomická krize, a kritika katolické morálky (respektive křesťanské).²⁸ Všechny tyto tři motivy mají jistě svůj podíl na nízké toleranci postjugoslávské společnosti (viz kapitola 7. Možné příčiny netolerance srbské, chorvatské a bosenské společnosti k sexuálním menšinám).

V roce 2005 natočil Matanić další celovečerní film s názvem *Volim te (Miluji tě)*. Hlavním hrdinou snímku je muž, který se dozvídá, že se při transfúzi krve nakazil virem HIV. Matanić se zabývá tím, jak se hrdina se svou nemocí a se svou novou úlohou ve společnosti smiřuje, jak na něho reaguje okolí a jak to mění jeho vztahy k blízkým lidem, či spíše vztahy jeho blízkých k němu. Tímto tématem Matanić opět otevřel jedno velké tabu v (nejen) chorvatské společnosti.

3.3 *Dýchej zhluboka* – lesbická láska poprvé v srbské kinematografii

Pro svůj čtvrtý celovečerní film, který vznikl v roce 2004, zvolil osmapadesátiletý režisér Dragan Marinković námět lesbické touhy a lásky. Patrně se i srbská kinematografie rozhodla vsadit na kontroverzi tématu, díky které může být snímek buďto veřejností zcela bojkotován či mu přinese (třeba i negativní) reklamu. Marinković vsadil na jistější variantu a ve filmu se věnoval milostnému vztahu dvou žen. Jak známo, ženská homosexualita je všeobecně lépe přijímaná a

---

²⁸ <http://www.gay-serbia.com/filmovi/fine-mrtve-devojke/index.jsp?aid=761>
(accessed 25. 9. 2008)

zobrazení intimních scén mezi dvěma ženami je obvykle divákovu oku milejší než sledovat důvěrnosti dvou mužů.

Ačkoliv film *Diši duboko (Dýchej zhluboka)* jistě zanechá v srbské kinematografii nesmazatelnou stopu díky tomu, že otvírá hned několik témat, která jsou v tamní patriarchální společnosti stále tabu, nebýt této výlučnosti, domnívám se, že by rychle zapadl. Podle mého názoru je jeho největší slabinou špatný scénář, který napsala Hajdana Baletić spolu s Marinkovićem. Nepříliš originální příběh asi pětadvacetileté Saši, která zjistí, že více než její snoubenec Stefan ji vlastně přitahuje jeho sestra Lana, je sice zasazen do širšího dějového kontextu, avšak tento kontext není dostatečně dobře vysvětlen a hlouběji rozehrán, stejně jako nejsou dostatečně psychologicky vykresleny charaktery postav.

Snímek je označován jako rodinné drama až psychologický thriller, pro mne osobně byl pak ponejvíce melodramatem.

Děj se odehrává v současném Bělehradě. Hlavní postava, dívka Saša, představuje rodičům svého přítele Stefana a oznamuje jim, že se spolu chystají odjet do Kanady. Jejich plány ale téhož večera zhatí autonehoda, po které se Stefan ocitá na delší dobu v nemocnici. Tam se také Saša seznamuje s jeho sestrou Lanou, která přilétá za bratrem z Paříže. Obě dívky se sblíží, až jednou v opilosti spolu stráví noc. Druhého dne ráno se Lana představuje Sašinu otci jako Sašina dívka, Saša se ale na Lanu zlobí a považuje to, co se mezi nimi stalo, za momentální selhání mysli. Otec reaguje vztekle, Sašu uhodí a řekne jí, že ji přivede na správnou cestu.

Ve chvíli, kdy v sobě Saša objevuje touhu po Laně, dozvídá se také, že její matka má milence. V tom momentu se dostávají na povrch stará rodinná tajemství a vyplouvají skutečnosti, které jsou v současné společnosti stále tabu. Dozvídáme se tak nejen o nevěře ženy, ale i o neuspokojivém sexuálním vztahu rodičů či o tajemné minulosti otce, který byl vychováván v dětském domově a na vlastní kůži zažil pohlavní zneužívání. To je příčinou jeho problémů v manželství, které pramení především z jeho uzavřenosti, pokrytectví a neochoty nechat své nejbližší nahlédnout do svého nitra. Tyto otcovy problémy mají částečně také vysvětlovat jeho netoleranci a vztek, se kterým přijímá dceřinu homosexuální orientaci.

Příběh naprosto postrádá moment, kdy by Saša jakýmkoliv způsobem vnitřně řešila změnu své orientace. To, že již nemiluje Stefana a najednou miluje Lanu,

přichází jako blesk z čistého nebe a Sašu samotnou to nijak nepřekvapuje. Neprochází žádným vnitřním bojem nebo pochybami. Neřeší ani to, jak tuto skutečnost přijme její rodina, její přátelé či Stefan. Saša si prostě najednou uvědomí, že miluje Lanu a neřeší žádné konsekvence.

Bohužel ve filmu není nijak zvlášť obracena pozornost na to, jak novinu přijalo Sašino okolí. Jen krátce vidíme reakci otce, jak jsem ji popsala výše, a rozzlobenou, ale především překvapenou reakci Stefana. Nejvíce mne ale překvapila scéna, ve které Saša oznamuje tuto skutečnost své matce. Ta jí bez mrknutí oka jen řekne: „To je v pořádku, pokud to tak cítíš.“, dceru obejmě a vypráví jí starou příhodu, kdy ji její kamarádka vzala za ruku a položila ji na svá prsa. Kdyby prý matka tenkrát ruku nedala pryč, kdoví, jak by to dopadlo. Tato matčina reakce se mi zdá jako velmi nereálná. Sebetolerantnější rodič by byl přinejmenším překvapen, už jen proto, že Saša rodičům teprve před pár dny představila svého snoubence a najednou miluje někoho úplně jiného.

Příběh pro Sašu nekončí vesele: její otec, jakožto vlivný soudce donutí Lanu odjet ze země, sám umírá na srdeční slabost. Matka se s milencem stěhuje do Vídně. Saša tak zůstává v Bělehradě sama.

Ačkoliv se po herecké stránce nedá hlavní hrdince, kterou ztvárnila začínající herečka Ana Franić, mnoho vytknout, měla jsem problém Saše její pocity a touhy uvěřit. Její postava mi připadala příliš povrchní, nedostatečně psychologicky vypracovaná, divák nedostal mnoho příležitostí nahlédnout do jejích pocitů, což bylo ale jistě chybou scénáře. Mnohem uvěřitelnější a živější byla postava Lany v podání talentované Jeleny Đokić. Její Lana je nespoutanou vášnivou dívkou, která nepodléhá konvencím a žije přesně tak, jak jí velí její pocity. To nevychází pouze z její povahy, ale důvodem je především to, že nevyrostala v maloměstě a pokryteckém srbském prostředí, ale v bohémské Paříži. To Lana vystihuje v rozhovoru se Sašou, kdy ji Saša vyčítá, že se jejímu otci představila jako její dívka:

Saša: „Ovo nije Pariz, Lana. Mi ne govorimo svojim roditeljima s kim smo se kresnuli prethodne noći.“

Lana: „A da govorite, možda ne bi ste bili tako sjebani. A možda bi i tvoji dalje bili zajedno.“^{4x}

Snad jediné, co mi na postavě Lany vadilo, bylo její vyprávění o tom, jak ji v dětství pohlavně zneužil jeden z matčiných milenců. Jako by snad lesbická orientace potřebovala nějaké vysvětlení v podobě takového zneužití a následné nenávisti k mužskému pokolení. Jako by snad lesba nemohla být lesbou bez takové zkušenosti. Či jako by režisér potřeboval Laninu orientaci před diváky omluvit nějakou srdcervoucí historkou.

Nejen postavy, ale například i problémy v Sašině rodině zůstávají jaksi povrchně zpracované. Divákovi se nedostane hlubší analýzy žádného z těchto problémů, nedostává se pod jejich povrch. Ono to ale v krátkých osmdesáti minutách snímku ani není možné zvládnout.

Právě proto po zhlédnutí filmu v divákovi zůstává pouze zážitek z lesbického melodramatu, ačkoliv měl film patrně větší ambice a rád by byl označován za psychologické či rodinné drama.

Právě při sledování filmu *Diši duboko* jsem se neubránila pocitu, že režisér Dragan Marinković zvolil pro svůj film toto téma trochu prvoplánově, že tak chtěl filmu zajistit publicitu a sobě jedno prvenství v srbské kinematografii. Kvůli tomu, že se nijak do hloubky nevěnuje psychologii postav, má divák pocit, že režiséra vlastně ani moc nezajímají pocity jeho postav, že si vlastně neumí či snad ani nechce představit, co prožívají lidé, když objeví svou homosexualitu, co prožívají, když se rozhodnou pro coming-out, a co prožívá jejich okolí. Na druhou stranu, od osmapadesátiletého režiséra, který se doposud věnoval spíše režirování komedií, se ani žádné hlubší psychologické drama očekávat nedá.

Také publikem byl film přijat poměrně chladně, nevyvolal žádné ostré reakce. Ti, kteří čekali melodrama na trochu netradiční způsob, mohli být spokojeni. Ti, kteří si od prvního srbského gay filmu, jak bývá označován, slibovali, že otevře diskusi a poodkryje jedno tabu v srbské společnosti, ti byli spíš zklamáni. Takový potenciál film neměl. Nedokázal diváky přimět, aby o něm přemýšleli i poté, co vyjdou ven z kina.

Marinković uvádí, že motivem pro natočení filmu a hlavním tématem filmu pro něj jsou mezigenerační střety a nepochopení, které považuje za velký problém v srbské společnosti. Tento problém se, jak uvádí, spíše jen shodou okolností rozhodl ilustrovat na příběhu netradiční lásky. Říká tedy, že se tématu lesbické

lásky nevěnoval záměrně. Tím spíše téma jen použil, aby přivábil diváky k problematice, které se chtěl věnovat v první řadě.

Na závěr bych alespoň ráda ocenila skutečnost, že se tento film jako jeden z mála současných srbských filmů vůbec nevěnoval válečnému konfliktu na území bývalé Jugoslávie a ani psychologie postav jím nebyla explicitně ovlivněna. Ačkoliv v širším pojetí můžeme právě v konfliktu generací, tzn. konfliktu Saši a jejích rodičů, vidět zejména důsledek válečných let a například nenávist Saši k jejímu otci může symbolizovat nenávist mladé generace ke starší a její obviňování z toho, co zavinila či čemu přinejmenším přihlížela.

3.4 *Go West* – první bosenský film o homosexuální lásce

Když bosenský režisér Ahmed Imamović oznámil médiím, že chystá natáčení svého prvního celovečerního filmu, jehož hlavními hrdiny budou dva gayové, strhla se v bosenské společnosti bouřlivá diskuse a film, aniž by natáčení začalo, byl již označen za kontroverzní. Imamović, který se stal mezinárodní veřejnosti známým již v roce 2002, kdy získal Cenu Evropské filmové akademie za nejlepší krátký film *Deset minuta (Deset minut)*, v rozhovoru pro srbský deník *Glas javnosti* vysvětluje, proč jako téma svého celovečerního debutu zvolil homosexuální lásku: „*Na začátku války docházelo často k tomu, že vztahy, které jsou chápány jako sexuálně normální, krachovaly kvůli rozdílné národnosti. A tak jsem se jednoho dne zeptal sám sebe: Bože, a co bylo s lidmi, kteří jsou homosexuální a rozdílné národnosti?*“.

Jak již režisérova odpověď napovídá, tématem filmu *Go West* není jen láska dvou mužů. Stejně jako naprostá většina filmů, které v posledních 15 letech vznikly na území bývalé Jugoslávie, i tento snímek se týká válečných událostí a na jejich pozadí vykresluje osudy lidí, kteří měli tu smůlu, že žili ve špatný čas na špatném místě.

Hlavní hrdinové filmu, Srb Milan a Muslim Kenan, se seznámili v Sarajevu na studiích a zamilovali se do sebe. Když v Sarajevu propukají boje, Milan a Kenan prchají do východní Bosny, do Milanovy rodné vesnice. Plánují pak uprchnout přes Bělehrad dále do vysněného Holandska, které považují za meku tolerance. Když je vlak přepaden srbskou polovojenskou jednotkou, je jasné, že Kenan,

jakožto Muslim, nemá šanci na přežití. Milana napadne spásná myšlenka – v rychlosti pomůže Kenanovi převléknout se za ženu, aby se tak vyhnul prohlídce, při které by vojáci zjistili, že je obřezaný a tudíž Muslim. V převleku dorazí Kenan do Milanovy vesnice, kde ho Milan představuje svému otci i ostatním obyvatelům jako svou dívku Milenu. Dělalí tak ze strachu před reakcemi obyvatel patriarchální srbské vesnice. Pro Milana i Kenana je nemyslitelné, aby v takovém prostředí přiznali svůj milostný vztah. Milanův otec Ljubo překvapí zamilovaný pár tím, že jim vystrojí svatbu. Zjevně nešťastnému Kenanovi nezbyvá, než dál hrát ženu a vdát se za Milana. Dříve než falešné pasy, které mají oba muže dostat pryč z válkou zmítané Bosny, ale dorazí Milanovi příkaz, aby se dostavil na frontu. Odchází tedy a doma nechává Kenana se svým otcem a servírkou Rankou. Ranka je svobodná matka, které očividně schází fyzická láska. Když nešťastnou náhodou zjistí, že Milena není Milena, ale Kenan, obrátí svou veškerou touhu na něho a několikrát ho přinutí k sexu.

Milan umírá na frontě a po jeho pohřbu zdrcený Kenan hraje na violoncello na jeho hrobě. Najde ho Ranka a dozvídá se, že on stále miluje Milana a nikdy nebude její. To ji tak rozčílí, že se na něj vrhne a poraní ho ve slabinách. Pak ho zraněného doveze Ljubovi a prozradí mu, že Kenan a Milan byli milenci. Ljubo ji ale překvapí svou reakcí, jeho zloba se neobrátil na Kenana, ale na Ranku samu, kterou v návalu vzteku nechtěně zabije. Kenana ošetří a pomůže mu odjet na Západ. Sotva Kenan zmizí z dohledu, Ljubo se zastřelí. Věřím, že mnozí diváci považovali za důvod Ljubovy sebevraždy skutečnost, že se otec dozvěděl o homosexualitě svého syna byl jí zdrcen. Ljubo ale dal předtím dostatečně najevo, za kým stojí, když se jeho zloba obrátila proti Rance a když pomohl Kenanovi vypravit se pryč z Bosny. Důležité pro pochopení Ljubovy postavy je i sdělení, že Ljubo celý život pracoval v Americe a do Bosny se vrátil až poté, co zemřela jeho manželka a o Milana se neměl kdo postarat.

Film začíná i končí v jakémsi francouzském televizním studiu, kde Kenan ve své nové roli bosenského uprchlíka vypráví svůj příběh moderátorce i divákům.

Film je žánrově označován za směs komedie a tragédie. Americký časopis *Variety* ho dokonce označil za směs válečného dramatu, satirického westernu a homosexuální lovestory a právě toto míchání žánrů má režisérovi Imamovićovi za

zlé.²⁹ Na mne film příliš jako komedie nepůsobil, nejspíše bych ho označila za drama s prvky černého humoru.

Pro účel této práce pomineme aspekt války či rozdílnou národnost obou partnerů, které jsou ale ve filmu neméně důležité. Soustředíme se na motiv homosexuální lásky. Imamović chtěl jistě volbou tohoto motivu na film přitáhnout pozornost médií i veřejnosti a zároveň rozpoutat veřejnou diskusi na téma homosexuality, které je v bosenské společnosti stále ještě velkým tabu. Je jen škoda, že k bourání takového tabu využil předsudků heterosexuální veřejnosti a oba gaye vykreslil dle zažitého klišé. Srb Milan v podání chorvatské moderátorské hvězdy Tarika Filipoviće je dle balkánských měřítek opravdový muž, vysoký, statný, s hlubokým hlasem a zálibou v boxu. Muslim Kenan, kterého hrál bosenský herec a moderátor Mario Drmać, je naopak jemný, štíhlý, citlivý chlapec s ženskými rysy a uměleckými vlohami. Imamović svým filmem mohl nabourat i takové představy o homosexuálních párech, bohužel se o to ale nepokusil. Pro mnoho diváků na prostoru bývalé Jugoslávie možná ale bude překvapivé, že i takový „pravý Srb“, jakým je Milan, může dávat přednost lásce mužů.

Je nutné ocenit odvahu obou hlavních protagonistů, že své role přijali. Mohli totiž od začátku tušit problémy, které jim tyto role v silně patriarchální společnosti přinesou. Obzvláště kariéru Maria Drmaće, pro kterého byla role Kenana/Mileny první filmovou rolí a který mimo jiné uvádí televizní pořad pro děti, mohlo toto angažmá ohrozit. Další herci, které stojí za to zmínit, jsou Rade Šerbedžija (otec Ljubo) a Mirjana Karanović (Ranka). Pokud na hereckých výkonech Drmaće a Filipoviće můžeme najít větší či menší chyby, Šerbedžija a Karanović předvedli standardně výborné herecké výkony a filmu tím výrazně prospěli.

U domácího publika i v sousedních balkánských zemích (obzvláště v Srbsku) vzbudil film *Go West* vášnivé emoce, většinou však spíše negativní. Recenze na film se různí, někteří recenzenti snímek opěvují co do kvality, hereckých výkonů i odvahy přijít s kontroverzním tématem, jiný se na něm snaží najít kdejakou chybu či film tlumočí podle toho, jak se to hodí jejich ideologii. Například v chorvatském časopise Nacional vyšla 6. 3. 2006 recenze Damira Radiće, ve které autor demagogicky tlumočí celý Kenanův příběh jako lživý. Kenan podle

---

²⁹ <http://www.variety.com/review/VE1117928017.html?categoryid=31&cs=1&p=0>
(accessed 20. 6. 2008)

něj svou homosexualitu předstírá a svůj příběh si vymyslel, aby se tím odlišil od ostatních bosenských uprchlíků a aby vzbudil na Západě lítost a solidaritu.³⁰ Imamović pak obviňuje z toho, že se chtěl tématem zalíbit evropskému publiku a lehkou cestou si tak zajistit početné publikum i účast na mezinárodních festivalech a přehlídkách. Ať už Imamović takto kalkuloval či ne, film byl na Západě velmi kladně přijat a stal se součástí mnoha mezinárodních festivalů, na kterých posbíral i několik ocenění, např. Cenu publika za nejlepší film na festivalu v Soluni, Zvláštní uznání hlavní poroty v Kyjevě či Cenu kritiků a publika v Montpelliere.³¹

K tomu, jak byl snímek přijat srbskými a bosenskými médii, se Imamović vyjádřil v rozhovoru pro srbský deník *Glas javnosti (Hlas veřejnosti)*³²: „*Ultradesni mediji nas napadaju, jedna strana tvrdi da Bošnjak ne može biti peder, a druga da Srbin ne može biti peder. Od časa kada sam saopštio tematiku svog filma naišao sam na milion zatvorenih vrata.*“^α První bosenský film o homosexuální lásce tedy svou úlohu splnil stoprocentně. Rozpoutal ve společnosti diskusi na téma, které bylo do té doby tabu, a nastartoval tím dlouhý proces, na jehož konci by snad jednou mohla být tolerance většinové společnosti k odlišným jedincům, v tomto případě lidem s jinou než heterosexuální orientací. Snad se tedy jednou stane minulostí věta, kterou říká Kenan v televizním studiu na samém začátku filmu:

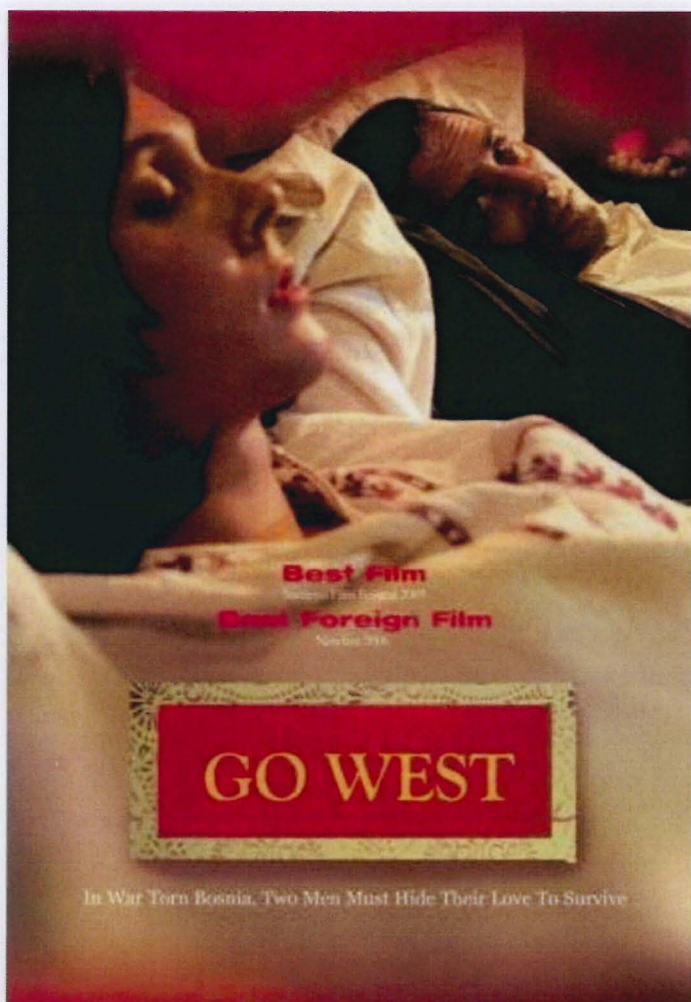
„*Nekako je na Balkanu lakše podnijeti kada je ti netko u porodici koljač nego peder.*“^{αi}

---

³⁰ <http://www.nacional.hr/articles/view/23597/> (accessed 17. 6. 2008)

³¹ http://www.filmski.net/filmovi/2202/go_west, (accessed 17. 6. 2008)

³² <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2005/12/09/srpski/K05120802.shtml> (accessed 26. 12. 2008)

3.5 *Varuh meje* – Strážce slovinských morálních a kulturních hranic

Z důvodu kulturní i historické provázanosti jsem se rozhodla do své práce zahrnout i film, který vznikl na území Slovinska. Slovinsko je v LGBTIQ komunitě známo jako země tolerantní a otevřená, což dokazuje i rozhovor s jednou z akterek dokumentárního filmu *Queer* (viz kapitola 4.3 Produkční společnost Fade In – průkopník lidskoprávních dokumentů v Chorvatsku).

Jediným snímkem současné slovinské kinematografie, který se věnuje homosexuálním vztahům, je film Mají Weiss *Varuh Meje (Strážce hranice)*. Přesněji řečeno, jde zde o lásku lesbickou. Tři dívky, studentky vysoké školy, se o prázdninách rozhodnou sjet řeku na slovinsko-chorvatských hranicích. Proč se zrovna tyto tři rozhodly strávit spolu prázdniny, když si vlastně spolu ani moc

nerozumí, zůstává tajemstvím. Alja je studentka literatury, věčně nespokojená se svým přítelem. Žana je dívka, pro niž je v životě nejdůležitější užívat všeho, co se nabízí. Je nespoutaná konvencemi a baví ji provokovat své okolí. Tyto dvě si rozumí, ale Simona jako by se mezi nimi ocitla nějakým nedorozuměním. Plachá, přemýšlivá dívka s bujnou fantazií a očividně narušeným vztahem k mužům s Aljou a Žanou nemá mnoho společného.

Od začátku je zřejmé, že se Žana cítí být přitahována Aljou. Ta má sice přítele, ale je s ním spíše ze zvyku než z lásky. Proto nikoho nepřekvapí, když jednou Alja podlehne Žaniným narážkám a opětuje její náklonnost. Líbají se spolu u ohně, když se zrovna vrátí Simona. Chování dívek ji pohorší a reaguje podrážděně.

Simona ve filmu symbolicky zastupuje konzervativní slovinskou společnost, je typickou ženou, která se nechává ovládat muži a jejich chtíčem. Je pokorná, submisivní, jemná a naivní, asi taková, jak by dle konzervativních tradic pravá Slovinka měla být. Jejím opakem je divoká Žana, které se protíví všechny tradice a která musí vždy jít proti proudu. Je představitelkou nové generace emancipovaných Slovinek, které se nepodřizují konvencím a žijí proti pravidlům většinové společnosti. Někde mezi oběma těmito protipóly se nachází Alja, která zdaleka není taková rebelka jako Žana, zároveň ale k Simonině naivitě má ještě dále. Díky Žaně postupně ztrácí mantinely, které jí bránily chovat se svobodně a podle svých vlastních pocitů, nikoliv podle pravidel diktovaných společností.

4. Sexuální menšiny v dokumentárním filmu na prostoru bývalé Jugoslávie

4.1 *Netrpeljivost* – Ivan - první srbský dokument o homosexuálech

V roce 2002 natočila televizní stanice B92 v rámci desetidílného cyklu *Netolerance* dokumentární film *Netrpeljivost – Ivan* (*Netolerance – Ivan*). Celý cyklus se týká netolerance srbské společnosti vůči různým menšinám (např. Romové, Chorvati žijící v Srbsku, Muslimové v Srbsku, ženské aktivistické skupiny, menšinové náboženské skupiny). Film vypráví o Ivanovi, studentovi makromolekulární biologie, který se nestydí za svou homosexuální orientaci,

otevřeně ji přiznává a díky tomu se často dostává do problematičtějších situací. Jelikož jeho zevnějšek je výstřední a poukazuje na jeho sexuální orientaci, Ivan byl několikrát zbit na ulici a stal se terčem agresivních útoků při průvodu gayů a lesbiček Gay Pride, který se konal v roce 2001 v Bělehradě. Ivan na základě vlastních zkušeností vypráví o tom, jak je srbská společnost netolerantní vůči homosexuálům, jak mu bývá často vyhrožováno. Přiznává, že má strach sám se pohybovat po městě, bojí se, když má projít kolem skupinky více mužů. Ivan pochází z Kosovské Mitrovice, kde se stále uctívají dávné patriarchální hodnoty. Dá se říci, že oproti prostředí Kosovské Mitrovice je i Bělehrad relativně tolerantním městem. Jednou z nejpůsobivějších a nejneuvěřitelnějších částí jeho výpovědi je ta, kdy popisuje, jak na jeho přiznání reagovala jeho matka, která, jak Ivan říká, je hlavou jejich rodiny: „*Řekla mi: Byla bych radši, kdybys páčil cizí domy a znásilňoval ženy. Je to na zvracení, jsi zrůda.*“ Nakonec matka Ivanovi řekla: „*Kdybychom žili v Německu, nebyly by žádné problémy. Ale víš, kde jsme.*“ Z tohoto jejího výroku se zdá patrné, že poté, co překonala počáteční šok, převládla u ní láska k vlastnímu dítěti. Z těchto dvou vět již není cítit nenávisť, spíše strach. Matka si je vědoma toho, jak srbská společnost na tento jev reaguje a jak těžký život její syn může mít.

Ivan je silná osobnost, se svou orientací je vyrovnaný a nesnaží se nijak své chování či vzhled přizpůsobovat většinové společnosti. V závěru filmu říká: „*Nechci stále opakovat: Prosím, přijměte mne, jsem stejný jako vy, jen mám rád muže. Chci, abyste respektovali mou odlišnost. Že jsem jiný, neznamena, že jsem méněcenný.*“

Režisér filmu Marko Popović mi prozradil, že bylo velmi těžké najít homosexuála, který by byl ochoten veřejně se přiznat ke své orientaci a vystoupit v tomto filmu. Zvláště pak takového, který nepochází z Bělehradu, ale z menšího města, které je ještě méně tolerantním prostředím.

Film provázely problémy i nadále – střiháč, režisérův dobrý přítel, odmítl film s touto tematikou stříhat s odůvodněním, že se jedná o urážku srbské společnosti a dějin. Popović tak musel film sestříhat sám.

Film byl několikrát promítán na TV B92. Marko Popović k jeho uvádění říká: „*Během promítání čelila TV B92 spoustě telefonátů. Lidé nás většinou varovali,*

že přijedou a zapálí televizní budovu anebo že nás všechny zastřelí, protože – jak oni často říkají - pořád prosazujeme “pedery”.“

Ivanova výpověď se stala součástí více než dvaceti filmových festivalů v různých zemích světa a film dostal i několik ocenění. Bohužel však film nebyl přijat do programu bělehradského filmového festivalu. Marko Popović to vysvětluje slovy: *„Bělehradský festival dokumentárního a krátkého filmu odmítl film promítat. Ovšemže neřekli, že důvodem je gay tematika, nýbrž že se jim film nelíbí. To samozřejmě může být pravda. Ale film byl poté promítán na více než dvaceti světových festivalech, tak je trochu divné, že bělehradský festival neměl žádnou možnost ve festivalovém programu najít místo i pro tento film.“*

V České republice byl promítán v rámci festivalu Jeden svět 2004 (festival dokumentárních filmů o lidských právech) a v roce 2005 v rámci festivalu gay a lesbického filmu MeziPatra. V roce 2007, který byl vyhlášen Evropskou unií za Evropský rok rovných příležitostí, se film stal součástí kolekce projektu Rovnost je cool!, který připravila Společnost Člověk v tísni. Prostřednictvím tohoto projektu zhlédly film tisíce zejména mladých diváků z řad školních žáků, studentů a klientů nízkoprahových zařízení³³.

Na otázku, jak film ovlivnil jeho protagonistu a jestli mu přinesl nějaké problémy, Marko Popović odpovídá: *„Ivan má pořád potíže. Po promítání filmu byl ještě asi dvakrát zbit. Nebylo to snad ale kvůli filmu, spíš jde o to, že se v srbské společnosti chápání gayů vůbec nezměnilo.“*

Zajímavá je Popovićova odpověď na otázku, jestli se podle něj od doby natáčení dokumentu, tedy od roku 2002, srbská společnost v tomto ohledu někam posunula. *„Vůbec ne. Nezměnilo se vůbec nic. Ekonomická situace v Srbsku je stále špatná. Lidé jsou stejně chudí jako za Miloševiče, ale na druhou stranu, některé možnosti, jak si něco bokem přivydělat, jako například černý trh anebo bleší trh, už nejsou k dispozici anebo je nad nimi mnohem důslednější státní kontrola. Takže tu máme systém kapitalistické kontroly, ale ještě nemáme opravdové kapitalistické možnosti. A čím jsou lidé chudší, tím jsou asi netolerantnější. Zvláště vůči homosexuálům, protože v tomto případě přece jde o útok na srbskou smyšlenou mužskou identitu, válečné a vojenské hodnoty a*

---

³³ Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM) jsou kluby, jejichž cílem je organizovat volnočasové aktivity pro své uživatele a působit tak příznivě na snižování sociálních rizik, kterým mohou být jejich uživatelé vystaveni.

hodnoty patriarchální společnosti. O to je to zvláštnější, že muži v Srbsku mají velice vyvinuté intimní styky. Muži v Srbsku se rádi objímají, líbají se na tváře, rádi hovoří jeden s druhým o velice intimních věcech. Ale gaye nesnášejí. Myslím si, že ty dvě věci souvisejí. Srbští muži mají strach o svou mužskou identitu. Oni sami si nejsou tou identitou jisti, a proto nesnášejí homosexuály.“

Toto vysvětlení, které se opírá o ekonomické faktory, je jistě zajímavé a v problematice tolerance společnosti bezpochyby hraje svou roli.

4.2 Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas – chorvatský dokumentární film o diskriminaci na trhu práce

Chorvatský režisér Slaven Žimbek natočil v roce 2007 dokumentární film s ironickým názvem *Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas (Na tomto pracovním místě pro vás není místo)*. Věnuje se v něm problematice diskriminace různých skupin uchazečů o zaměstnání. Jedná se především o diskriminaci osob ženského pohlaví, osob s fyzickým či mentálním postižením, osob s psychickými onemocněními, diskriminaci romského etnika, HIV pozitivních osob a samozřejmě i osob s homosexuální orientací.

Jako homosexuálové, kteří zažili diskriminaci na pracovním trhu, vystupují v dokumentu dva muži. Jeden tak činí veřejně, druhý se skrytou identitou. Muž, který se bojí svou identitu prozradit, vypráví o své zkušenosti ze zaměstnání na jednom nejmenovaném chorvatském ministerstvu. Na místo byl přijat pro své znalosti a schopnosti, požadavky splňoval nejlépe ze všech kandidátů. Brzy po přijetí jej však jeho nadřízená začla pro jeho sexuální orientaci šikanovat, začla proti němu popouzet ostatní zaměstnance a veřejně ho na pracovišti slovně napadala a vysmívala se mu pro jeho homosexualitu. Muž se snažil řešit konflikt s osobou z vedení instituce, ta však za sedm měsíců nenašla čas, aby se s ním sešla. Nakonec tato osoba vydala rozhodnutí, že pracovní místo diskriminovaného muže již není potřebné a bude zrušeno. Muž se obrátil na chorvatského ombudsmana, který mu slíbil odpověď do 15 dnů. Přesto ji ani po třech měsících nedostal.

Druhý gay, který vystupuje ve filmu otevřeně, se živí zpěvem na záhřebské ulici. Jak uvádí, již deset let se snaží najít práci. Dvakrát již byl zaměstnán, vždycky ale dostal výpověď. Za poslední rok se ucházel asi o sedm pracovních míst. Jediné místo, na které by mohl být přijat, ale vyžadovalo, aby se převlékal za ženu.

Mezi rozhovory s diskriminovanými osobami tvůrci filmu zpovídají i kolemjdoucí v centru Záhřebu. Jeden z oslovených se k diskriminaci homosexuálů vyjadřuje slovy: „*Danas je opće u svijetu, a to je tako i kod nas, borba izmedju dobra i zla. Sad, ja osobno kažem da homoseksualac, da je to zlo. Ali neko će se potući sa mnom da to nije zlo, da je to nekakva demokracija. Ali to nije demokracija, to je bolest, definitivno. I protiv te bolesti se treba boriti, lječenjem ili tako tim nekim stvarima.*“^{xiii}

Z filmu je jasně patrné, že osoby s menšinovým sexuálním chováním jsou chorvatskou společností diskriminovány na pracovním trhu a v zaměstnání. Na druhou stranu, dle výstupů právníků a dalších odborníků v tomto dokumentu je patrná snaha chorvatské společnosti tento problém řešit a zajistit rovný přístup všech osob na trh práce, ať již pomocí změny legislativy či osvěty zaměstnavatelů.

4.3 Produkční společnost Fade In – průkopník lidskoprávních dokumentů v Chorvatsku

Záhřebskou produkční společnost Fade In založil v roce 1999 mladý režisér Hrvoje Mabić. Společnost se zabývá produkcí dokumentárních snímků a reportáží, které se soustředí především na lidskoprávní témata, práva minoritních skupin, ekologická témata a alternativní kulturu. Velkým úspěchem společnosti Fade In je její dlouhodobá spolupráce s chorvatskou televizí (HRT), pro kterou připravuje dvakrát měsíčně dokumentární pořad Direkt. V říjnu 2008 bylo uvedeno již jubilejní sté pokračování tohoto pořadu.

V seznamu dokumentů, které Fade In pro HRT v minulosti připravila, najdeme dva, které se bezprostředně týkají LGBTI menšiny v Chorvatsku. Prvním z nich je dokumentární film *Savršeno društvo (Dokonalá společnost)*, který natočil Hrvoje Mabić v roce 2004. Snímek má ve své podstatě hodně společného s filmem *Na*

tomto pracovním místě pro vás není místo. Také sleduje hned několik příslušníků různých minorit (homosexuál, Rom, tělesně postižená žena a muž) a jejich zkušenosti s (ne)tolerancí většinové chorvatské společnosti. Tentokrát se ale nejedná pouze o diskriminaci na trhu práce, i když právě ta je zmiňována nejčastěji. Stejně jako u předchozího snímku, všichni lidé, na které se Mabić zaměřil, se s diskriminací setkávají každodenně a o chorvatské společnosti se vyjadřují jako o velmi netolerantní. Soustředíme-li se na příběh gaye Danijela, stejně jako z předchozího dokumentu se dozvídáme, že pro homosexuálně orientovaného člověka je velmi těžké tuto skutečnost přiznat především ve svém zaměstnání. Danijel říká, že o jeho orientaci vědí všichni jeho přátelé i jeho rodiče, dokonce že jeho matka tuto skutečnost přijala velmi otevřeně. Zároveň ale přiznává, že v zaměstnání o jeho orientaci nevědí, protože by velmi pravděpodobně o svou práci přišel. O chorvatské společnosti se vyjadřuje jako o velmi netolerantní, což dokládají jeho slova: „*Ako nisi Hrvat, ako nisi muško, ako nisi heteroseksualan, ako nisi katolik – jednostavno, najebao si u životu. Živimo u državi, gde se prezire bilokakva razlika.*“^{xiii} Danijel se několikrát setkal i s fyzickým útokem na svou osobu a jednou dokonce skončil na týden v nemocnici. Chorvatské gaye označuje za „privatne pedere“ (soukromé teplouše), protože se obvykle musí skrývat uvnitř svých domovů a bojí se se svými partnery veřejně ukazovat.

Připomeňme, že oba výše zmíněné dokumentární filmy sledují gaye žijící v Záhřebu, který je pravděpodobně jakožto metropole ještě zdaleka nejtolerantnějším chorvatským prostředím. Zajímavé by bylo moci porovnat zkušenosti gaye žijícího například v některém dalmatském městě či na chorvatském venkově.

Druhý dokument z dílny Fade In se jmenuje *Queer* a jeho autorem je opět Hrvoje Mabić. Snímek vznikl v roce 2007 pro HRT. Ve filmu vypovídají tři lidé, kteří z pohledu většinové heterosexuální společnosti nemají jasnou rodovou identifikaci. Alex má sice ženské pohlaví, cítí se ale být mužem a také o sobě mluví v mužském rodě. Už v mateřské školce cítil, že něco není v pořádku a bránil se matce, když ho neustále oblékala do dívčích šatů. Později zjistil, že ho přitahují ženy. Přesto se ale nikdy necítil jako lesba, protože se necítil být ženou. Teprve asi před dvěma a půl rokem se dozvěděl o existenci transsexuality a

pochopil, že je to právě jeho případ. Matce se se svou orientací svěřil tak, že jí dal přečíst brožuru pro rodiče LGBTIQ osob. Matka prý při čtení plakala a ačkoliv se s danou situací jakž takž smířila, nabádala Alexe k tomu, aby před svým okolím nedával nic najevo, aby se choval „normálně“, protože jinak bude mít v prostředí, ve kterém žije, velké problémy. Alex se ale rozhodl nic neskrývat a chovat se tak, jak je to pro něho přirozené.

Salome je naopak ženou uvězněnou v mužském těle. Již od dětství ji lákalo oblékat se do sestřiných šatů a chovat se jako žena. Říká o sobě, že je transexuální osoba s bisexuální orientací. Když se rozhodla dále neskrývat svou sexuální identitu, byla nucena odejít z rodného Rabu. V tamním prostředí absolutně nebylo možné chovat se svobodně, aniž by to neškodilo jejím rodičům a rodině. Když se Salome přiznala své matce, ta ji chtěla vyléčit. Salome souhlasila, že se o to pokusí. Ráda by se vyléčila a žila podle pravidel konzervativního prostředí, které ji obklopovalo. Vyzkoušela kdecu, ale nakonec i matka musela uznat, že Salome vyléčit nelze. Jak Salome říká: „*Život u kome se skrivaš, za mene nije život. Nažalost u toj sredini, u kojej živimo je puno ljudi koji se skrivaju u svom životu.*“^{xiv} Salome tedy odešla do Lublaně, kde nyní žije se svou slovinskou manželkou. Ačkoliv se cítí být ženou a také vypadá jako žena, o operaci pohlavních orgánů neuvažuje, protože chce mít se svou manželkou dítě. K netolerantnímu chorvatskému prostředí se vyjadřuje slovy: „*Neka se sredina menja. Zašto bih se ja menjala. Nisam ništa slabo napravila.*“^{xv}

Třetí osobou, která ve filmu osvětluje svou sexuální identitu a orientaci, je Jelena. Jelena necítí potřebu identifikovat se ani s ženským ani mužským pohlavím. Někdy o sobě mluví v mužském rodě, jindy zase v ženském. Její vizáž budí v lidech nejistotu, jestli je muž nebo žena. Jelena si s tím ale příliš hlavu neláme. Od dětství jí byla ponechána velká svoboda v jejím chování, matka nic nenamítala, když si více hrála s chlapci než s děvčaty nebo když o sobě do svých pěti let mluvila výhradně v mužském rodě. Později, když v pubertě začla řešit svou sexuální identitu a její sexualita se začla probouzet, vypukla na Balkáně válka a ona byla nucena řešit zcela jiné problémy. V tu dobu, aby se nemusela svou identitou zabývat, žila podle tradičního vzorce, měla dlouhotrvající vztah s mužem. Později, když Jelena začla upřednostňovat vztahy se ženami, její matka

se o tom dozvěděla z anonymního dopisu. Poté, co si přečetla několik knih o homosexualitě, Jelenu ve všem podpořila.

Přístup Jeleniny matky je pro chorvatské prostředí výjimečný a Jeleně taková podpora zcela jistě pomohla v její identifikaci. Přestože však přístup nejbližších lidí byl takto otevřený, Jelena se v chorvatské společnosti necítí bezpečně a v každodenním životě se často setkává s diskriminací a situacemi, které mohou vyústit v násilný konflikt. Ačkoliv Jelena působí jako silná osobnost, která je smířená sama se sebou a která se nehodlá nechávat omezovat hlasy ze svého okolí, propadla v jednu chvíli paranoie a depresím a izolovala se od okolního světa. Když sama sebe ujistila, že je pouze paranoidní a že si špatné chování svého okolí pouze namlouvá a opět vyšla mezi lidi, přesvědčila se, že její pocity byly zcela oprávněné. Společnost, ve které Jelena žije, nejen že není zvyklá na vztahy stejnopohlavních párů, ale už vůbec nedokáže pochopit, že někdo nemá potřebu identifikovat se s jedním nebo druhým pohlavím. Jak Jelena říká, celý svět funguje na mužsko-ženském principu a když si někým nejste jisti, jakého pohlaví je, potřebujete se to dozvědět, protože na tu informaci se váže celý další hodnotový systém..

Všechny tři osoby spojuje touha po svobodném sebevyjádření, po životě bez přetvářky a po tom, aby je okolí akceptovalo takové, jaké jsou. Zároveň mají společnou odvalu čelit konzervativnosti společnosti, ve které žijí. Už samotná skutečnost, že tito tři lidé přistoupili na natáčení a otevřeně hovořili o své orientaci, identifikaci a pocitech, je v kontextu doby a místa obdivuhodná.

Hrvoje Mabić přiznává, že najít osoby, které by byly ochotny v dokumentu vystoupit a otevřeně hovořit o své sexuální orientaci, nebylo vůbec jednoduché.

„Trudili smo se naći protagoniste preko LGBTIQ organizacija kojih kod nas ima. I ako većini ljudi s kojima smo pričali nije bio problem govoriti s nama o sebi, kad smo uključili kameru odmah su se nekako zatvorili i odjednom nam nisu htjeli reći onoliko da bi njihova ispovijest imala za film neki smisao. Na kraju smo uspjeli naći ove tri osobe koje su bile sasvim prirodne ispred kamere i istovremeno su se njihove životne priče odlično uklapale u naš film.“^{xvi}

Za čtyři roky svého uvádění v HRT si pořad Direkt získal své publikum, mezi které patří zejména mladí lidé, kterým je koneckonců pořad zejména určen. Jistě i tento pořad má svůj podíl na sice pomalém, leč přesto viditelném procesu

liberalizace chorvatské společnosti. Magdalena Petrović, producentka společnosti Fade In, k tomu říká: „*Smatram da je hrvatsko društvo na neki način apsolviralo LGBTI temu. Nije nužno tolerantnije nego nema dramatičnih reakcija u javnosti oko toga. Naprimjer Gay pride koji se organizira svake godine okuplja sve manje i manje protivnika i sve manje izaziva kuriozitet kod većine građana. No, ipak ima pojedinačnih agresija na sudionike pridea.*“^{xvii}

Nedá se předpokládat, že podobné pořady a filmy, jakožto i další osvětové aktivity týkající se problematiky LGBTI změni myšlení konzervativní chorvatské společnosti. Určitě ale může působit pozitivně na utváření názorů mladých lidí, a tím pomalu, ale jistě měnit ovzduší v celé společnosti.

V produkci bělehradské fakulty divadelního umění natočila v roce 2004 režisérka Milica Mitrović film *Cvet i kajš (Květ a řemen)*, jehož hlavními hrdinkami jsou dvě lesbické dívky. Příběh vypráví o jejich nelehkém potýkání se s vlastním osudem v netolerantním provinčním prostředí. Jedná se o krátký, dvacetiminutový snímek, ve kterém se studenti chtěli podívat kritickým pohledem na společnost, maloměšťáckou morálku, neochotu přijímat cokoliv cizího, nepoznaného. Pro příběh dvou žen se ředitelka projektu Vedrana Madžar rozhodla z toho důvodu, že se podle jejího názoru společnost lépe popisuje skrze ženy a jejich vztahy. Film byl součástí několika festivalových přehlídek, nepodařilo se mu však získat větší publicitu a dostat se mezi širší veřejnost.

Dokumentární film s tematikou homosexuality natočila také srbská režisérka Sladjana Novaković. Film s názvem *Izgleda da sam vas nečim uznemirio, gospodo (Zdá se, že jsem vás něčím znepokojil, vážení)* je taktéž příběhem jednoho gaye, Igora Dobričiće, který byl zraněn při Gay Pride v roce 2001. Ve filmu vypovídá i Igorův otec a otevřeně mluví o synově sexuální orientaci. "*Ja sam došao u stan, ušao u spavaču sobu, uključim televizor i vidim nešto najgore što sam doživeo u svom životu - vidim Igora kako leži na ploči. Otrčao sam prema ormaru, dohvatio pištolj, zadenuo ga za pojas i istrčao iz kuće. Tog časa se trgnem, vratim se kući, pomislim - gde ću s pištoljem, zaustaviće me policija, reći će - gde ćeš ti, čoveče s pištoljem? Posle toga sam jedno pola godine zvao nekolicinu mojih prijatelja i prijateljica da im kažem da je moj sin*

homoseksualac. Nije tu bilo niti nekog straha, niti sramote. Ne daj bože, kakva sramota! Rekao sam - moj sin je to i to. Tako da sam to raščistio.^{xviii} Je ale nutné podotknout, že Igorův otec je se svým tolerantním přístupem spíše výjimkou.

Z filmu Sladjany Novaković a z toho, jak tento film zachytil atmosféru v bělehradských ulicích během Gay Pride, je vcelku pochopitelné, že se až doposud tato celosvětově známá manifestace LGBTIQ menšiny znovu neopakovala.

5. Výskyt LGBTIQ témat v současné srbské, chorvatské a bosenské literatuře

5.1 LGBTIQ téma v beletrii

Až do devadesátých let 20. století se jakékoliv zmínky o menšinově sexuálně orientovaných osobách v jugoslávské literatuře, byť jen letmé, téměř vůbec nevyskytovaly. Výjimkou, kterou se mi podařilo nalézt, jsou dvě díla Slobodana Seleniće (1933 – 1995). Tento srbský prozaik, dramatik a literární kritik se tématu homosexuality dotkl ve své divadelní hře *Kosančićev venac*³⁴ a v románu *Očevi i oci (Otcové a praotci)*.

Hlavními hrdiny divadelní hry *Kosančićev venac* 7, kterou Selenić napsal v roce 1980, jsou Albánec Istref z Kosova a Srb Vladan z Bělehradu. Vladan ubytuje v domě, který mu dříve patřil, Istrefa, kterému se snaží pomáhat a podporuje ho při studiích. Ve skutečnosti tak koná z lásky k Istrefovi, jelikož je homosexuálně orientovaný.

Druhou knihou, ve které se Selenić zmiňuje o homosexualitě, je jeho román *Očevi i oci* (1981). V tomto románu hlavní hrdina Stevan při svém pobytu v Anglii získá velmi dobrého přítele. Ten se mu ale po čase přizná, že je homosexuál a že je do něho zamilovaný. Stevan reaguje takto: „*Ja sam, naravno, znao da homoseksualnost postoji, ali je to nešto toliko čudno da se medju ljudima koje ja mogu upoznati jednostavno ne može dogoditi.*“^{xix} Dále pokračuje: „*Kroz glavu mi*

---

³⁴ *Kosančićev venac* je název ulice v Bělehradě, jedná se tedy o adresu domu, ve které se děj divadelní hry odehrává

je proletela jedina priča o pederima koju sam ikad čuo. U njoj je moj prijatelj, novinar, neki Jole Vukadinović, shvativši da před sobom ima sekapersu, nekog Sarajliju, takodje novinara, s kojim je na svetskoj izložbi u Parizu delio sobu – izudarao guzičara do krvi i bacio ga glavačke niz hotelske stepenice. Kada mi je Robert prišao i pokušao da se pripije uz mene, svejednako me ubedjujući da je ljubav izmedju muškarcima čistija i uvek veća nego medju osobama suprotnog pola, da me nikad žena neće voleti kako me on voli, pomislio sam da postupim po jedinom poznatom modelu, da ga udarim, ili, makar, grubo odgurnem.^{xx}

Zajímavá je zejména poslední část věty, v níž je jako jediný známý model reakce na takovou situaci zmíněn fyzický útok. Podle rozhovorů, které jsem vedla během dotazníkového šetření v roce 2004, by tak reagovala většina srbských mužů, pokud by se dostali do situace, kdy má o ně zájem osoba stejného pohlaví. Domnívám se, že příčinou takové agresivní reakce je nejen všeobecně velká impulsivnost Srbů, ale především jejich strach o jakési „poskvrnění“ jejich vlastní mužnosti. Příčinou agresivity bývá totiž nejčastěji právě strach.

Selenić dále ústy Stevana říká: „*Medjutim, ni tu nije bio kraj glupe, ponižavajuće večeri, Robert je kroz zatvorena vrata cvileo, molio da ga pustim, da mu moram dati priliku za razjašnjenje, da ono što u Srbiji, možda, izgleda strašno, u Engleskoj se uglavnom smatra običnim.*“^{xxi}

Tím upozorňuje na odlišné chápání homosexuality v různých společnostech, zde konkrétně v srbské a anglické, ale tak, aby to nevyznělo jako obrana homosexuality.

V dalším odstavci Stevan objasňuje i kořeny takové netolerance Srbů vůči homosexuálům: „*Rekao sam da je pederastija, naravno, odvratna pojava i u moralnom i u estetskom pogledu. Kod nas u Srbiji se sa naročitim gnušanjem gleda na – tu nisam znao englesku reč za „guzičare“, pa sam zastao, ali u pomoć mi je pritekla Barbara: „Pansies“ – rekla je ledenim glasom...“Pored zdrava otpora jednog mladog i nepokvarenog naroda,“ rekao sam, „gnušanje kod Srba ima i istorijske korene pošto su Turci, vrlo skloni sodomiji, na taj način ponižavali srpske domaćine.*“^{xxii}

Pro současnou srbskou gay literaturu byl významný rok 2000, kdy srbský spisovatel a držitel literárního ocenění časopisu NIN Vladimir Arsenijević založil vydavatelství Rende (www.rende.co.yu). Jedna z edicí tohoto vydavatelství se

věnuje výhradně literatuře sexuálních menšin. Arsenijević o své motivaci založit edici říká: "*Nas između ostalog, ne isključivo, ali između ostalog, interesuje malo da stavljamo prst u oko ljudima kojima su neke stvari neprijatne. A budući da je ovo društvo koje sa tolikim osećanjem neprijatnosti ulazi u pojedine teme, a one su književno relevantne, smatrali smo da je, pored činjenice da je reč o zajednici kojoj je potrebna jedna vrsta takve podrške, takođe reč o zajednici koja je kroz istoriju dala neverovatan broj visoko umetničkih književnih dela. Nije pitanje toga da je reč o našoj seksualnosti, nego prosto osećanja da postoji jedan segment ljudskih prava koji je apsolutno neispoštovan u ovoj zemlji, jedan broj ljudi koji se sigurno meri u desetinama hiljada, koji su izloženi neverovatnoj količini agresije, dakle u svim onim nivoima društva, od porodice preko nekog poslovnog ili opšteg okruženja do nekog najšireg nivoa, i naprosto je potrebno dati im jednu vrstu podrške.*"^{35xxiii}

Z děl srbských autorů vyšla v této edici kniha *Staklenac* autora Uroše Filipoviće a kniha *Lavirintski rečnik/Paris New York* od Dejana Nebrigiće, tragicky zemřelého známého gay aktivisty. Text *Paris New York* bývá označován za první srbský gay-román. Poprvé byl po částech publikován v průběhu roku 1997 v novosadském časopise *Symposion*.

V současné srbské literatuře, která není přímo označena jako gay literatura, ale okrajově je tu LGBTIQ zmíněno, můžeme jmenovat novelu mladé autorky Barbi Marković *Izlaženje* (Odcházení). Ta vznikla, jak říká sama autorka, „kreativním překladem“ novely *Chůze* Thomase Bernharda. Autorka zde kriticky popisuje klubový život v Bělehradě a bezvýhodnou situaci mladé generace Bělehrad’anů. Do klubové scény pak samozřejmě patří i komunita gayů či těch, kteří se rozhodli vydávat se za gaye, aby na sebe upozornili.

V bosenské literatuře jsme až donedávna nenacházeli žádné momenty, které by bylo možné označit za LGBTIQ. V roce 2006 se ale na bosenské literární scéně objevila první antologie povídek mladé autorky Lamiji Begagić s názvem *Godišnjica mature* (Výročí maturity). Nyní se chystá druhá sbírka povídek této autorky, ve které se objeví i povídka *Cesta do outu*, jejímiž hrdinkami jsou dvě lesbické dívky. Na pozadí situace, kdy dívky jedou navštívit rodiče jedné z nich,

---

³⁵ <http://www.gay-serbia.com/press/2005/05-08-08-danas-balkanci-i-homoseksualci/index.jsp>
(accessed 21. 12. 2008)

si čtenář uvědomuje, jak málo rozdílný je vztah dvou osob stejného pohlaví oproti heterosexuálnímu svazku a jak stejné problémy tito lidé musí řešit.

5.2 LGBTIQ téma v odborné literatuře

Teorii homosexuality se podrobněji věnoval Jovan Veljković ve své knize *Beda psihijatrije*.³⁶ Veljković sice není vystudovaným odborníkem, ale již několik desetiletí se věnuje psychoanalytickému zkoumání sexuálního chování.

K žánru populární psychologie patří knihy neuropsychiatra Jovana Mariće. Velice srozumitelně a výstižně v nich popisuje srbskou mentalitu. Jakožto odborník ale píše o homosexualitě v Srbsku dost překvapivě: „*U pogledu homoseksualizma takodje nismo savremeni. Za razliku od prethodne teme, to je i dobro. Homoseksualizam u Srba nema toliku zastupljenost kao u drugim razvijenim zemljama. Mnogo godina će još proteći dok se kod nas ozakoni bračna veza homoseksualnog para ili, ne daj Bože, da se dozvoli jednom takvom paru usvojenje dece.*“^{37xxiv}

Dále Marić píše, že homosexualita je „chybou přírody“ a že se nejedná o nemoc. Zároveň ale připomíná, že není nutné se takovými menšinovými skupinami přehnaně zabývat. Uvádí, že homosexuální chování bylo dlouho protizákonné a že bylo dekriminlizováno až v osmdesátých letech 20. století. Tabulka dekriminlizace homosexuality ve světě (viz příloha) ale uvádí, že v Srbsku došlo k dekriminlizaci homosexuality teprve v roce 1994 (ve Slovinsku, Chorvatsku a Černé Hoře v roce 1977).

V roce 2003 vyšla v Chorvatsku práce Deana Vuletiće, studenta univerzity v Yale, s názvem *Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj od 1945. do 2000. (Ústní historie homosexuality v Chorvatsku v letech 1945 – 2000)*. Jedná se o vůbec první knihu autora z prostoru bývalé Jugoslávie, která se věnuje historii homosexuálů. Vuletić se v ní snaží skrze rozhovory s homosexuály čtenářům přiblížit, jaký byl život této sexuální menšiny v chorvatském prostředí po

---

<http://www.gay-serbia.com/press/2005/05-08-08-danas-balkanci-i-homoseksualci/index.jsp>

³⁶ Veljković, Jovan: 2001 – *Beda psihijatrije*. Psihoanalitička teorija homoseksualiteta

³⁷ Marić, Jovan: 2001 – *Kuda idu Srbi?*, str. 103

skončení druhé světové války, za Titovy Jugoslávie, za Tadjmana, až do doby počátků LGBTIQ aktivizmu.

V odborné literatuře na prostoru bývalé Jugoslávie se zatím jedná pouze o výjimky. Lze však očekávat, že s detabuizováním LGBTIQ témat se jimi začnou zabývat odborníci z různých odvětví humanitních věd a zároveň že se nebudou obávat své práce vydat knižně, jelikož si budou jisti, že si jejich práce najde své čtenáře.

5.3 Sexuální menšiny v médiích

5.3.1. Prostor pro LGBTIQ témata v televizi a rozhlase

V chorvatské televizní stanici HTV měl být začátkem tohoto roku (2008) uveden televizní spot, který veřejnost nabádá proti násilí na LGBTIQ osobách. Spot znázorňuje několik lidí, kteří ve chvíli radosti, štěstí či očekávání políbí sobě cenný předmět (sportovec políbí pohár, dívka milostný dopis, hráč bowlingu pro štěstí políbí kouli). Pak se ale ve spotu objeví i dva líbající se muži. HTV vyhodnotila tento klip jako nevhodný k uvedení na svém kanálu a chorvatskou společnost jako nepřipravenou na takovou scénu. Dále HTV uvedla, že by klip pravděpodobně měl opačný účinek a násilí na LGBTIQ osobách by naopak podpořil.³⁸

Homosexuálnímu chování a boření mýtů a předsudků o homosexualitě je věnován rozhlasový pořad *Ljudi sa nama – seksualno različiti (Lidé s námi – sexuálně odlišní)* na stanici Beograd 202. Tento pořad je vysílán jednou týdně v brzkých ranních hodinách a jeho redaktorem i moderátorem je Atila Kovač (zakladatel časopisu Dečko). Pořad získal i mezinárodní ocenění za snahu změnit pověst Bělehradu jako netolerantního města.

Jak uvádí internetový portál Gay Serbia,³⁹ populární srbská turbofolková zpěvačka Indira Radić natočila ke své nové písni *Pije mi se (Chce se mi pít)*

---

³⁸ <http://www.gay.hr/mag/2008/06/pogledajte-spot-zabranjen-na-htv-u/> (accessed 5. 7. 2008)

³⁹ (<http://www.gay-serbia.com/article.jsp?aid=3222> (accessed 1. 7. 2008))

videoklip, ve kterém se objevují dva líbající se muži. Taková scéna se v srbské hudební produkci, a pravděpodobně vůbec na srbské televizi, objeví vůbec poprvé a zpěvačka i její manažeři očekávají bouřlivé reakce diváků.

5.3.2 LGBTIQ filmy na filmových festivalech

V září 2008 se v Záhřebu konal již šestý ročník festivalu LGBTIQ kultury s názvem *Queer* (www.queerzagreb.org). Skutečnost, že festival překonal první roky, kdy nebylo snadné získat jak diváky, tak finanční prostředky na jeho realizaci, považují organizátoři za malý zázrak. Stejně tak je velkým úspěchem, že festivalové akce již nemusí být ostře střeženy ozbrojenými policisty, jako tomu bylo během prvních ročníků. Festival se věnoval LGBTIQ kultuře jako celku, v jeho programu bylo možno najít jak filmové projekce, tak divadelní představení, přednášky, koncerty či výstavy, to vše zaměřené na LGBTIQ problematiku či vytvořené umělci, kteří se hlásí k LGBTIQ komunitě a svým uměním to dávají najevo.

Na otázku, jak je nyní, po šesti ročnících, festival přijímán chorvatskou společností, odpovídá programový ředitel Zvonimir Dobrović: *„Festival je ze strany médií i publika relativně dobře přijímán. V porovnání s minulými ročníky se pro nás stává stále jednodušším získat pro festival prostor v médiích. Dochází také k méně násilnostem, publikum se na akcích už nemusí cítit ohroženo. Zároveň nás těší, že festival není jen událostí pro LGBTIQ menšinu, ale že většinu, řekl bych až 70% publika, tvoří heterosexuálové.“*

Festival Queer se měl v září letošního roku (2008) konat také v Sarajevu. Bohužel však na jeho slavnostním zahájení došlo k nepokojům a násilnostem a organizátoři nebyli schopni zajistit bezpečí diváků, takže festival musel být zrušen.

V Záhřebu se od roku 2005 koná také *Zagreb Dox*, festival dokumentárních filmů. Jeho dramaturgie se hodně věnuje dokumentárním filmům, které se týkají porušování lidských práv. I v programu tohoto festivalu se objevují dokumenty s LGBTIQ tematikou.

V Srbsku doposud nebyl organizován festival, který by se zaměřoval přímo na LGBTIQ, každoročně se tu ale koná rok od roku větší a významnější filmový

festival *Slobodna zona* (*Svobodná zóna*), který je zaměřen převážně na dokumentární tvorbu s tematikou lidských práv. U vzniku festivalu stál mimo jiné Marko Popović, režisér filmu *Netolerance – Ivan*. Cílem festivalu je vyvolávat ve společnosti debatu na aktuální politická i společenská témata, kterými ze dnešní svět zaobírá, a skrze tato témata hledat postavení Srbska ve světě. K dostižení cíle, který si *Slobodna zona* vytyčila, bývají používány zejména dokumentární filmy, které ve světě v daném roce vzniknou. Takovým aktuálním společenským tématem je v Srbsku samozřejmě i LGBTIQ problematika, a proto bylo za čtyři ročníky festivalo promítáno pět dokumentárních filmů, které se LGBTIQ osobami zabývaly.

Také Nový Sad má svůj festival dokumentárních filmů o lidských právech, který pořádá tamní ženská nevládní organizace *Vojvodjanka*. Ačkoliv je novosadský *Vivisect* o něco menší než *Slobodna zona*, pro region Vojvodiny a pro alternativní kulturu zejména mladých lidí má také velký význam. Dramaturgie *Vivisectu* se zatím LGBTIQ filmům věnovala jen okrajově, hlavními tématy toho festivalu byla zejména válka v bývalé Jugoslávii, rasismus, xenofobie či terorismus.

Nejmladší lidskoprávní festival vznikl před třemi lety v Bosně a Hercegovině a jmenuje se *Pravo ljudski filmski festival* (*Pravý lidský filmový festival*). V listopadu letošního roku se konal jeho třetí ročník. Z podstaty zaměření těchto festivalů se dá považovat za samozřejmost, že jsou festivaly v jednotlivých postjugoslávských státech mezi sebou propojené a úzce spolupracují.

Jak je patrné, festivaly, které by byly zaměřeny přímo na LGBTIQ kulturu, jsou zatím na prostoru bývalé Jugoslávie vzácnou výjimkou. Důležité však je, že zde funguje poměrně hodně festivalů, které se zaměřují na filmy a kulturu s lidskoprávní tematikou a tudíž je tu významná platforma, která je připravena kdykoliv takovýmto filmům poskytnout prostor a publikum. Vzhledem k nedávné historii událostí na tomto teritoriu je však pochopitelné, že se v uplynulých letech dramaturgové těchto festivalů zaměřovali spíše na témata války v bývalé Jugoslávii, vyrovnávání se s minulostí, rasismus, nacionalismus či xenofobie.

Množství dokumentárních festivalů působících na teritoriu bývalé Jugoslávie je i povzbuzením pro filmaře z těchto zemí, kterým se tak nabízí způsob, jak film dostat k divákům. Bohužel, filmy s LGBTIQ tematikou, které se na těchto festivalech v minulosti promítaly, byly převážně od zahraničních tvůrců.

5.3.3 Tištěná média pro sexuální menšiny

Prvním časopisem, který vycházel v Srbsku byl určen homosexuálům, byl časopis *Dečko*. V Novém Sadu jej založil Atila Kovač, známý srbský gay aktivista. Časopis vycházel v nákladu 2000 kusů a byl oficiálně distribuován v Srbsku, Černé Hoře a Republice Srbské. Snahou redakce bylo, aby se rozšířil i na území Chorvatska. Tam jej ale v oficiální distribuční síti odmítli. Časopis *Dečko* ale přestal vycházet v roce 2005. S tím, jak se šířilo internetové pokrytí a jakou diskrétnost zaručují internetové portály oproti tištěnému médiu, je zánik časopisu vcelku logickým výsledkem. V Srbsku je ale dodnes vydáván časopis, který je určen jak samotným homosexuálům, tak i odborné veřejnosti. Časopis se jmenuje *Gejto* a jsou v něm publikovány odborné články, výsledky výzkumů apod.

V Chorvatsku a Bosně a Hercegovině nevychází tištěný časopis, který by byl určen LGBTIQ menšinám. Jako zdroj informací slouží tamním LGBTIQ menšinám několik internetových portálů (viz níže) a neperiodicky vydávané materiály LGBTIQ neziskových organizací, které na prostoru působí.

5.3.4 Internetové portály věnující se LGBTIQ

Na území bývalé Jugoslávie působí celkem asi 20 organizací, které se zabývají právy sexuálních menšin. Většina z nich provozuje také internetový portál pro osoby s menšinovým sexuálním chováním, ale i pro osvětu široké veřejnosti.

Nejnavštěvovanějšími srbskými internetovými stránkami je portál www.gay-serbia.com. Měsíčně stránky zhlédne 35 000 – 40 000 návštěvníků. Na stránkách se dají nalézt zajímavé články o LGBTIQ problematice z oblasti sociologie, historie, kultury a dalších oblastí. Portál provozuje i chat, který je velmi oblíbenou formou komunikace LGBTIQ menšin a také nejsnadnějším a v současné době nejrozšířenějším způsobem seznamování se s novými partnery. Mezi ženami je v Srbsku oblíbený portál organizace Labris (www.labris.co.yu), ten však funguje spíše jen jako informační portál, bez možnosti chatu. Z dalších šesti portálů se většina orientuje na gay populaci, méně již na lesbické ženy. Transexuálním lidem je určena webová stránka www.transserbia.org, která funguje od roku 2006.

V Chorvatsku je nejnavštěvovanější internetovou stránkou s LGBTIQ tematikou www.gay.hr. Silnou stránkou tohoto portálu je velké množství aktuálních zpráv ze světového dění, které se týká LGBTIQ osob. Zejména lesbickým ženám je pak určen portál <http://kontra.hr>.

V Bosně je populární web www.queer.ba, který spravuje LGBTIQ sdružení s názvem Udruženje Q. Stránka má podobný obsah jako www.gay-serbia.com, nachází se zde články s LGBTIQ tematikou z různých oblastí společenského života. Také zde je uživatelům k dispozici chat.

Jak je tedy patrné, nejvíce webových portálů se věnuje gay populaci a tyto portály jsou také nejnavštěvovanější a nejaktualizovanější. Kromě toho, že gay populace je nejpočetnější LGBTIQ menšinou, je také postjugoslávskou společností nejhůře přijímána a právě internet je pro ni způsobem, jak mezi sebou komunikovat a jak být v kontaktu s důležitou stránkou své osobnosti, svou sexuální identitou.

5.3.5 Veřejné aktivity a manifestace LGBT komunit

Celosvětově nejznámější manifestací LGBTIQ komunity jsou tzv. Gay Pride. Jedná se o veřejnou oslavu sexuálních menšin, které tak chtějí především upozornit většinovou společnost na svou existenci. V Záhřebu se Gay Pride, neboli Povorka ponosa, konají již od roku 2002 a jsou důležitou akcí nejen pro chorvatskou LGBTIQ komunitu, ale i pro LGBTIQ osoby ze sousedních zemí jihovýchodní Evropy, ve kterých společensko-politické klima takovéto akce není nakloněno.⁴⁰

Ze všech exjugoslávských zemí se Gay Pride konají pravidelně pouze v Chorvatsku a Slovinsku, ačkoliv úplně první Gay Pride na území bývalé Jugoslávie se konal v Bělehradě, v roce 2001. Mnozí účastníci však tenkrát byli surově zbiti a organizátoři se museli vzdát myšlenky pravidelného konání manifestace. O průběhu bělehradské Gay Pride a o tom, jak dopadli její účastníci, nejlépe vypovídají dva dokumentární filmy, *Nestrpljivost – Ivan* od režiséra

---

⁴⁰ (http://www.zagreb-pride.net/j/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=26 (accessed 2. 6. 2008))

Marka Popoviće a *Izgleda, da sam vas nečim uznemirio, gospodo* srbské režisérky Sladjany Novaković.

V roce 2007 se v Chorvatsku konala národní kampaň s názvem *Nismo homofobični, ali... (Nejsme homofobní, ale...)*, jejímž cílem bylo zvýšit povědomí veřejnosti o právech LGBTIQ osob. Organizátoři ze sdružení Iskorak se soustředili zejména na projevy homofobie v chorvatském parlamentu, v katolické církvi i v chorvatské veřejnosti jako takové. Kampaň měla za cíl vytvořit tlak na poslance a přinutit je, aby se zasazovali o ochranu práv párů stejného pohlaví. Obsahem plakátů a letáků byl test, pomocí kterého mohli občané prověřit své názory na návrh Zákona o registrovaném partnerství.

První větší veřejnou manifestací LGBTIQ menšin na území Bosny a Hercegoviny měl být Queer festival, tedy festival LGBTIQ kultury a filmu, který se měl konat v letošním roce v Sarajevu. Bohužel se však ukázalo, že i zde, stejně jako před pár lety v Záhřebu či Bělehradě, si bude veřejnost velmi těžko zvykat na veřejné aktivity LGBTIQ komunity. Na zahajovacím večeru festivalu došlo k násilnostem a celý festival musel být z bezpečnostních důvodů zrušen.

Ačkoliv LGBTIQ menšinám na území všech tří zemí stále hrozí fyzické útoky, dá se říci, že zejména chorvatská společnost už částečně veřejné aktivity LGBTIQ organizací toleruje, či možná spíše ignoruje, a za úspěch se dá považovat, že se Zagreb Pride každoročně uskuteční. LGBTIQ organizace působící v Srbsku a Bosně a Hercegovině budou s velkou pravděpodobností ještě muset čelit útokům, než je veřejnost přijme jako nutné zlo a někdy v budoucnu snad i jako běžnou součást společenského života.

Dok se u Hrvatskom saboru rasprave vode oko nula ili sjena, istospolni parovi izloženi su diskriminaciji u svakodnevnom životu. Ljeto saborskih zastupnika koje započinju s već svima nam poznatim "Nismo homofobični, ali..." završavaju s negiranjem problema s kojima se susreću istospolni parovi i uskraćivanjem temeljnih ljudskih prava seksualnim manjinama.

Republika Hrvatska je jedna od rijetkih zemalja u Europi u kojima se mogu dogoditi sljedeći primjeri diskriminacije:

Istospolni parovi ne mogu službeno sklopiti istospolne zajednice, pa ako i žele ostvariti jedno od svega dva

prava koja su im dostupna (podjela zajedničke stambene i uzdržavanje od strane partnera/ice), naprije će morati dokazati svoju vozu na sudu.

Ako se radi o istospolnom paru u kojem je jedan od partnera/ica strani državljanin/ica, on/ona nikada neće moći steći hrvatsko državljanstvo i živjeti sa svojim partnerom/icom.

Dvoje ljudi koji žive zajedno dvadeset godina ne smatraju se obitelji prema hrvatskom zakonodavstvu. Kada jedno od njih umre, njegov partner, odnosno rjezina partnerica nije u mogućnosti naslijediti stan u kojem su zajedno živjeli, kao ni primati obiteljsku mirovinu.

- Čiji život je heteroseksualac, od mame do očina.
- Ne možete govoriti o sudu, pa tako ni o spolnoj orijentaciji svom.
- Heteroseksualnost je potrebno izjaviti snižanjem stručne pomoći u kojimodoljivoj.
- Heteroseksualnost nije bolest i ne treba je liječiti.
- Heteroseksualnost je prihvatljivo.
- Heteroseksualnost je prihoda. Prognosti heteroseksualnosti postoje kod različitih živih bita.
- Uspješnost istospolnih zajednica bi umple nekakompet u brak i obitelji.
- Integracija zajednica manjina nepravno na brak i obitelji.
- Otkonjenje istospolnih zajednica povećava broj smrtnih slučajeva zbog nesigurnosti.
- Otkonjenje istospolnih zajednica neće povećati broj istospolnih zajednica ni smanjiti broj smrtnih slučajeva.

Kako biste osigurali riješite svoj život u svom životu, razmislite o tome i pokušajte to učiniti.

A Ako ste zaokružili najviše odgovora A

Slažete se s izjavama koje su ne mogu biti od naših saborskih zastupnika i ste i sami zastupnik.

Smetate da homoseksualne osobe ugrožavaju vas i vaš način života.

Javite se Pravnom timu Iskoraka i Kontre na broj 051 165 06 69 kako bismo vam mogli pružiti potrebnu edukaciju i informacije te vam pomoći u pravodavstvu, vaštost dodivljiva, agraonosti i netipičnosti prema homoseksualnim osobama.

B Ako ste zaokružili najviše odgovora B

Tuđite se ostati na putu tolerancije i međuljudskog uvažavanja.

Svevi ste da drugačiji način života ne ugrožava vaš vaštost.

Čestitamo vam i pozdravmo vas da nas kontaktirate kako bismo vam uručili nagradu - **LGBT Priznanje** koje će vas dodatno informirati i omogućiti vam da nastavite i dalje ovim putem.

Postavljamo sljedeća pitanja hrvatskoj javnosti:

Kada će država priznati prava istospolnih parova, odnosno kada ćemo postati jednakejednaki pred zakonom?

Kada će poslodavci/ke početi uvažavati naše partnere/ice kao članove/ice obitelji?

Kada ćemo slobodno hodati zagriženi/zagrižene ulicama bez straha od nasilja?

Kada se nećemo bojati predstaviti svog partnera/icu roditeljima i susjedima?

Što ste vi spremni/spreman učiniti da se ova situacija promijeni?

Lesbijska grupa Kontra
Zagreb, Hrvatska
tel/fax: 385 1 457 33 72
mob: 385 98 235 308
kontra@kontra.hr

Pravni tim Iskoraka i Kontre
tel: 051 165 06 69
(radnim danom od 10.00-15.00h)
iskorak@kontra.hr
info@iskorak.org

Zahvaljujemo
LGA EUROPE
Design
www.univie.org

Pravna pomoć radnim danom od 10 - 18h 051 165 06 69

Savjetovništvo za ležbikn i biseksualne žene pon, uto i čet od 18 - 20h 01 457 33 72 savjetovnistvo@kontra.hr

"Nismo homofobični, ali..."
Kampanja za promicanje prava istospolnih parova

Letak kampanje *Nismo homofobični, ali...*

6. Postavení sexuálních menšin v české společnosti

Abych neporovnávala jen situaci v jednotlivých postjugoslávských zemích, konkrétně v Chorvatsku, Srbsku a BaH, rozhodla jsem se nastínit pro srovnání i postavení LGBTIQ komunity v České republice.

Po roce 1989 vzniklo v různých městech České republiky množství spolků a klubů, ve kterých se sdružovala LGBTIQ komunita. Zásadní roli v životě LGBTIQ komunity pak sehrál v druhé polovině 90. let internet. LGBTIQ problematika stále častěji proniká zejména do veřejnoprávních médií (týdeník Českého rozhlasu 1 Bona Dea, pravidelné magazíny České televize LeGaTo a Q). V České republice se také koná několik filmových festivalů, které ve svém programu poskytují větší prostor pro LGBTIQ filmy (Febiofest, festival dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět či festival Mezipatra, který je zaměřen výhradně na LGBTIQ tvorbu).

Významnou roli ve sdružování LGBTIQ komunity sehrálo v 90. letech 20. století *Sdružení organizací homosexuálních občanů (SOHO)*, které zastřešovalo desítky menších organizací z celé republiky. Sdružení se především snažilo o odstranění diskriminace LGBTIQ osob, o prosazení registrovaného partnerství osob stejného pohlaví, o prevenci nemoci AIDS a o pomoc osobám nakaženým virem HIV. Provozovalo linku pomoci a vydávalo osvětové brožurky. SOHO se v roce 2000 transformovalo v Gay iniciativu a koncem roku 2006, kdy po deseti letech úsilí uspělo v prosazení zákona o registrovaném partnerství, ukončilo svou činnost. Od roku 1995 funguje brněnská organizace STUD, která je také organizátorem gay a lesbického festivalu *Mezipatra*.

Lesbická komunita se v devadesátých letech vyvíjela nezávisle na gay iniciativách. V 90. letech postupně vzniklo několik organizací (*L-klub Lambda, Promluv, A-klub*), které se značně lišily ve svém chápání lesbické komunity a ve vztahu k feminismu. Na internetu sehrál významnou roli portál *lesba.cz*, který ale pro technické problémy v roce 2005 radikálně omezil svoji činnost. V současné době jej částečně nahrazuje portál *www.bengales.cz*.

Zájem transsexuálů a transvestitů reprezentuje v České republice jako jediné občanské sdružení *Transforum*, které vzniklo v roce 1998. Velmi aktivní je transkomunita v oblasti webových projektů, což je dáno především potřebou

vyměňovat si množství velmi specifických informací (www.translide.cz, www.transforum.cz, www.translide.com).

Právní úprava zákazu diskriminace je v českém právním řádu roztržštěná a nesourodá. Zákon, který by komplexně zakotvoval právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace z důvodu sexuální orientace, dosud přijat nebyl.

V roce 2006 došlo v České republice k přijetí zákona o registrovaném partnerství. Nyní je tak párům osob stejného pohlaví umožněn formální svazek. Zákon upravující partnerské soužití stejnopohlavních páru byl v Poslanecké sněmovně poprvé navržen již v roce 1998 a poté ještě čtyřikrát. Zákon o registrovaném partnerství garantuje v České republice registrovaným párům ve srovnání s manžely jen velmi omezená práva, přesto je však pro gay a lesbickou komunitu velkým úspěchem a zadostiučiněním.

Co se týče přijímání LGBTIQ menšin většinovou společností, v posledních desetiletích se situace začíná měnit a odmítání LGBTIQ osob přestává být právně a společensky vyžadovaným modelem. Přesto nelze říci, že by LGBTIQ lidé dosáhli rovného postavení ve společnosti. Stále zde funguje podvědomé vnímání heterosexuality jako jediné obvyklé sexuální orientace. Heteronormativitu lze nalézt jak v běžné společenské konverzaci (např. mužů se ptáme, zda mají partnerky, čímž automaticky předpokládáme jejich heterosexuální orientaci), tak v legislativě (institut manželství je otevřen pouze párům tvořeným mužem a ženou), tak v dalších oblastech společenského života (vzdělávání, zdravotnictví, apod.) Nejedná se sice o projev nepřátelství k LGBTIQ lidem, avšak je to jev, který omezuje přístup LGBTIQ lidí k řadě sociálních i ekonomických statků. Obdobná situace panuje ve vztahu k transsexuálům či intersexuálům, avšak jedná se o jev s odlišnou dynamikou, neboť tato minorita je jednak spojována s některými odlišnými stereotypy, ale také je majoritní společnosti mnohem méně známa.⁴¹

České instituce zabývající se šetřením veřejného mínění pravidelně přinášejí výsledky sociologických průzkumů tolerance české veřejnosti k sexuálním menšinám. Bohužel se tyto výzkumy vztahují víceméně jen k postojům vůči gayům a lesbám a nezabývají se transsexuály, intersexuály ani lidmi bisexuálními.

---

⁴¹ Rada vlády ČR: 2007 - Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR, str. 35

Výsledky těchto výzkumů jasně ukazují, že v průběhu 90. let došlo k postupné liberalizaci veřejného mínění, ale v posledních několika letech opět dochází ke zpomalení vývoje a v některých specifických otázkách dokonce dochází k deliberalizaci postojů (např. v postojích k manželstvím stejnopohlavních párů a k adopcím dětí těmito páry). Podle průzkumu CVVM z května 2007 souhlasilo 69% respondentů s právem gayů a leseb uzavírat registrované partnerství (24% bylo proti). S manželstvím pro stejnopohlavní páry souhlasilo ovšem pouze 36 % (proti bylo 57%) a adoptovat děti by těmto páram umožnilo pouze 22% respondentů a respondentek (67% bylo proti).⁴² Výsledky jasně ukazují, že manželství a výchova dětí LGBTIQ páry jsou chápány ze strany většinové společnosti jako kontroverzní.

Na relativně vysokou míru netolerance většinové společnosti poukazují výsledky jiného výzkumu z března 2007, podle kterého by 29% obyvatel České republiky nechtělo mít za souseda gaye nebo lesbu. I zde je sice vidět určitá míra liberalizace postoje většinové společnosti (obdobně negativně se ve stejném průzkumu v roce 2003 vyjádřilo 42% respondentů a v roce 2005 to bylo 34% respondentů), přesto se však jedná o poměrně vysoké číslo, které opravňuje k obavám z diskriminace na základě sexuální orientace.

Průzkum, který by za respondenty bral přímo LGBTIQ osoby a jehož výsledkem by byla míra diskriminace těchto osob ze strany většinového obyvatelstva, proběhl pouze jeden. V roce 2002 a 2003 jej provedla organizace Gay iniciativa a opět se týkal bohužel jen gayů a leseb. V průzkumu uvedlo 12% respondentů, že se setkali s diskriminací v zaměstnání. 13% respondentů pak uvedlo, že se setkali s diskriminací ve službách. Tato čísla poukazují na skutečnost, že česká společnost má ve své toleranci k sexuálním menšinám stále rezervy. Zároveň je nutné podotknout, že výzkum je 5 let starý a dá se předpokládat, že za tuto dobu se míra diskriminace LGBT menšin snížila.

Ačkoliv jistě i česká společnost má ještě v toleranci sexuálních menšin co dohánět, z výsledků výzkumů, z počtu zde působících LGBTIQ organizací, z množství veřejných akcí na podporu LGBTIQ komunity a z toho, jak na tyto

---

⁴² http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100694s_ov70607.pdf (accessed 25. 7. 2008)

akce reaguje veřejnost, je jasně vidět, že naše společnost je celkově vůči sexuálním menšinám tolerantnější než je tomu v Srbsku, Chorvatsku či BaH.

S tím souvisí i podstatně vyšší počet hraných a především dokumentárních filmů, které se sexuálních menšin týkají a které natočili čeští filmaři. Téma sexuálních menšin či postavy s odlišnou sexuální orientací se v naší současné kinematografii objevily v hraných filmech *Rekviem pro panenku* (režie Filip Renč), *Šeptej* (David Ondříček), *Nuda v Brně*, *Hrubeš a Mareš jsou kamarádi do deště* (režisérem obou filmů je Vladimír Morávek), *Účastníci zájezdu* (Jiří Vejdělek), *...a bude hůř* (Petr Nikolaev). Nejvíce se téma odlišné sexuality objevuje v novém filmu Bohdana Slámy *Venkovský učitel*, jehož hlavní postava má homosexuální orientaci.

Dokumentárních filmů vzniklo ještě o něco více a část z nich byla dokonce natočena pro Českou televizi. Jmenujme například *Ted' jsem to konečně já* (Petr Kaňka), *A vy jste kdo?* (Janek Růžička), *Nesesmilniš aneb homosexualita a víra* (Stanislav Zeman), *Jsem žena orientovaná na ženy* (Helena Třeštíková) a dokumenty režisérky Andrey Majstorovičové *Změna pohlaví z muže na ženu*, *Zpověď matky, která byla otcem* a *Zpověď muže, který žil 37 let s jiným mužem*.

7. Možné příčiny netolerance srbské, chorvatské a bosenské společnosti k sexuálním menšinám

7.1 Patriarchální společnost

Hlavní příčinou silné netolerance vůči osobám s především homosexuálním chováním v zemích bývalé Jugoslávie je nejen dle mého názoru to, že je tamní společnost velmi patriarchální. Charakteristikou takového patriarchálního způsobu života je kladení důležitější role mužským členům rodiny. Zcela odlišně jsou vychováváni chlapci a dívky. Rodiče pak často i své dcery oslovují „syne“. Například u Černohorců se kdysi do počtu dětí v rodině ani nezapočítávaly děti ženského pohlaví, nýbrž jen mužského.

Patriarchální společnost velmi dbá na dodržování rodinných zvyků a obyčejů jako je sláva, vánoční a velikonoční zvyky atd. Za dodržování těchto tradic je opět zodpovědný mužský člen rodiny, a to vždy nejstarší. Pokud ten zemře, tradici přebírá nejstarší syn.

S vývojem společnosti přichází i nové modely mužsko-ženských vztahů, které narušují koncept patriarchální společnosti. Se stále viditelnější emancipací žen ztrácejí balkánští muži pevnou půdu pod nohama, cítí, že je jejich mužská identita ohrožena a proto se vymezují proti skupinám lidí, které jsou pro ně symbolem ztráty této identity.

7.2 Balkánský machismus

S patriarchální společností a kladením důrazu na mužské členy společnosti bezprostředně souvisí machismus⁴³, který je v zemích bývalé Jugoslávie všudypřítomný. Částečně díky tomu a částečně snad kvůli historii národů, které byly nuceny žít téměř pět set let pod tureckou nadvládou tu přebývá názor, že každý správný muž musí být velký, svalnatý, musí se umět poprat, být dobrý v sexu, mít hodně milenek, chlubit se jimi apod. Musí být silný a nesmí odhalit své slabé stránky. K tomu jsou mužští potomci vychováváni od dětství a tak to popisuje i Slobodan Selenić v románu *Očevi i oci*: „*Medjutim, ja znam da je ocu Milutinu uza sve bilo ipak najvažnije to što je Nanka bila puna baš onih vrlina kojima su prožete narodne pesme i predanja što ih je pričala nama, kao istinu, bolje nego iko, kao Bibliju i srpsku istoriju istovremeno. U tome se ne mogu prevariti: mom srpski nastrojenom ocu bilo je najvažnije da mu deca u pravom srpskom duhu budu odgojena.*“^{xxv}

Na dalším místě Selenićův hrdina Stevan říká: „*Kao što su drugi dovodili u kuću francusku guvernantu, da se deca neosetno nauče boljim običajima i stranom jeziku, tako je Milutin doveo Nanku, kako bismo ja i Cveta, i ne znajući kako i kada, postali pravi Srbijanci, zadojeni duhom narodne pesme i srbijanskog patrijarhalizma*“^{xxvi}.

O tom, jak byl hlavní hrdina románu Stevan vychováván, svědčí jeho slova: „*Plać mi je stegao grlo, ali znam da ne smem plakati. To Nanka ne dozvoljava. To nije srpski i muški, a ja pre svega moram biti Srbin i muškarac.*“^{xxvii}

---

⁴³ machismus = výrazně vystavovaná nebo přehnaná mužnost. Jako postoj se machizmus pohybuje v rozmezí od osobního pocitu mužnosti až po krajní mužský šovinismus. V mnoha kulturách přitom machismus je přijatelný ba i očekávaný. (<http://www.slovník-cizich-slov.net/machismus-machizmus/>, accessed 23. 12. 208)

Bosenskohercegovský internetový server www.bhdani.com ve svém článku nazvaném *Macho diskurs* píše: „Svi smo, kad bismo htjeli biti iskreni, bili svjedocima sadističkih hvalisanja o premlacivanju "pedera" jer to, između ostalog, spada i u "macho" diskurs, koji je najčešće praćen učesničkim odobravanjem okoline jer je iskazivanje negativnog odnosa prema homoseksualizmu često dodatna potvrda vlastite lojalnosti vladajućim dominantnim društvem i seksualnim kanonima.“^{cxviii}

7.3 Balkánský nacionalismus

Důvodem netolerance k sexuálním menšinám může být také nacionalismus, který je na Balkáně všudypřítomný. Nacionalismem v tomto případě není myšlen politický směr či ideologie nadřazenosti vlastního národa, ale chápání vlastního národa jako jakési rozšířené rodiny. V takovém prostředí je pak odlišné sexuální chování chápáno jako ohrožení pro tradiční rodinu, jako narušitel reprodukce národa. To dokazuje i výzkum organizace CeSid, podle něhož až 90% osob se silným vztahem k vlastnímu národu, označených za nacionalisty, má velmi negativní vztah k homosexuálům. Naopak osoby, pro něž národnost nehraje tak velikou roli, nespátřují v homosexualitě potenciální nebezpečí.⁴⁴

7.4 Všeobecná netolerance postjugoslávské společnosti související s ekonomickou nejistotou

Dalším možným důvodem nenávisti vůči homosexuálně orientovaným jedincům může být i snížení celkové tolerance srbské společnosti, ke kterému došlo kvůli špatné ekonomické situaci v zemi. Jak říká režisér Marko Popović, autor dokumentárního cyklu *Netrpeljivost (Netolerance)*, celková ekonomická situace v Srbsku je velmi špatná. Nejen že jsou lidé stejně chudí, jako tomu bylo za vlády Miloševiče, ale ještě přišli o možnost vydělat si něco mimo své zaměstnání, na

---

⁴⁴ Kolektiv autorů CeSID: 2008 – Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji. Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji (Ven s předsudky – Homofobie v Srbsku. Zpráva o výzkumu veřejného mínění o LGBT populaci), str. 8

černém trhu. V zemi existují kapitalistické kontrolní mechanismy, ale ještě tu nejsou kapitalistické možnosti. A čím jsou lidé chudší, tím méně jsou tolerantní. Zvláště vůči homosexuálům, protože v tomto případě jde přece o útok na smyšlenou srbskou mužskou identitu, válečné a vojenské hodnoty a hodnoty patriarchální společnosti. Je to o to zvláštnější, že muži v Srbsku mají intimnější styky. Muži v Srbsku se navzájem rádi objímají, rádi se líbají, rádi mluví jeden s druhým o velice intimních věcech. Ale gaye nesnášejí. Popović dále říká, že při natáčení ostatních filmů z cyklu *Netrpeljivost* se přesvědčil, že srbská společnost je stejně netolerantní i vůči ostatním menšinám, např. Romům, Muslimům či menšinovým náboženským skupinám.

Pro souvislost netolerance s ekonomickou nejistotou se vyjadřuje i Gordon W. Allport, když tvrdí, že sestup po společenském žebříčku, období nezaměstnanosti a krize i celková nespokojenost s ekonomickou situací korelují s předsudky.⁴⁵ K srbské netoleranci se vyjadřuje i Jovan Marić. Tuto charakteristiku Srbů považuje za jednu z nejdůležitějších a tvrdí, že jsou Srbové netolerantní vůči názorům, které se liší od jejich vlastních, stejně jako k rozdílnému chování. Píše: „*Nikako da prihvatimo kao normalno da druga osoba ima pravo na drugačije mišljenje od našeg, da ima pravo da se ne slaže sa nama i da to nije nikakva katastrofa...*“^{46xxix}

7.5 Historické okolnosti

Historické okolnosti měly dopad jak na patriarchální způsob života, tak na machismus v postjugoslávské společnosti. Přesto bych se jim ráda ještě zvláště věnovala. Několikrát jsem se setkala s názorem, že na homofobii v zemích, které byly pod osmanskou nadvládou, mělo chování Turků velký vliv. Jak je popsáno v kapitole Islám a LGBTIQ, Turkům sice jejich náboženství zakazuje homosexualitu, ale tajné homosexuální styky s muži u nich nejsou vzácností. V historii tak docházelo k tomu, že Turci znásilňovali nejen srbské ženy, ale i muže. Např. jak je již uvedeno výše, Selenić v románu *Očevi i oci* píše: „*Pored zdrava otpora jednog mladog i nepokvarenog naroda, rekao sam, gnušanje kod Srba ima*

⁴⁵ Allport, Gordon W.: 2004 – O povaze předsudků, str. 58

⁴⁶ Marić, Jovan: 2001 – Kuda idu Srbi, str. 135

i istorijske korene pošto su Turci, nastrani i truli u svome gospodstvu, vrlo skloni sodomiji, na taj način ponižavali srpske domaćine.^{xxx}

Také Jovan Marić uvádí: „*Turci su svaku pobeđu doživljavali kao vršenje polne sile nad neprijateljem; polni akt je silovanje i unižavanje bića nad kojim se vrši akt osvete.*“^{xxxi}

8. Závěr

Dokumentární film je dobrým zrcadlem, které režisér nastavuje společnosti a ukazuje jí, jak se ke kterému problému staví. Z dokumentárního filmu tak mnohem lépe než z filmu hraného můžeme získat informace o tom, jaká je situace sexuálních menšin na prostoru bývalé Jugoslávie. Bohužel se však ukazuje, že ačkoliv by si LGBTIQ téma zasloužilo hodně pozornosti, dokumentárních filmů, které by se mu věnovaly, vzniklo v zemích bývalé Jugoslávie velmi málo. Příčinu vidím v neochotě společnosti toto téma vůbec řešit. Režiséři pak mají strach se do takového tématu pouštět, protože například hrozí, že film odmítnou televizní stanice i filmové festivaly a on pak nebude mít mnoho šancí dostat se k divákům. Tak dopadl i film Marka Popoviće *Netolerance – Ivan*, který bělehradský festival dokumentárního filmu odmítl vůbec zařadit do svého programu. Druhým důvodem, proč dokumentů na toto téma nevzniká více, je samozřejmě problém s jejich financováním.

Ve všech dokumentárních filmech, které byly předmětem této práce, je vidět, že situace LGBTIQ komunity na tomto území není jednoduchá. Odlišně sexuálně orientovaní jedinci jsou diskriminováni jak státem, tak veřejností v každodenním životě. Ve většině dokumentů se hovoří i o násilí, ke kterému dochází na LGBTIQ osobách. Tyto dokumentární filmy jsou pak určeny zejména pro domácí publikum, aby se tak detabuizovala LGBTIQ témata v tamní společnosti, aby bylo veřejnosti nastaveno zrcadlo a aby dokumentární film napomohl v řešení aktuálního společenského problému. Pokud je film kvalitní po filmařské stránce a pokud má jeho vypovídací schopnost sílu oslovit i diváky za hranicemi Balkánu, může být velice dobře aplikován i v jiné zemi. U nás například slavil u nás úspěch

film *Netolerance – Ivan*, který se stal i součástí výukových sad na základních a středních školách.

Hraný film oproti tomu není vždy reakcí na potřebu společnosti vypořádat se s nějakým tématem, jevem či situací. A pokud se tak stane, rozhodně tato reakce není tak navazující, jako je tomu u filmu dokumentárního. Režiséři hraných filmů jsou mnohem častěji motivováni touhou dokázat své umělecké kvality, dosáhnout komerčního úspěchu či na sebe upozornit tím, že zvolí kontroverzní téma. S trochou nadsázky by se dalo říci, že režiséři hraných filmů jsou egoističtější a více jim záleží na tom, aby za jejich filmem byla vidět jejich osobnost, než je tomu u režisérů filmů dokumentárních. Ti jsou přece jen více zvyklí „sloužit tématu“. To se, dle mého názoru, projevilo i na výše uvedených filmech.

Z hraných filmů, které jsou předmětem této práce, bych jako umělecky nejkvalitnější hodnotila chorvatský film *Fine mrtve devojke*. Kromě toho, že je film mistrně natočen, jsou zde také nejlépe propracovány psychologie jednotlivých postav. Zároveň divák z filmu nemá pocit, že ho chtěli tvůrci šokovat či že jejich prvotním záměrem bylo natočit LGBTIQ film.

Bohužel se mi nepodařilo hovořit se všemi režiséry, jejichž filmy jsou předmětem této práce. Přesto, podle rozhovorů z tisku či podle několika odpovědí, které jsem dostala, se dá říci, že tvůrci hraných filmů se brání tomu, že by jejich záměrem bylo natočit LGBTIQ film, ale že pouze toto téma posloužilo nějakému všeobecnému společenskému problému či fenoménu. Záměrem tvůrců dokumentárních filmů pak bylo především upozornit na aktuální problém ve společnosti (problémem nejsou sexuální menšiny, ale jejich přijímání většinovou společností) a narušit jedno velké společenské tabu.

Podíváme-li se tedy na kinematografie všech tří postjugoslávských zemí a na to, nakolik se v posledních několika letech (po rozpadu Jugoslávie) věnovaly tématu LGBTIQ, zjistíme, že nejvíce se toto téma objevuje v kinematografii chorvatské. Vznikl zde jeden z nejlepších hraných filmů týkajících se tohoto tématu, *Fine mrtve devojke*, a hned tři kvalitní filmy dokumentární – *Na ovom radnom mjestu nema mjesta za vas*, *Qeer* a *Savršeno društvo*. Dále zde byl natočen hraný film *Volim te*, který se nepřímou také dotýká tématu sexuálních menšin.

Srbská kinematografie zaostává za chorvatskou jen trochu. Tamní filmový průmysl dal vzniknout jednomu celovečernímu hranému filmu s tematikou

LGBTIQ vztahu (*Diši duboko*), dále tu byl natočen jeden krátký studentský film (*Cvet i kaiš*) a dva filmy dokumentární (*Nestrpljivost – Ivan* a *Izgleda da sam vas nečime uznemirio, gospodo*).

Bosenská kinematografie je na tom z tohoto hlediska nejhůře, vznikl tu jen celovečerní film *Go West*. Počet filmů však částečně vynahrazuje publicita, kterou tento film režiséra Ahmeda Imamoviće získal.

Vezmeme-li v úvahu výsledky výzkumů, které byly v těchto třech zemích v posledních několika letech provedeny a které jsou popsány v kapitole 2.4, zjistíme, že tyto závěry korespondují i se skutečností, jak se která z daných kinematografií tématu LGBTIQ věnuje. Otázkou však je, co bylo dříve – jestli tolerantnější prostředí umožnilo filmařům tvořit snímky dotýkající se tématu sexuálních menšin a aktivistům umožnilo organizovat veřejné akce na podporu sexuálních menšin, či zda teprve díky těmto aktivitám a přítomnosti LGBTIQ témat ve společnosti se veřejnost stala částečně tolerantnější. Skutečnost bude pravděpodobně někde uprostřed. Jisté však je, že s každým dalším filmem a s každou další veřejnou akcí na podporu sexuálních menšin, je téma menším a menším tabu, vyvolává méně senzací a stává se pro veřejnost něčím, co tu prostě je přítomné a s čím se musí přinejmenším smířit, pokud to nechce přímo tolerovat. Jak říká spisovatel Vladimir Arsenijević v rozhovoru pro srbskou redakci rádia Svobodná Evropa: *"Potrebno je kontinuirano pričati o pojedinim stvarima da bi se društvo na njih naviklo. Dakle ako vi govorite: ‚homoseksualci i lezbejke‘, ‚homoseksualci i lezbejke‘ i tako dvadeset godina, na kraju više nikome to ništa neće značiti i stvar će naprosto biti prihvaćena."*^{47xxxii}

Přílohy

1. Tabulka Dekriminalizace homosexuality ve světě
2. Výzkum CeSid
3. Zpráva Rady vlády ČR

---

⁴⁷ <http://www.gay-serbia.com/press/2005/05-08-08-danas-balkanci-i-homoseksualci/index.jsp> (accessed 25. 9. 2008)

Použitá literatura:

- Allport, Gordon W.: O povaze předsudků. Praha, 2004.
- Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J.: Třetí pohlaví. Praha, 1992.
- Fanel, Jiří: Gay historie. Praha, 2000.
- Foucault, Michel: Dějiny sexuality II. Užívání slasti. Praha, 2003.
- Janiš, Kamil: Toulky historií sexu a erotiky. Ústí nad Orlicí, 2007.
- Janošová, Pavlína: Homosexualita v názorech současné společnosti. Praha, 2000.
- Jončić, Petar: Filmski jezik Želimira Žilnika. Beograd, 2002.
- Juras, S., Grdjan, K.: Izveštaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodnih manjina u 2007. godini u Republici Hrvatskoj. Zagreb, 2007.
- Kolektiv autorů CeSID: Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji. Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji. 2008.
- Kolektiv autorů Rady vlády ČR: Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR. Praha, 2008.
- Malina, Jaroslav a kolektiv: Kruh prstenu I. Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti. Brno, 2007.
- Malinowski, Bronislaw: Sex a represe v divošské společnosti. Praha, 2007.
- Marić, Jovan: Kakvi smo mi Srbi? Prilozi za karakterologiju Srba. Beograd, 1998.
- Marić, Jovan: Kuda idu Srbi?. Novi prilozi za karakterologiju Srba. Beograd, 2001.
- Morus, Richard Lewinsohn: Světové dějiny sexuality. Praha, 2007.
- Pikić, A., Jugović, I.: Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja. Zagreb, 2006.
- Selenić, Slobodan: Očevi i oci. Beograd, 1981.
- Selenić, Slobodan: Kosančićev venac 7. Beograd, 1980.
- Veljković, Jovan: Beda psihijatrije. Psihoanalitička teorija homoseksualiteta. Beograd, 2001.
- Veljković, Jovan: Nepodnošljiva istina. Beograd, 1996.
- Volk, Petar: Savremeni jugoslovenski film. Beograd, 1983.
- Weiss, Petr, Zvěřina, Jaroslav: Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Praha, 2001.
- Kolektiv autorů: Rodinná Bible. Praha, 1998.

Internet:

www.gay-sebia.com

www.queeria.org.yu

www.decko.campware.org

www.rende.co.yu

www.deve.org.yu

www.lambda.org.yu

www.balconn.com

www.iskorak.hr

www.kontra.hr

www.queer.ba

www.queerbeograd.org

www.zagreb-pride.net

ⁱ „Bůh nestvořil Adama a Stevu, ale Adama a Evu. Je to proti celému božímu záměru a celé naší historii a kultuře – je to úchylka, kterou je třeba odsoudit a léčit. Jsem tu, abych v klidu protestoval, nevím, jestli může něco takového dělat zvíře. Bůh jim dal ty orgány, kterých oni chtějí zneužít. Musíme se postavit proti tomu satanskému zlu, které si přejí někteří takzvaní intelektuálové, kteří jsou bohužel u moci. Nebojovali jsme proti komunistům, aby je vystřídali satanisté.“ (přeložila I.B.)

ⁱⁱ „Žádná zvláštní ochrana není potřeba, protože oni pro nás nejsou zvláštní. Naopak, domníváme se, že by stát měl podniknout kroky k jejich léčení.“ (přeložila I.B.)

ⁱⁱⁱ „...vždy milejší pochva než řiť.“ (přeložila I.B.)

^{iv} „...by nikdy nesnesl, aby v jeho šatně byli i homosexuálové.“ (přeložila I. B.)

^v Plná rovnoprávnost pohlaví je zaručena na všech úrovních společnosti, obzvláště pak ve školství, hospodářství, na trhu práce, v oblasti sociální a zdravotní péče, sportu, kultuře, veřejném životě a médiích, bez ohledu na manželský a rodinný statut. Diskriminace na základě pohlaví a sexuální orientace je zakázána. (přeložila I. B.)

^{vi} „Byla jsem nejpodivnější bytostí v Bělehradě. Ale teď je tu všechno tak divné, že jsem jenom já normální.“ (přeložila I.B.)

^{vii} „Vrátila jsem se ke své přirozenosti, to znamená ke své ženské podstatě.“ (přeložila I.B.)

^{viii} „Záhřeb se stal nebezpečným a netolerantním místem pro život. Za poslední dobu je to už třetí útok na Romy.“ (přeložila I. B.)

^{ix} Saša: „Tohle není Paříž, Lano. My svým rodičům neříkáme, s kým jsme se včera v noci vyspali.“

Lana: „Kdybyste říkali, možná byste nebyli tak připosraní. A možná by taky vaši zůstali spolu.“ (přeložila I. B.)

^x Ultrapravicová média na nás útočí, jedna strana tvrdí, že Bosňák nemůže být teplouš, druhá že Srb nemůže být teplouš. Od chvíle, kdy jsem oznámil téma svého filmu, narazil jsem na milion zavřených dveří.“ (přeložila I.B.)

^{xi} „Z nějakého důvodu je na Balkáně jednodušší smířit se s tím, že je někdo z tvé rodiny hrdlořez, než že je teplouš.“ (přeložila I. B.)

^{xii} „Dnes všude ve světě, a nejinak tomu je u nás, dochází k boji dobra se zlem. Já osobně tvrdím, že homosexuál je zlo. Ale někdo se se mnou bude hádat, že to není zlo, že je to demokracie. Ale to není demokracie. Definitivně je to nemoc. A proti té nemoci je třeba bojovat, léčbou nebo něčím takovým.“ (přeložila I. B.)

^{xiii} „Jestliže nejsi Chorvat, jestliže nejsi muž, jestliže nejsi heterosexuální, jestliže nejsi katolík – jednoduše máš posranej život. Žijeme v zemi, kde se opovrhuje jakoukoliv odlišností.“ (přeložila I. B.)

^{xiv} „Život, ve kterém musíš něco skrývat, pro mě není život. Bohužel v prostředí, ve kterém žijeme, je mnoho lidí, kteří ve svém životě něco skrývají.“ (přeložila I. B.)

^{xv} „Ať se změní prostředí. Proč bych se měla měnit já. Neudělala jsem nic špatného.“ (přeložila I. B.)

^{xvi} „Snažili jsme se získat protagonisty skrze LGBTIQ organizace, které u nás působí. Ačkoliv většina lidí, se kterými jsme mluvili, neměla problém o sobě s námi hovořit, jakmile jsme zapnuli kameru, jako by se uzavřeli do sebe a najednou nebyli ochotni prozradit toho tolik, aby měla výpověď ve filmu nějaký smysl. Nakonec se nám podařilo najít tyto tři osoby, které před kamerou vystupovaly naprosto přirozeně a jejichž životní příběhy se zároveň výborně hodily pro náš film.“ (přeložila I. B.)

^{xvii} „Podle mého názoru chorvatská společnost nějakým způsobem LGBTIQ téma absorbovala. Není nutně tolerantnější, ale už se neobjevují dramatické reakce veřejnosti na toto téma. Například při Gay Pride, který je každoročně organizován, se shromažďuje stále méně a méně odpůrců a akce se pro většinu obyvatel stává méně a méně kuriózní. Přesto ale dochází k jednotlivým agresivním páchaným na účastnících Gay Pride.“ (přeložila I. B.)

^{xviii} „Přišel jsem domů, vešel do ložnice, zapnul televizi a vidím to nejhorší, co jsem kdy v životě zažil – vidím Igora, jak leží na dlažbě. Běžel jsem ke skříni, popadl pistoli, strčil ji za pas a vyběhl ven z domu. V tom jsem se zarazil, vrátil se domů, řekl si – kam jdu s tou pistolí, ještě mě chytne policie a řekne – kam jdeš, člověče, s tou pistolí? V následujícím půlroce jsem telefonoval několika přátelům, abych jim řekl, že můj syn je homosexuál. Neměl jsem vůbec strach ani jsem se nestyděl. Nedej bože, abych se styděl! Řekl jsem – je to můj syn a dost. Tak jsem to vyřešil.“ (přeložila I. B.)

^{xix} „Samozřejmě jsem věděl, že homosexualita existuje, ale je to něco tak divného, že jsem si myslel, že se mezi lidmi, které znám, nemůže vyskytnout.“ (přeložila I. B.)

^{xx} „Hlavou mi proletěla jediná příhoda o teplouších, kterou jsem kdy slyšel. V ní můj přítel, novinář, nějaký Jole Vukadinović, jakmile pochopil, že před ním stojí teplouš, nějaký Sarajevan, také novinář, se kterým byl na světové výstavě v Paříži ubytovaný v pokoji, zbil buzeranta do krve a shodil ho po hlavě z hotelového schodiště. Když ke mně Robert přišel a pokoušel se se mnou opít, a když mě přesvědčoval, že láska mezi muži je ryzejší a vždy silnější než mezi osobami opačného pohlaví, že mě nikdy žena nebude milovat tak, jako mne miluje on, napadlo mě postupovat podle jediného mně známého modelu, udeřit ho, nebo alespoň hrubě odstrčit.“ (přeložila I. B.)

^{xxi} „Mimochodem, ani to nebyl konec hloupého ponižujícího večera, Robert kňučel skrze zavřené dveře, prosil, abych ho pustil dovnitř, že mu musím dát šanci vysvětlit, že to, co v Srbsku možná vypadá ohavně, je v Anglii převážně chápáno jako normální.“ (přeložila I. B.)

^{xxii} „Řekl jsem, že homosexualita je samozřejmě odpudivý jev, a to jak z morálního, tak z estetického hlediska. U nás v Srbsku se s obrovským opovržením hledí na – neznal jsem anglické slovo pro buzeranty, tak jsem se zarazil, ale na pomoc mi přišla Barbara: „Pansies“, řekla ledovým tónem. “Kromě zdravého odporu mladého a nezkaženého národa“, řekl jsem, „opovržení Srbů má i historické kořeny, protože Turci, kteří mají silné sklony k sodomii, tím způsobem ponižovali srbské obyvatelstvo.“ (přeložila I. B.)

^{xxiii} „Ne výhradně, ale kromě jiného chceme provokovat lidi, kterým jsou některé věci nepřijemné. A jelikož je toto společnost, která některá témata otvírá se silně nepřijemným pocitem, a to témata, která jsou pro literaturu důležitá, zdálo se nám, že kromě toho, že je řeč o skupině osob, která potřebuje takovou podporu, je také řeč o lidech, kteří nám napříč dějinami dali neuvěřitelně velké množství uměleckých literárních děl. Nejde tu o naši sexualitu, ale jednoduše o vědomí, že existuje jeden segment lidských práv, na který v této zemi absolutně není brán zřetel, že existuje skupina lidí, kteří se určitě počítají na desetitisíce a kteří jsou vystaveni neuvěřitelné agresi, takže

---

ze všech částí společnosti, od rodiny přes pracovní kolektiv až po nejbližší okolí, je potřeba jim poskytovat podporu.“ (přeložila I.B.)

^{xxiv} „V otázce homosexuality jsme také pozadu. To je ale na rozdíl od předchozího tématu dobře. Homosexualita není u Srbů tak častá, jako je tomu v jiných vyspělých zemích. Uplyne ještě mnoho let, než se u nás uzákoní manželské svazky homosexuálních párů nebo, nedej Bože, až bude takovému páru dovoleno adoptovat děti.“ (přeložila I.B.)

^{xxv} „Vím, že pro otce Milutina bylo ze všeho nejdůležitější, že Nanka oplývala právě těmi ctnostmi, kterými jsou protkány lidové básně a pověsti, které nám vyprávěla jako skutečnost, lépe než kdokoliv jiný, jako Bibli a srbské dějiny zároveň. V tom se nemohu mýlit: pro mého srbsky smýšlejícího otce bylo nejdůležitější, aby byly jeho děti vychovávány v pravém srbském duchu.“ (přeložila I.B.)

^{xxvi} „Tak jako měli jiní doma francouzskou vychovatelku, aby se děti přirozeně naučily lepšímu chování a cizímu jazyku, tak přivedl Milutin Nanku, aby se ze mě a z Cvety, aniž bychom si toho všimli, stali praví Srbové, odchovaní duchem národní poezie a srbského patriarchy.“ (přeložila I.B.)

^{xxvii} „Pláčem se mi sevřelo hrdlo, ale vím, že plakat nesmím. To Nanka nedovoluje. Není to srbské ani mužské, a já musím být především Srb a muž.“ (přeložila I.B.)

^{xxviii} „Máme-li být upřímní, všichni jsme někdy byli svědky sadistického chvástání o mlácení „teploušů“, protože to mimo jiné patří k macho projevu, který je nejčastěji provázen nadšeným souhlasem okolí, jelikož projevy negativního vztahu k homosexualitě jsou často dodatečným potvrzením vlastní případnosti k převládajícím společenským a sexuálním zákonům.“ (přeložila I.B.)

^{xxix} „Absolutně nedokážeme pochopit, že je normální, že druhý člověk má právo na jiný názor než je ten náš, že má právo nesouhlasit s námi a že to není žádná katastrofa.“ (přeložila I.B.)

^{xxx} „Kromě zdravého odporu mladého a nezkaženého národa“, řekl jsem, „opovržení Srbů má i historické kořeny, protože Turci, kteří mají silné sklony k sodomii, tím způsobem ponižovali srbské obyvatelstvo.“ (přeložila I.B.)

^{xxxi} „Turci prožívali každé vítězství jako vykonávání pohlavní síly nad nepřítelem; pohlavní akt znamenal znásilnění a ponížení bytosti na které se vykonávala pomsta.“ (přeložila I.B.)

^{xxxii} „Je potřeba o jednotlivých věcech neustále mluvit, aby si na ně společnost zvykla. Takže když budete dvacet let říkat - homosexuálové a lesby, homosexuálové a lesby – nakonec to už nikomu nebude připadat divné a jejich existenci přijmou.“ (přeložila I.B.)

Dekriminalizace homosexuality ve světě

- 1961: Illinois, Maďarsko, Československo
- 1967: Anglie a Wales
- 1968: Bulharsko, Německá demokratická republika
- 1969: Kanada, Spolková republika Německo
- 1971: Finsko, Rakousko
- 1972: Norsko, Jižní Austrálie
- 1973: Malta
- 1976: Australské hlavní území
- 1977: čtyři autonomie v Jugoslávii - Slovinsko, Vojvodina, Chorvatsko a Černá hora
- 1980: Skotsko, Viktorie (Austrálie)
- 1982: Severní Irsko
- 1983: Australské severní území, Guernsey
- 1984: Kuba, Nový jižní Wales
- 1986: Nový Zéland
- 1989: Západní Austrálie, Lichtenštejnsko
- 1990: Queensland, Jersey
- 1991: Ukrajina, Hongkong
- 1992: Lotyšsko, Estonsko, Gibraltar, ostrov Man
- 1993: Ruská federace, Litva, Irsko, Kazachstán
- 1994: Srbsko, Bermudy
- 1995: Albánie, Kypr, Moldávie

(Zdroj: <http://www.004.cz/view.php?cisloclanku=2005071524-h--homosexualita-pravo-zakony>)

PREDRASUDE NA VIDELO – HOMOFBIJA U SRBIJI
Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji

Istraživanje sproveo
Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID)
Februar – Mart 2008. godine

Istraživački tim: Đorđe Vuković, Ivo Čolović i Miloš Mojsilović

Metodologija istraživanja i opis uzorka:

Istraživanje javnog mnjenja koje se odnosi na utvrđivanje **stava prema homoseksualnosti** sprovedeno je u periodu od 13. do 19. februara 2008. godine. Istraživanje je realizovano na reprezentativnom uzorku od 967 ispitanika, na teritoriji cele Srbije (bez Kosova i Metohije). Prikupljanje podataka vršeno je tehnikom direktnog intervjuisanja ispitanika.

U istraživanju je najpre određeno 100 istraživačkih punktova (tj. biračkih mesta koja odgovaraju naseljima ili delovima naselja), koji su reprezentativni na nivou Srbije. U njima se, po principu određenog koraka, vršio slučajan, sistemski odabir po 10 domaćinstava. Odabir ispitanika u domaćinstvu vršen je takođe na slučajan, sistemski način (po principu „prvog narednog rođendana“), a u svakom domaćinstvu odabran je po jedan ispitanik stariji od 15 godina.

Pol: žene - 52%, muškarci - 48%,

Starost: od 15 do 19 godina – 4%, 20 do 29 – 23%, od 30 do 39 – 17%, 40 do 49 - 19%, od 50 do 59 - 18%, više od 60 godina - 19%.

Obrazovanje: bez škole i sa osnovnom školom – 19%, završena škola za radnička zanimanja - 13%, završena neka druga srednja škola – 50%, završena viša škola ili fakultet – 18%.

Zanimanje: poljoprivrednik - 6%, NK i PK radnik - 8%, KV i VK radnik - 21%, tenhičar -15%, službenik - 12%, stručnjak - 14%, domaćica - 12%, učenik i student - 12%;

Radnosvojinski status: privatnik (vlasnik) – 7%, zaposlen kod privatnika – 17%, zaposlen u državnom sektoru – 13%, nezaposlen/a – 18%, penzioner – 19%, poljoprivrednik – 3%, domaćica – 10%, učenik/student – 12%, ostalo – 1%.

Sadržaj

- 1. Uvod**
- 2. Opšti stav prema homoseksualnosti**
- 3. Vrednosne orijentacije i odnos prema homoseksualnosti**
  - 3.1 Tradicionalizam
  - 3.2 Autoritarnost
  - 3.3 Nacionalizam
  - 3.4 Konformizam
- 4. Psihološki korelati stava prema homoseksualnosti**
  - 4.1. Anksioznost
  - 4.2. Dominantna raspoloženja
  - 4.3. Zadovoljstvo životom
- 5. Odnos prema političkim strankama i poverenje u institucije**
- 6. Stav prema religiji**
- 7. Poznavanje, objašnjenje „porekla“ i reakcije na homoseksualnost**
- 8. Socijalna distanca prema homoseksualcima**
- 9. Obeležja skupina koje ne/prihvataju homoseksualnost**

1. Uvod

„Ako postoji društvena grupa koja smatra da su marsovci, i ima ih dvanaest, i osnuju svoje udruženje - za mene je to sjajno. Ali ne, mi smo naučili da je sve što je drugačije strašno i pretnja za naš klimavi identitet. Uplašena životinja reži na sve i svakoga, zadovoljna leži i posmatra svet sa mirom.“

Vladimir Arsenijević, *Uplašena životinja reži na sve i svakoga*, Glas javnosti, 15.5.2005

Istraživanje javnog mnjenja o homoseksualnosti pripada domenu socioloških nastojanja da se utvrde društveni uslovi i posledice jedne realnosti, bez obzira na njeno poreklo. Ovo istraživanje je imalo za svoj uzorak opštu populaciju, pa je predmet bio ispitivanje stava prema homoseksualnosti, a ne homoseksualnost kao takva.

Sa procesima emancipacije i rađanja svesti o različitosti među osobama „drugačijeg“ seksualnog opredeljenja, prestaje potreba isključivo za istraživanjem porekla homoseksualnosti, a jačaju nastojanja za sociološkim analizama ne/prihvatljivosti homoseksualnosti i društvenih grupa čiji članovi dele ovu orijentaciju, kao i za analizama identiteta koji se formiraju na toj osnovi. Savremena sociološka teorija i empirija pokušavaju da daju odgovor na to ne zašto je neko homoseksualac, već kakve reperkusije ima ova pojava, čije postojanje niko više ne može osporavati ili negirati.

Homoseksualnost je znatno više od seksualne privlačnosti među istim polovima¹; istraživanje ove pojave kao „društvenog konstrukta“ zahteva klasične sociološke metode istraživanja, od kojih je jedna svakako i istraživanje javnog mnjenja. Takva istraživanja treba da daju odgovor na pitanja kao što su:

- 1) koliki je obim i kakav je intenzitet određenog stava prema homoseksualnosti
- 2) kakav je odnos između stava prema homoseksualnosti i vrednosnih orijentacija
- 3) kakav je odnos između stava prema homoseksualnosti i stavova prema drugim društvenim pojavama i dešavanjima
- 4) u kakvoj su vezi stavovi prema homoseksualnosti sa socijalnim i demografskim karakteristikama pojedinaca i grupa
- 5) postoji li i koliki je obim socijalnih distanci prema homoseksualcima

Odgovori na ova pitanja treba da posluže kako za teorijsko razmatranje zrelosti jednog društva da sebe nazove „otvorenim“, tako i za razmatranje praktičnih koraka pojedinaca i organizacija koje rade na strategijama integracije seksualnih manjina u društveni sistem.

2. Opšti stav prema homoseksualnosti

Društva koja počivaju na tekovinama zapadne, hrišćanske civilizacije su društva koja su heteroseksualnost uspostavila kao univerzalnu normu ponašanja; nepoštovanje te norme u različitim epohama podrazumevalo je različite, društvene, religijske, pa i pravne, odnosno krivične sankcije. Razvoj civilizacije, nauke i napredak (samo)svesti uslovljava povećanje napetosti između nastojanja da se pomeri granica u pogledu ovih normi, sa jedne strane, i sve jačih otpora pomeranju ovih granica. Ovakve napetosti kulminiraju i fizičkim obračunima i linčom onih koji su drugačijeg seksualnog opredeljenja, kao ekstremnim vidom reakcije raznih neokonzervativizama.

S obzirom da se pojava homoseksualnosti objektivno može tumačiti sa raznih polazišta (psihološkog, biološkog, socio-psihološkog, sociološkog), i analiza odnosa prema homoseksualnosti ima veliki broj dimenzija. U ovom istraživanju su pitanja kojima je testiran odnos prema ovoj pojavi pokušala da uhvate najveći broj ovih dimenzija. Odnos prema homoseksualnosti ispitivan je kroz 15 različitih tvrdnji, sa kojima su ispitanici mogli da se slože, ne slože ili da iskažu neutralan odnos, odnosno nepostojanje stava. Od 15 tvrdnji, osam je imalo pozitivnu konotaciju prema

¹ „Homoseksualnost je, dakle, društveni konstrukt. Jedino je seksualni odnos među osobama istog pola, kao takav, univerzalan; sve drugo je ishod složenih društvenih procesa. Već pojam "homoseksualnosti", kao što je rečeno, postoji samo ponegde. Šta će ući u definiciju homoseksualnosti i kako će se obuhvaćena ponašanja vrednovati, koji će elementi uticati na to vrednovanje - sve to zavisi od normativnog obrasca društva, koji nastaje u međugri društvene prakse i refleksije o njoj.“ Ivana Spasić, *Homoseksualnost i sociologija – od patološkog modela do društvenog konstrukta*, www.gay-serbia.com

homoseksualnosti, a sedam negativnu. Naredne dve tabele daju prikaz odgovora na te tvrdnje pojedinačno.

Tabela 1. Ne/slaganje sa negativnim tvrdnjama o homoseksualnosti (u %)

	Sláže se	Ne sláže se	Nema stav	Ukupno
Homoseksualnost je za mene bolest	70	17	13	100
Mislim da je crkva u pravu što osuđuje pojavu homoseksualnosti	60	18	22	100
Državne institucije treba da rade na suzbijanju homoseksualnosti	51	26	23	100
Homoseksualnost je veoma opasna za društvo	50	26	24	100
Kada bi stranka koja mi je bliska počela da govori o pravima homoseksualaca, ne bih glasao/la za nju	40	28	22	100
Homoseksualnost je zapadna izmišljotina, kojom se želi uništiti porodica i naša tradicija	36	40	24	100
Problem homoseksualnosti nam nameću razne nevladine organizacije	28	40	32	100

Iako je nauka još pre više od trideset godina utvrdila da homoseksualnost nije bolest, mentalni poremećaj niti emocionalni problem, javno mnjenje je daleko od slaganja sa stavom nauke! Nauka je u modernom dobu uspela da svojim autoritetom određene pojave učini prihvatljivijim, ali to nije slučaj i sa homoseksualnošću. Ovde nećemo ulaziti u razloge za to, jer istraživanje ima za cilj da evidentira stav javnog mnjenja i da eventualno utvdi uzroke tog stava. U svakom slučaju, zabrinjava činjenica da je u setu negativnih tvrdnji najveće slaganje upravo sa tvrdnjom koja homoseksualnost izjednačava sa bolešću. Ovaj stereotip se grčevito održava procesima socijalizacije i konformizmom i verovatno će morati da prođe mnogo vremena da se broj onih koji smatraju da je homoseksualnost bolest svede „makar“ na polovinu populacije.

U skladu sa visokim poverenjem u crkvu kao instituciju u našem društvu, očekivan je i nalaz po kom se stav ove ustanove ceni po bilo kom pitanju, pa i po pitanju njenog odnosa prema homoseksualnosti.

Interesantno je analizirati i stav o tome kako država i društvo treba da se postave prema homoseksualnosti; iako se polovina ispitivane populacije sláže sa tvrdnjama da država treba da interveniše i da je društvo ugroženo postojanjem homoseksualaca, u oba slučaja postoji i „jaka“ četvrtina ispitanika koji se sa ovim ne sláže. U autoritarnom i tradicionalnom društvu i ova četvrtina se može smatrati „svetlom tačkom“ u formiranja neutralnog ili pozitivnog odnosa prema homoseksualnosti u budućnosti.

Kada je reč o odnosu političkih stranaka i homoseksualnosti, građani Srbije se pokazuju kao manji „partijski poslušnici“ nego kada je reč o drugim pitanjima koja stranke iznose na dnevni red javnog diskursa. Najveći broj je izjavio da bi prestao da glasa za stranku kada bi se ona počela zalagati za prava homoseksualaca. S obzirom da je u ovom istraživanju utvrđeno da 60% ispitanika ima pozitivan odnos prema nekoj političkoj stranci, dolazimo do zaključka da bi većina njih okrenula leđa svojoj stranci. Ipak, postoje značajne razlike između pristalica različitih stranaka, o čemu će više biti reči u posebnom delu izveštaja.

Ako iz ovih nalaza nešto možemo nazvati pozitivnim, to je činjenica da se većina ispitanika ne sláže da se homoseksualnost kao pojava „nameće“ spolja ili od strane nevladinih organizacija. Ovo je u skladu sa nekim od nalaza iz sledeće tabele, gde se „priznaje“ da je pojava homoseksualnosti, ma kako se tretiralo njeno poreklo, imanentna svakom duštvu i da se ne može nametnuti ili ignorisati.

Tabela 2. Ne/slaganje sa pozitivnim tvrdnjama o homoseksualnosti (u %)

	Sláže se	Ne sláže se	Nema stav	Ukupno
Homoseksualnost je postojala otkad je „sveta i veka“, ranije se krilo, a danas se priča o tome	67	12	21	100
Svako ima pravo na svoje seksualno opredeljenje dok ne ugrožava druge	65	14	21	100
Homoseksualci su isti ljudi kao i svi mi	38	42	20	100
Treba da postoje mesta koja su javna i dostupna za druženje homoseksualaca	22	53	23	100
Homoseksualci su u Srbiji ugrožena grupa i treba im pomoći da ostvare svoja prava	12	64	24	100
Homoseksualcima treba omogućiti da stupaju u bračne odnose	10	77	13	100
Gej parade predstavljaju legitiman način borbe za prava homoseksualaca i trebalo bi da se održavaju	8	73	19	100
Potrebno je omogućiti homoseksualcima usvajanje dece	5	86	9	100

Kada je reč o pozitivnim tvrdnjama, homoseksualnosti ne samo da se „priznaje“ postojanje, već se smatra da je to pojava koja postoji oduvek, a da se sada samo o njoj više govori u javnosti. Visoko slaganje u ovom setu tvrdnji je još jedino u slučaju koji govori da svako ima pravo na svoje opredeljenje, dok god ne ugrožava druge, tačnije, dok god to opredeljenje drži u granicama svoje privatnosti. Dakle, uprkos činjenici da se smatra bolešću, dozvoljava se pojedincima da biraju da li će hteti ili neće hteti da se „leče“.

Već od tvrdnje da su homoseksualci isti kao i svi drugi ljudi, preovlađuje neslaganje nad slaganjem. Većina ispitanika smatra da ne treba dozvoliti postojanje mesta na kojima bi se okupljali homoseksualci, a gej parade se smatraju nepoželjnim kod skoro tri četvrtine ispitanika. **Dakle, homoseksualnost kao pojava koja ostaje u domenu privatnog – da, javno istupanje – neprihvatljivo.**

Ovo je stav koji objašnjava zbog čega su reakcije na gej paradu svojevremeno bile onakve kake su bile; čini se da ni danas reakcije ne bi bile drugačije, barem kada je reč o stavu javnog mnjenja prema tom pitanju!

Posebno su negativni stavovi prema onim dometima i nastojanjima za prava homoseksualca za koja se smatra da ugrožavaju osnovne pretpostavke ustrojstva porodice i u skladu sa tim i reprodukcije društva. U ovakvom stavu se može naći i jedan značajan deo objašnjenja za odbacivanje homoseksualnosti uopšte. Svaka društvena pojava koja odstupa od sistema ustaljenog poretka normi osuđuje se i odbacuje, jer se doživljava kao element ugrožavanja tog poretka. Kako je „intenzitet društvenog reagovanja na devijantni čin srazmeran značaju mesta koji prekršena norma zauzima u kolektivnom moralnom poretku“ (Dirkem, 1972), tako se sve ono za šta se smatra da ugrožava bazične osnove reprodukcije društva (odnosi u porodici, odnosi roditelji-deca...) žestoko odbacuje. Ni naše društvo nije izuzetak, pa stoga veliki broj ispitanika smatra da ne treba dozvoliti gay brakove (77%) a posebno ne usvajanje dece (83%). **Dakle, homoseksualnost kao pojava koja ostaje u domenu pojedinačnog – da (ili barem možda), homoseksualnost kao pojava za koju se smatra da ugrožava „grupno ili društveno biće“ – neprihvatljivo!**

Na osnovu pomenutih 15 tvrdnji napravljen je i opšti, sintetički pokazatelj (jedinствена varijabla sa pet modaliteta) stava prema homoseksualnosti, koji će kao takav biti korišćen u analizi određenih korelata stava prema homoseksualnosti. Taj sintetički pokazatelj govori da:

- 35% ispitanika ima izrazito negativan stav prema homoseksualnosti;
- 32% ima pretežno ili uglavnom negativan stav;
- 22% nema stav ili su neutralni;
- 10% ima uglavnom pozitivan stav;
- 1% ima izrazito pozitivan stav prema homoseksualnosti.

3. Vrednosne orijentacije i odnos prema homoseksualnosti

Prema teorijama o konzistentnosti i postojanosti stavova, u istraživanju se pošlo od pretpostavke da je i stav o homoseksualnosti u uskoj vezi sa drugim stavovima, a posebno sa određenim vrednostima i vrednosnim orijentacijama iz kojih se deriviraju stavovi. Vrednosti predstavljaju skup uverenja po kojima je određeni tip razmišljanja i ponašanja poželjan, pa se u skladu sa tim o raznim vrstama pojava formiraju stavovi koji tu vrstu uverenja podržavaju.

Vrednosti (odnosno vrednosne orijentacije koje su skup vrednosti istog „usmerenja“) se uvek mogu posmatrati i istraživati na određenom kontinuumu, koji ima svoje ekstreme; s tim u vezi, u ovom istraživanju istraživane su četiri vrednosne orijentacije: tradicionalizam (netradicionalizam), autoritarnost (neautoritarnost), konformizam (nekonformizam) i nacionalizam (nenacionalizam). Ovo su vrednosne orijentacije za koje postoji čvrsta pretpostavka, tj. hipoteza da su u uskoj vezi sa stavom prema homoseksualnosti, što se pokazalo kao tačno, jer su statističke korelacije koje su nađene izuzetno visoke.

Vrednosne orijentacije su testirane kroz nizove tvrdnji koje su pretočene u sintetički pokazatelj koji indikuje određenu orijentaciju.

3.1. Tradicionalizam

Kada je reč o **tradicionalizmu**, on je uglavnom testiran kroz tvrdnje koje propituju ulogu muškaraca i žena u porodici i društvu, kao i koje govore o odnosu prema moralu i veri. Na ovoj osnovi, dobijen je nalaz po kom 17% ispitanika ima izrazito tradicionalnu orijentaciju, 33% uglavnom tradicionalnu, 34% nema ni tradicionalan ni netradicionalan stav, 11% ima uglavnom netradicionalan stav i 5% ima potpuno netradicionalan stav (može se reći i da kod oko 16% ispitanika preovlađuje „modernistička“ vrednosna orijentacija).

Tabela 3. daje prikaz veze između tradicionalizma i odnosa prema homoseksualnosti.

Tabela 3. Tradicionalizam² i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Netradicionalan	Uglavnom netradicionalan	Ni jedno ni drugo	Pretežno tradicionalan	Tradicionalan	Prosek
Pozitivan stav	8	1	1	0	0	1
Uglavnom pozitivan stav	35	20	15	2	1	10
Neutralan stav	41	39	28	14	12	22
Uglavnom negativan stav	10	25	32	39	30	32
Negativan stav	6	15	24	45	57	35
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Ck 0,45

Negativan stav prema homoseksualnosti direktno je uslovljen tradicionalnom vrednosnom orijentacijom. Među „tradicionalistima“ nema onih koji imaju pozitivan stav prema ovoj pojavi, dok se negativan odnos kod njih kreće u rasponu između 84% i 87%! Među onima koji imaju modernističke poglede na svet mogu se pronaći u većoj meri oni koji imaju pozitivan ili barem neutralan stav prema homoseksualnosti. Međutim, i među njima se u rasponu od 16% do 40% nalaze oni koji imaju uglavnom ili veoma negativan stav prema homoseksualnosti. **To znači da jedan deo populacije koju možemo nazvati netradicionalnim kada su u pitanju shvatanja odnosa među polovima ili neprihvatanje tradicionalnog morala, ipak je i dalje tradicionalan kada je u pitanju odnos prema homoseksualnosti.** Ovu vrstu „barijere“ ni „netradicionalni“ deo populacije

² **Tradicionalizam** je ispitivan kroz sledeće tvrdnje: „Rukovodeća mesta u poslovnom svetu treba da budu u rukama muškaraca“, „Najvažnija vrlina svake žene je da bude dobra supruga i majka“, „Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije“, „Treba se držati onog morala koji propoveda moja verska zajednica“, „Život u vanbračnoj zajednici nije primeren moralu našeg naroda“

još uvek nije uspeo da prevaziđe, što znači da će prihvatanje homoseksualnosti biti onaj ugaoni kamen koji će značiti potpuni poraz tradicionalizma.

3.2. Autoritarnost

Druga vrednosna orijentacija koja je ispitivana jeste **ne/autoritarnost**³. Istraživanje je pokazalo da je naše društvo pretežno autoritarno (17% ima izrazito autoritarnu orijentaciju, 33% uglavnom autoritarnu, 28% ima pomešanu orijentaciju, 14% je uglavnom neautoritarno, a 4% potpuno neautoritarno), a tabela 4. pokazuje visoku korelaciju između ove orijentacije i stava prema homoseksualnosti.

Tabela 4. Autoritarnost i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Neautoritaran	Pretežno neautoritaran	Ni jedno ni drugo	Pretežno autoritaran	Autoritaran	Prosek
Pozitivan stav	8	2	1	0	0	1
Uglavnom pozitivan stav	36	19	10	7	4	10
Neutralan stav	33	40	25	16	15	22
Uglavnom negativan stav	10	20	40	36	28	32
Negativan stav	13	19	24	41	53	35
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Ck 0,39

I u ovom slučaju, pronađena je visoka korelacija između autoritarnosti i stava prema homoseksualnosti. Ta korelacija je ipak nešto manja nego u slučaju tradicionalizma. Autoritarnost je ispitivana kao orijentacija koja je više usmerena ka modelima uređenja društva, a ne uređenja domena privatnog koji je osetljiviji na pojave kao što je homoseksualnost; manje je onih koji su „autoritarci“ a imaju negativan stav prema homoseksualnosti, nego u slučaju „tradicionalista“, koji homoseksualnost vide kao direktnu pretnju tradicionalnim odnosima u domenima ličnog i porodičnog života (podsetimo se, takvih je i do 87%, dok se među autoritarcima broj onih koji imaju negativan stav prema homoseksualnosti kreće između 77% kod umerenih do 81% kod ekstremnih autoritaraca).

Oni koji imaju neautoritarnu (uslovno rečeno demokratsku orijentaciju) više je onih koji prihvataju homoseksualnost; prihvatanje ove pojave postoji kod 44% onih koji su apsolutni neautoritarci i kod 21% umerenih neautoritaraca.

3.3. Nacionalizam

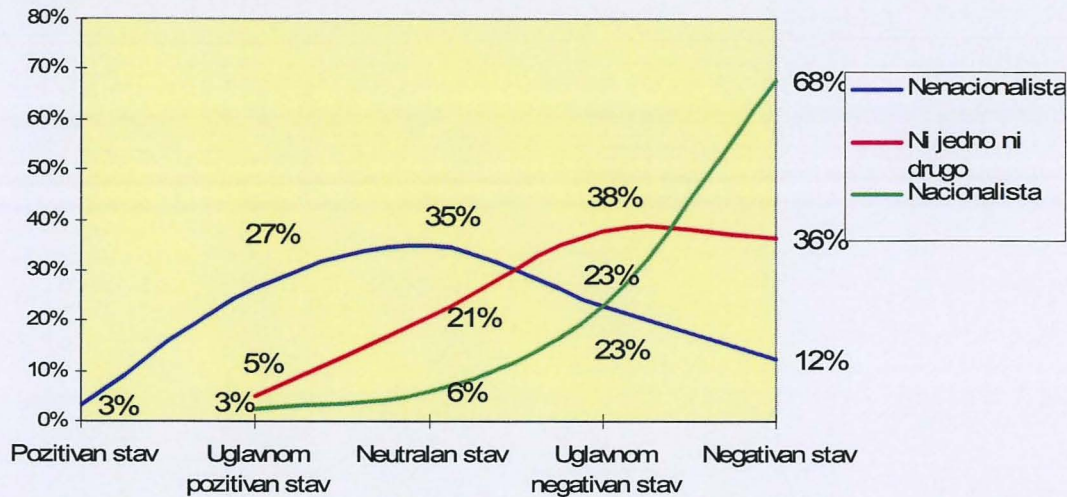
Nacionalizam u kontekstu stava prema homoseksualnosti nije tretiran kao politička odnosno ideološka pozicija, već kao odnos prema naciji kao referentnoj grupi identifikovanja, kao i prema pretpostavljenoj isključivosti koju u svojim ekstremnim vidovima podrazumeva ova vrsta identiteta. Kako se nacija na ovim postorima shvata kao deo „proširene porodice“ pretpostavka je bila da će se javiti visoka korelacija između negativnog stava prema homoseksualnosti i nacionalizma; ova hipoteza je potvrđena, a korelacija je slična kao i u slučaju tradicionalizma. **Kao što se smatra da homoseksualnost ugrožava bazične odnose koji vode reprodukciji jednog društva, u istoj meri se smatra da ta pojava ugrožava i reprodukovanje nacije, koja se često izjednačava sa društvom uopšte.** Iako se nacija često naziva „imaginarnom zajednicom“, ona je očigledno važna

³ Tvrdnje kojima je testirana **ne/autoritarnost** su: „Decu treba vaspitavati u strogoj disciplini“, „Učitelji i nastavnici treba da budu strogi sa učenicima“, „Mladima je neophodna stroga disciplina, jaka volja i spremnost da se bore za porodicu i domovinu“, „Ovoj državi je potreban jak i neustrašiv vođa koga će narod slediti“, „Poštovanje autoriteta je najveća vrlina koju deca danas treba da nauče“.

za ljude ovih prostora isto koliko i „realne zajednice“, kao što su porodica i klasno-socijalna grupa, pa reakcije na potencijalne atake na naciju nisu ništa manje nego u slučaju drugih grupa. (tabela 5.)

Grafik 1. Nacionalizam⁴ i odnos prema homoseksualnosti

Ck 0,44

Većina onih koji ne pridaju veliku važnost naciji ne vide ni homoseksualnost kao potencijalnu opasnost, pa imaju u najvećoj meri pozitivan ili neutralan odnos. Međutim, sa stanovišta veličine grupa koje imaju određeni odnos prema naciji, najznačajnije je razmotriti odnos onih koji imaju pomešana osećanja prema naciji (linija „ni jedno ni drugo, koja u proseku zauzima 62% populacije). Kod njih je odnos prema homoseksualnosti još negativniji nego kod proseka. Dakle, svi koji imaju makar u najmanjoj meri pozitivan odnos prema naciji, u isto vreme imaju uglavnom ili veoma negativan odnos prema homoseksualnosti. Kod nacionalista stvar je dosta jasna - čak 90% njih imaju uglavnom ili veoma negativan stav prema homoseksualnosti.

3.4. Konformizam

Konformizam, kao tip ponašanja i razmišljanja koji podrazumeva nekritičko prihvatanje stavova i ponašanje drugih (posebno većine) predstavlja jedan od dobrih elemenata kojim se objašnjava ne samo nastanak stavova, već i njihovo održavanje i prenošenje. Konformizam je posebno jak kada su u pitanju „tradicionalno“ neprihvatljive pojave kao što je homoseksualnost. U sprezi sa vrednosnim orijentacijama koje su analizirane, konformizam predstavlja veoma čvrst branik za liberalizaciju stava prema homoseksualnosti. (tabela 6)

⁴ **Nacionalizmu** je posvećena značajna pažnja, jer je ova vrsta vrednosne, ali i ideološke orijentacije testirana kroz čak 16 tvrdnji, od kojih su neke i sledeće: „Važno je vaspitavati svoju decu tako da znaju kom narodu pripadaju“, „Veoma sam vezan za svoju naciju“, „Isticanje nacionalnih obeležja je odraz primitivizma“, „Moja nacionalnost mi je sasvim nebitna“, „Spreman sam da se žrtvujem za interes i dostojanstvo mog naroda“... Sintetički indikator napravljen na osnovu ovih tvrdnji pokazuje da u Srbiji, generalno, dominira ambivalentan odnos prema naciji; 62% ima pomešana osećanja, ekstremnih nacionalista je 13%, dok kod 25% postoji nenacionalistička vrednosna orijentacija.

Tabela 5. Konformizam⁵ i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Nekonformista	Uglavnom nekonformista	Ni jedno ni drugo	Uglavnom konformista	Konformista	Prosek
Pozitivan stav	3	1	1	0	0	1
Uglavnom pozitivan stav	26	10	7	5	5	10
Neutralan stav	36	29	23	15	10	22
Uglavnom negativan stav	22	32	36	35	35	32
Negativan stav	13	28	33	45	51	35
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Ck 0,39

Kako je homoseksualnost generalno percipirana kao negativna pojava, to prihvata kao svoju realnost najveći broj konformista (od 80% do 86%). Među nekonformistima je više onih koji ne prihvataju dominantne obrasce ponašanja, pa s tim u vezi u većoj meri prihvataju homoseksualnost (mada je ovo slučaj samo sa onima koji su apsolutni buntovnici, ali ne i oni koji su uglavnom nekonformisti).

Iako nije posebno istraživano, **potencijalni izvori nasilja prema homoseksualcima** mogu biti posredno tumačeni na osnovu drugih nalaza, a pre svega vrednosnih orijentacija. Istraživanjem javnog mnjenja nije uputno pitati ljude da li su spremni na nasilje bilo koje vrste, koje je generalno, socijalno nepoželjan tip ponašanja. Međutim, ono što se može zaključiti da društvo u kom preovlađuje vrlo negativan odnos prema homoseksualnosti, a u isto vreme postoji visok nivo tradicionalizma, autoritarnosti i nacionalizma, predstavlja „plodno tlo“ za agresivno ponašanje. Socijalni milje u kom živimo traži ventile kojima se kanališe akumulirana negativna energija, a manjinske grupe prema kojima postoji negativan odnos, „idealne“ su za to. Takav socijalni milje traži samo povod koji će biti iskorišćen za agresivno ponašanje. U ovom kontekstu, velika odgovornost leži na donosiocima političkih i drugih odluka, koji, osim što mogu da kreiraju javno mnjenje, mogu i da instrumentima koje imaju ili spreče ili tolerišu agresivno ponašanje prema seksualnim manjinama. (detaljnije o ovome može se pronaći u izveštajima sa dubinskih intevjua sa „stakeholder-ima“.

4. Psihološki korelati stava prema homoseksualnosti

Kao što homoseksualnost ima svoje psihološke osnove i uzroke, tako i reakcija na njega ima određene veze sa psihičkim i emocionalnim stanjima. U ovom istraživanju postavljene su dve oblasti u odnosu na koje se pokušava pronaći veza sa stavom prema homoseksualnosti, anksioznost i dominantna (preovlađujuća) raspoloženja.

4.1. Anksioznost

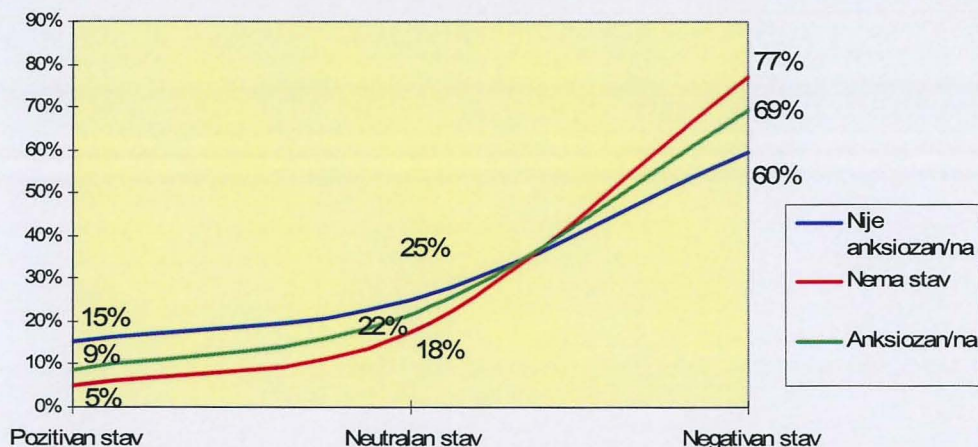
Anksioznost se najčešće određuje kao latentni i permanentni osećaj straha, kom se ne može naći jasan i realan uzrok; zbog nejasnog uzroka, anksiozne osobe naknadnom racionalizacijom traže uzroke i njima objašnjavaju svoj strah. Na osnovu toga, rađaju se razne projekcije na objekte koji ih realno ni ne ugrožavaju. Ova „igra“ generiše nove strahove, zatvaranje, nepoverenje prema novom i nepoznatom... Upravo zbog toga, testirano je i da li i na koji način anksioznost utiče na stav prema homoseksualnosti, kao relativno nepoznatoj pojavi, od koje se zazire i prema kojoj postoji veliki broj stereotipa i predrasuda.

⁵ Za indikovanje konformizma korišćene su dve tvrdnje: „Ne volim ljude koji se ponašaju i misle drugačije od većine“ i „Nastojim da se što manje razlikujem od drugih ljudi“; prema ovim tvrdnjama, 19% ispitanika su apsolutni konformisti, 24% su uglavnom konformisti, 19% su „na sredini“, 19% je onih koji su uglavnom nekonformisti, a isto toliko, 19%, onih koji su apsolutni nekonformisti.

Pokazalo se da veza postoji, ali da ona nije statistički tako značajna (koeficijent korelacije je 0,19) kao u slučaju vrednosnih orijentacija. I kod onih koji su anksiozni i koji to nisu, dominira negativan odnos prema homoseksualnosti. Kod anksioznih je taj broj nešto veći (grafik 2), nego kod onih koji nisu anksiozni.

Grafik 2. Anksioznost⁶ i odnos prema homoseksualnosti

Ck 0,19

4.2. Dominantna raspoloženja

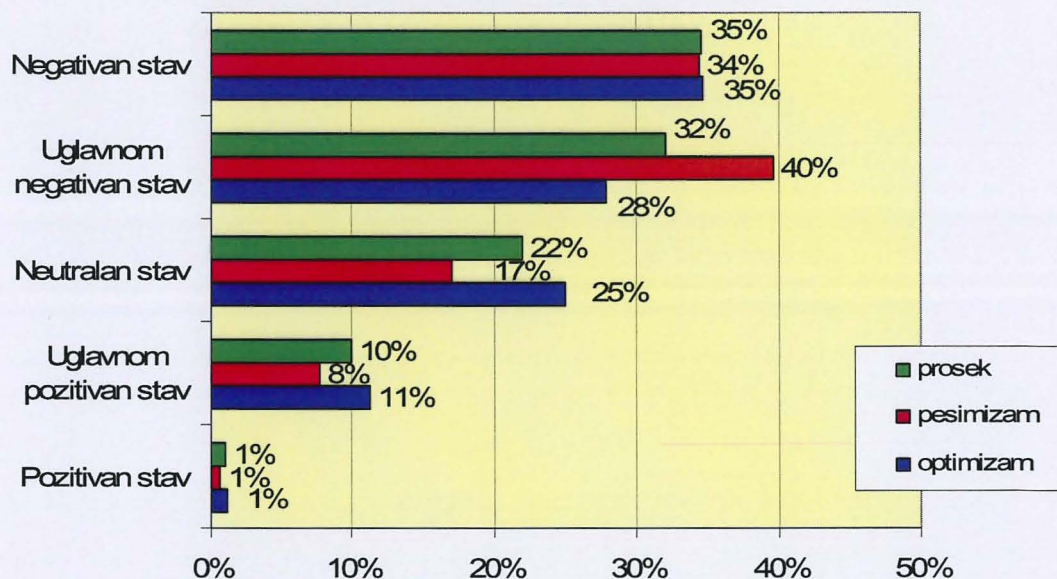
Više od godinu dana u svojim istraživanjima CeSID nalazi povećanje procenta onih ispitanika koji iskazuju pozitivna, optimistička raspoloženja. U nalazima koje smo dobili u ovom istraživanju taj trend je nastavljen; zabeleženo je da je skoro dve trećine ispitanika (64%) kao dominantno raspoloženje navelo neko od pozitivnih raspoloženja (vera da će biti bolje, nada, optimizam, aktivizam u promenama). Nasuprot njih, 36% ispitanika navelo je neko od negativnih raspoloženja kao dominantno (strah, ravnodušnost, nemoć, bes, gnev) ili je reklo da ne može da oceni koja su to dominantna raspoloženja koja imaju.

Kada je reč o raspoloženjima, postoje značajnije veze između određenih tipova raspoloženja i odnosa prema homoseksualnosti. Kod onih koji iskazuju negativna raspoloženja, procentualno je više onih koji imaju negativan odnos prema homoseksualnosti. U kategoriji onih koji imaju uglavnom pozitivan stav prema homoseksualnosti, znatno je više "optimista", dok je u kategoriji onih koji imaju uglavnom negativan stav prema ovoj pojavi znatno više "pesimista".

⁶ Anksioznost je operacionalizovana kroz tvrdnju „Često osećam neki strah, a ne mogu da nađem pravi razlog za to“. Prema ovoj tvrdnji, onih koji su uglavnom ili veoma anksiozni ima 30%, 46% je onih koji to nisu i 24% onih koji nemaju stav.

Grafik 3. Raspoloženja I odnos prema homoseksualnosti

4.3. Nezadovoljstvo životom

Varijabla kojom je mereno pitanje o nezadovoljstvu ličnim životom ispitanika data je kao negativna tvrdnja. Odbijanje tvrdnje znači da je ispitanik zadovoljan svojim životom, dok slaganje sa njom određuje ispitanika kao osobu koja je nezadovoljna svojim životom. Istraživačko je pravilo da na negativnu tvrdnju odrično odgovara manji procenat ispitanika, nego kada trebaju da se slože sa istom tvrdnjom koja je pozitivno formulisana. Stoga je i procenat onih koji su zadovoljni svojim životom 43%⁷, neutralan odnos ima 28% ispitanika, dok je za procenat viši broj onih koji smatraju da su nezadovoljni svojim životom (29%).

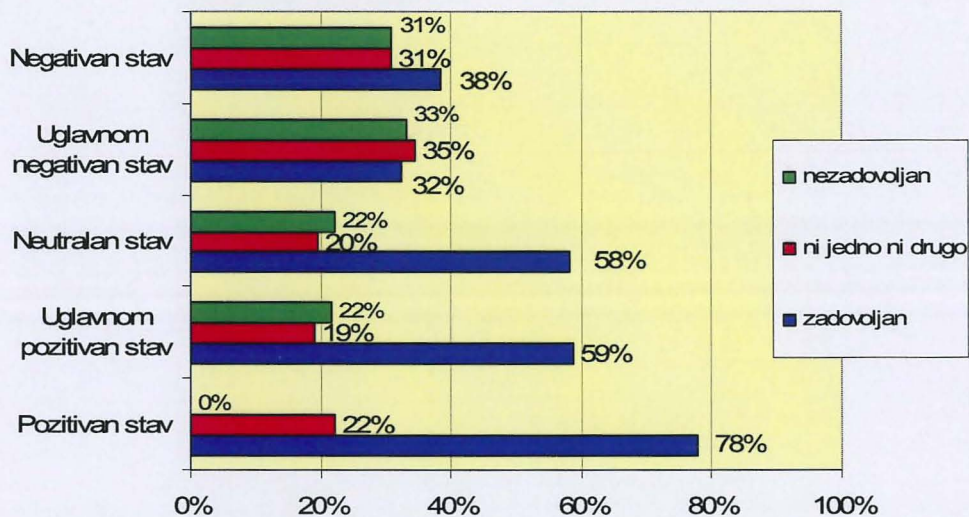
Kao i u drugim ispitivanim temama, postoji visoka korelacija između odnosa prema homoseksualnosti i nezadovoljstva životom. U kategoriji onih koji imaju pozitivan stav prema homoseksualnosti ne postoji ni jedan ispitanik koji je rekao da je nezadovoljan svojim životom. Oni su uglavnom koncentrisani u kategorijama onih koji imaju uglavnom negativan (33%) i vrlo negativan stav (31%) prema homoseksualnosti. Pošto je nezadovoljnih dosta manje od zadovoljnih, jasno je da postoji koncentracija u negativnom odnosu prema homoseksualnosti, tačnije 75% njih ima negativan odnos prema homoseksualnosti. Samo 8% nezadovoljnih ličnim životom ima blago pozitivan odnos prema ovoj pojavi, dok je 17% njih zauzelo neutralan stav.

Sa druge strane, iako postoji generalno negativan odnos prema homoseksualnosti, u kategoriji onih koji su zadovoljni ličnim životom postoji manja koncentracija negativnog odnosa nego kod onih koji su nezadovoljni ličnim životom ili onih koji nisu ni nezadovoljni ni zadovoljni. Od ukupnog broja zadovoljnih ličnim životom (43%), njih 55% ima negativan, a 16% pozitivan odnos prema homoseksualnosti. U odnosu na nezadovoljnike ličnim životom vidi se da je duplo više onih koji imaju pozitivan odnos prema homoseksualnosti.

⁷ U istraživanju gde se nudi pozitivna tvrdnja procenat slaganja sa njom iznosi oko 60%.

Grafik 4. Odnos prema homoseksualnosti i ne/zadovoljstvo ličnim životom

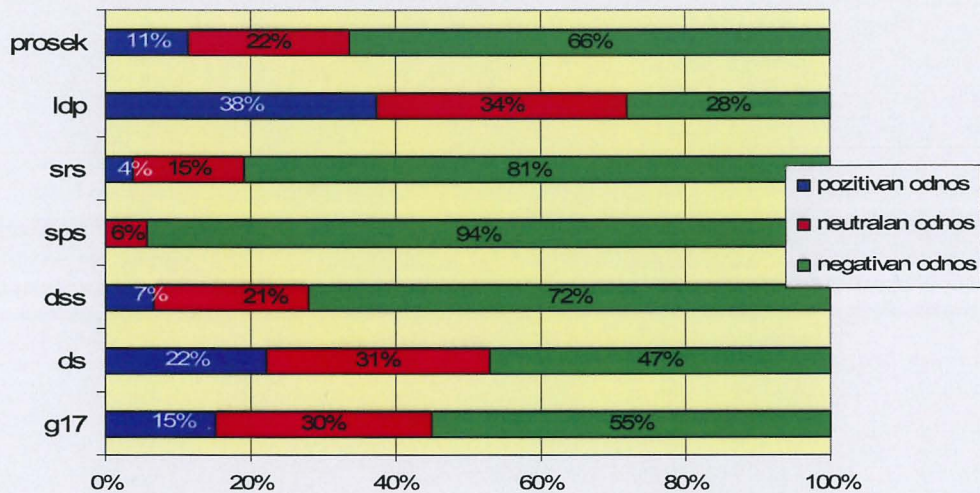
5. Odnos prema političkim strankama i poverenje u institucije

U ovom istraživanju procenat ispitanika koji su naveli da im je neka stranka bliska iznosi 60%, dok broj onih koji su rekli da im nijedna stranka nije bliska iznosi 40%. **Interesantno je da grupa onih kojima ni jedna stranka nije bliska ima negativniji odnos prema homoseksualnosti od partijskih „pristalica“.** Pozitivan odnos prema ovoj pojavi ima svega 9% onih koji nemaju blisku stranku, dok je kod stranačkih pristalica to 13% (prosek iznosi 11%). Sa druge strane, očekivan je porast negativnog odnosa prema homoseksualnosti u kategoriji stranačkih „nepristaša“ i on iznosi 69% (prosek je 67%), što automatski „stranačke pristalice“ dovodi do nivoa od 65%.

Međutim, kada se odnos prema homoseksualnosti poredi sa pojedinačnom stranačkom pripadnošću, onda dobijamo značajno razlikovanje u skupini „stranačkih pristalica“. Najrigidnije prema ovom pitanju su pristalice SPS, među kojima ne postoji ni jedan ispitanik koji ima pozitivan odnos prema ovoj pojavi, a čak 94% njih ima negativan odnos. Za njima slede pristalice SRS-a (81% negativnog odnosa) i DSS (72% negativnog odnosa). Potom po procentu „homofobije“ slede pristalice G17 (55%) i DS (47%). Kod ovih dveju stranaka postoji i značajan broj pristalica koji imaju pozitivan (15%, odnosno 22%) ili neutralan odnos (30%, odnosno 31%). Jedino je kod pristalica LDP procenat onih koji imaju pozitivan odnos prema ovoj pojavi veći od procenta onih koji imaju negativan odnos (38% na prema 28%).

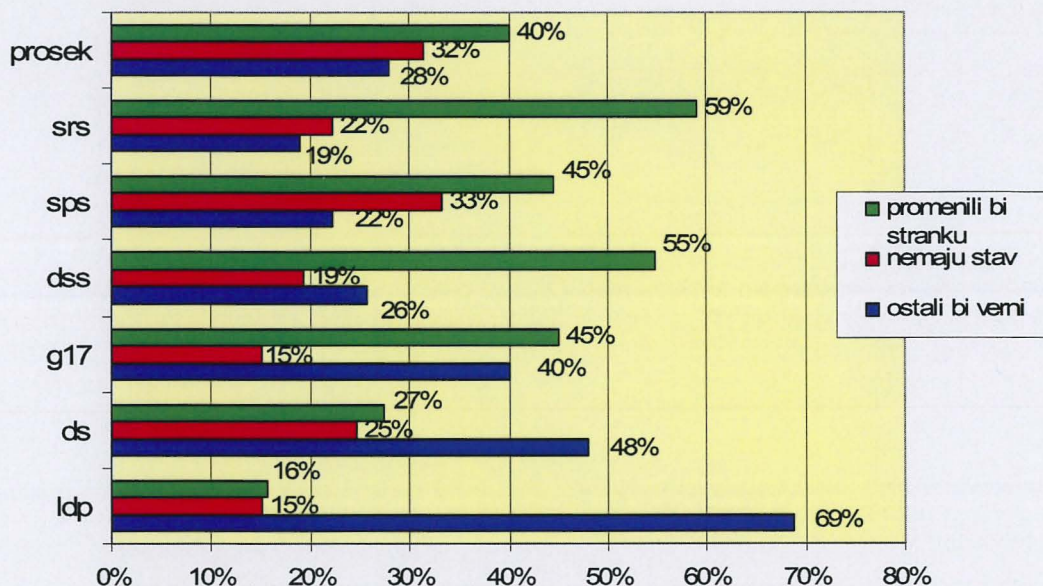

Grafik 5. Stranačka pripadnost i odnos prema homoseksualnosti

Sa druge strane, želeli smo da vidimo u kojoj meri postoje mogućnosti za afirmativnu akciju prema pravima homoseksualaca koju bi povele političke stranke. Stoga smo pristalice stranaka stavili pred hipotetičku situaciju u kojoj njihova stranka počinje da se javno zalaže za prava homoseksualaca; tražen je odgovor na pitanje kako bi glasači reagovali na to, odnosno da li bi u takvom slučaju prestali da glasaju za svoju stranku.

Grafik 6. Stranačka pripadnost i odnos prema hipotetičkoj afirmativnoj akciji stranke

Očekivano je da "vernost" stranci zavisi od temeljnih vrednosnih opredeljenja ispitanika. Stoga i ne čude frekvencije koje dobijamo kada su u pitanju stranačke pristalice. Interesantan je stav pristalica SPS, kod kojih bez obzira ne iskazan negativan stav prema homoseksualnosti, postoji veća mogućnost promene partijskog stava nego kod pristalica SRS-a i DSS-a.

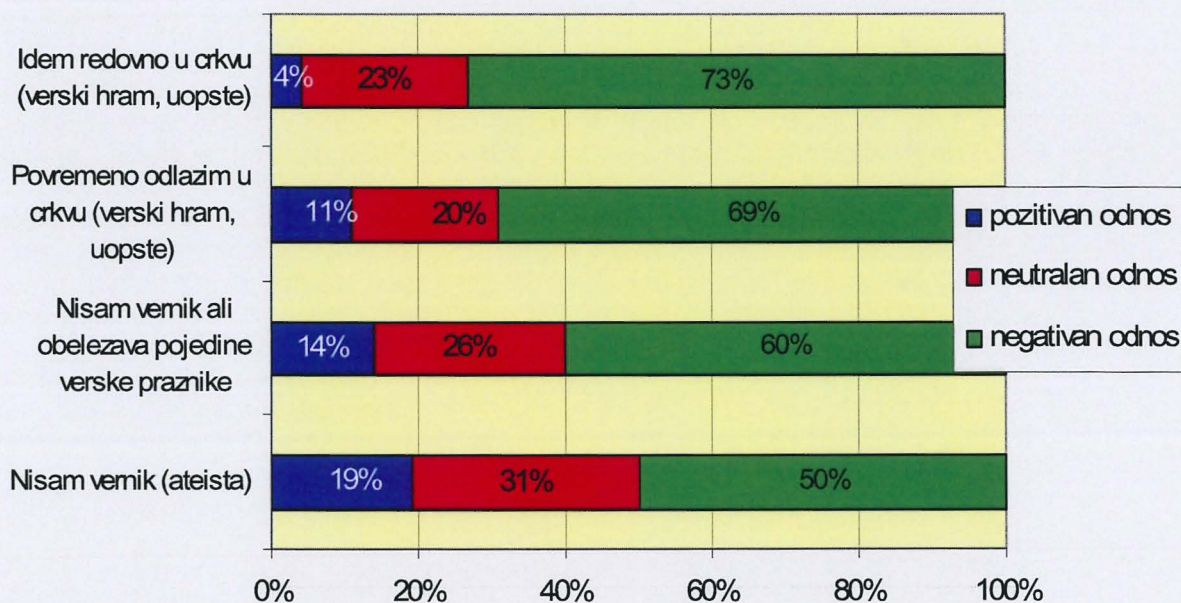
6. Stav prema religiji

U razvijenim zapadnim demokratijama odnos prema homoseksualnosti je prožet odnosom prema religiji. Jasno protivljenje predstavnika dominantnih religija, svakom tipu afirmativne akcije u odnosu na homoseksualnost, u velikoj meri određuje i poziciju vernika. U tom smislu smo se bavili dvema temama - da li kod ateista i vernika postoje značajna razlikovanja prema homoseksualnosti i u kojoj meri je stav crkve važan za vernike, odnosno koliko ga podržavaju.

Odnos prema religiji, odnosno varijablu kojom definišemo odnos ispitanika na liniji ateista i vernik definisali smo kroz pet mogućnosti za koje ispitanik može da se odluči - od toga da nije vernik (ateista) preko različitih tipova odnosa prema crkvi, pa do stalnog prisustva i aktivizma u ovoj instituciji. Kada je u pitanju distribucija odgovora po ovom pitanju dobija se da je 6% ateista, 22% onih koji nisu vernici, ali obeležavaju verske praznike, 58% onih koji povremeno odlaze u crkvu, 13% koji idu redovno i 1% onih koji za sebe kažu da su aktivni u crkvenim i drugim verskim odborima.

Kada ove podatke ukrstimo sa odnosom prema homoseksualnosti, rezultati koje dobijamo su sasvim očekivani. Kod ateista postoji najviši nivo „razumevanja“ ove pojave (19% ima pozitivan, a 31% neutralan odnos) a kod „čvrstih vernika“ (aktivan u crkvenim i drugim verskim odborima) ne postoji ni jedan ispitanik koji ima pozitivan odnos prema ovoj pojavi (čak 89% njih ima negativan odnos, a samo 11% je neutralnog raspoloženja). Kod tri prelazne alternative, sa jačanjem religioznog identiteta raste i „homofobičnost“.

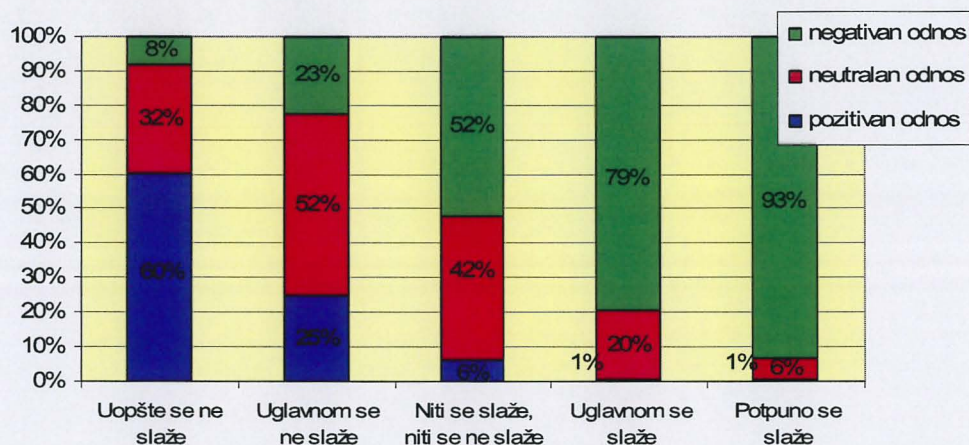
Grafik 7. Odnose prema religiji i ne/prihvaćenost homoseksualnosti

Stoga je očekivan i sledeći nalaz, u kom postoji visoka korelacija između prihvatanja homoseksualnosti i niske stope razumevanja crkvene politike prema ovom pitanju, odnosno neprihvatanja homoseksualnosti i podrške stavu koji ima crkva po ovom pitanju. Očigledno je da između zvaničnog crkvenog stava po ovom pitanju i onih koji sebe smatraju pripadnicima crkve, postoji visok nivo saglasja.

Grafik 8. Odnos prema politici crkve i stav prema homoseksualnosti

7. Poznavanje homoseksualaca, objašnjenje „porekla“ i reakcije na homoseksualce

Jedno od opšteprihvaćenih stanovišta u društvenoj teoriji i praksi jeste da stereotipi i predrasude nastaju i održavaju se usled manjka informacija i nedovoljnog poznavanja određene pojave. Imajući samo delimične informacije, ljudi dopunjuju ono što nedostaje, često i pogrešnim uverenjima i informacijama, stvarajući time „iskrivljene“ stavove, koji su u stvari stereotipi.

Slična stvar je i sa takozvanim tabu temama, kao što je homoseksualnost. Nepoznavanjem suštine, porekla i potrebe za društvenom prihvaćenošću ove pojave rađaju se brojni negativni stereotipi; njih je moguće ublažiti ne samo posedovanjem informacija o tome šta u stvari jeste homoseksualnost, već i poznavanjem osoba koje su homoseksualci. Uviđanjem da su i oni ljudi kao i svi drugi i da ova vrsta sklonosti uopšte ne mora ni na koji način da utiče na druge društvene interakcije, ublažava se negativna oštrica prema ovoj grupi ljudi. Podaci u tabeli 7. govore o tome da među onima koji ne poznaju ni jednu osobu koja je homoseksualac⁸ nema nikog ko o takvim osobama ima pozitivan stav! Sa druge strane, oni koji poznaju homoseksualce, posebno koji imaju lična poznanstva, imaju znatno pozitivniji stav. Na primer, među onima koji dobro poznaju osobe homoseksualnih sklonosti, gotovo polovina (45%) ima uglavnom ili potpuno pozitivan stav prema homoseksualnosti kao pojavi, a svega 26% negativan, što je znatno manje i od proseka.

Tabela 6. Poznavanje homoseksualaca i stav prema homoseksualnosti (u %)

	Ne poznajem ni jednu takvu osobu	Znam ko su te osobe, ali ih ne poznajem lično	Znam takve osobe i poznajem ih dobro	Prosek
Pozitivan stav	0	1	6	1
Uglavnom pozitivan stav	6	14	39	10
Neutralan stav	19	37	29	22
Uglavnom negativan stav	35	29	14	32
Negativan stav	40	19	12	35
Ukupno	100	100	100	100

Ck 0,39

⁸ Frekvencije na pitanje „Da li poznajete nekog ko je homoseksualac?“ bile su sledeće: ne poznaje - 76%, zna ko su, ali ih ne zna lično - 16%, poznaje lično - 9%.

Kako građani u Srbiji tumače poreklo homoseksualnosti i u kakvoj je to vezi sa odnosom prema homoseksualnosti? Najpre, da je to **stvar prirode smatra 42% ispitanika, da je to uticaj sredine misli 15%, da je stvar pomodarstva 7%, dok 36% nije znalo da odgovori na ovo pitanje**. I ovde se potvrđuje da oni koji ne razmišljaju o poreklu homoseksualnosti (verovatno to i ne žele), odnosno imaju „manjak informacija“ ujedno imaju vrlo negativan stav prema homoseksualnosti; od njih negativniji stav imaju samo oni koji homoseksualnost smatraju produktom „duha vremena“, odnosno pomodarstvom. Kod onih koji imaju najtrezveniji stav o poreklu homoseksualnosti (ma koliko i taj stav bio pojednostavljen), dominira neutralan vrednosni stav prema ovoj pojavi. Među njima je nešto više od proseka onih koji ipak imaju pozitivan stav prema homoseksualnosti (21%); ipak, objašnjenje porekla (barem operacionalizovano na ovaj način) u manjoj je statističkoj vezi nego kada je reč o vrednosnim orijentacijama.

Tabela 7. Objašnjenje porekla i stav prema homoseksualnosti (u %)

	To je stvar prirode i pojedinac na to ne utiče	To je uticaj sredine u kojoj neko živi i odrasta	To je samo pomodarstvo i ništa više	Ne zna, nema stav	Prosek
Pozitivan stav	2	1	0	0	1
Uglavnom pozitivan stav	19	7	0	3	10
Neutralan stav	30	18	11	18	22
Uglavnom negativan stav	28	34	39	34	32
Negativan stav	21	40	50	45	35
Ukupno	100	100	100	100	100

Ck 0,35

Kao što je i očekivano, izuzetno visoka korelacija je pronađena između odnosa prema homoseksualnosti i moguće reakcije na saznanje da je osoba iz bliske okoline homoseksualac. Različite reakcije su direktna posledica određenog formiranog stava prema homoseksualcima; oni koji imaju pozitivan stav, podržaće takve osobe i obrnuto. Naravno, i ovde je pitanje broja onih koji imaju pozitivan stav, a kojih je znatno manje od onih koji imaju negativan stav; velika disproporcija između ove dve grupe nikako ne ohrabruje homoseksualce da očekuju podršku od svoje okoline.

Tabela 8. Odnos reakcije na saznanje da je bliska osoba homoseksualac i stav prema homoseksualnosti (u %)

	Podržao/la bih takvu osobu	Pravio/la se ako da se ništa ne događa	Pokušao/la da ga ubedim da je to pogrešno	Prekinuo/la bih kontak sa takvom osobom	Ne zna	Prosek
Pozitivan stav	7	2	0	0	0	1
Uglavnom pozitivan stav	61	13	4	1	3	10
Neutralan stav	26	39	19	5	22	22
Uglavnom negativan stav	6	34	33	25	42	32
Negativan stav	0	12	44	69	33	35
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Ck 0,59

8. Socijalna distanca prema homoseksualcima

Odnos prema homoseksualnosti je meren kroz različite vrednosne dimenzije, ali najvidljiviji parametar odnosa čini ispitivanje socijalne distance prema ovoj pojavi, odnosno pojedincima koji su njeni „nosioci“. Korišćeno je osam različitih vrsta odnosa na osnovu kojih je ispitivana socijalna distanca prema osobama koje su homoseksualci. U tabeli je dat prikaz svih osam ponuđenih nivoa socijalne interakcije, kao i distribucija odgovora ispitanika. Krenulo se od najšireg nivoa socijalne interakcije (sunarodnik, odnosno stanovnik iste države), preko radnih odnosa (saradnik ili šef na poslu), pa sve do bliskih socijalnih kontakata (druženje i srodstvo).

Samo kada je u pitanju prihvatanje osoba homoseksualnih sklonosti za **sunarodnike** i **sugrađane** postoji socijalna prihvatljivost. U prvom slučaju (sunarodnik) prihvatljivost ovog socijalnog aranžmana u opštoj populaciji je dvostruko veća nego neprihvatljivost, dok je već sledeći nivo intenzivnije socijalne interakcije (sugrađanin, komšija) mnogo manje prihvatljiv (47% prihvatljivost i 38% neprihvatljivost ovog tipa socijalne komunikacije). Odgovori na sve ostale ponuđene tipove socijalne interakcije govore da postoji vrlo visok nivo socijalne distance prema osobama homoseksualnih sklonosti. Tako je u radnoj sredini nepoželjno iskazivanje homoseksualnih sklonosti, jer skoro polovina ispitanika (47%) ne bi želela da ima kolegu na poslu koja ima takve sklonosti, dok 56% ne bi želelo da imaju šefa takvih sklonosti.

Što su ponuđeni nivoi socijalne interakcije bliskiji ispitanicima, to postoji veći stepen odbijanja, odnosno socijalna distanca je veća. Tako je druženje i posećivanje sa osobama homoseksualnih sklonosti prihvatljivo za petinu građana, dok je dve trećine ispitanika izjavilo da ne bi želelo da ima ovakav tip socijalnih kontakata. Srodstvo sa osobama homoseksualne orijentacije ne bi želelo da ima 70% ispitanika, dok za manje od petine (17%) to nije nikakav problem. Najveća distanca prema homoseksualnosti je iskazana kroz činjenicu da tri četvrtine ispitanika ne bi želelo da osobe homoseksualnih sklonosti budu vaspitači ili nastavnici njihovoj deci, dok je za samo 14% ispitanika to prihvatljiv socijalni aranžman.

Tabela 9. Socijalna distanca prema osobama homoseksualnih sklonosti (u %)

Da li biste imali nešto protiv da osoba homoseksualnih sklonosti...	Ne želi, ne bi voleo/la	Nema ništa protiv toga	Ne zna, nema stav	Ukupno
...bude vaspitač/nastavnik Vašoj deci	75	14	11	100
...da budete u srodstvu	70	17	13	100
...da se s njim družite i posećujete	64	24	12	100
...da ima rukovodeći položaj u Vašoj državi	61	23	16	100
...da Vam bude šef na poslu	56	30	14	100
...da Vam bude saradnik na poslu	47	38	15	100
...da Vam bude komšija ili sugrađanin	38	47	15	100
...da živi u Vašoj državi, da Vam je sunarodnik	26	52	22	100

9. Obeležja skupina koje ne/prihvataju homoseksualnost

Pokušaćemo da ukažemo na neka demografska obeležja i navike koje imaju grupe ispitanika koje ne/prihvataju homoseksualnost. Navođenje karakteristika određenih grupa treba shvatiti kao pokušaj uspostavljanja „idealnih“ tipova. To pre svega znači, da će se pojedina obeležja koja preovlađuju uzimati kao dominantna i na osnovu njih praviti karakterizacija. Uzmimo, na primer, obrazovanje – zaključak je da su obrazovaniji manje homofobični, a neobrazovani više. To ne znači da i među obrazovanimima nema onih koji nisu homofobični, ali ih je procentualno mnogo manje u grupi onih koji su nižeg obrazovanja, nego što je to slučaj u strukturi onih koji su obrazovaniji. Izdajavamo tri grupe koje karakterišu sledeći elementi:

1. Jedina grupa koja ima preovlađujuće pozitivan odnos prema homoseksualnosti ima sledeće karakteristike: u znatno većoj meri radi se o ženama; u pitanju su osobe mlađe ili srednje starosne dobi (kategorija 15-39 godina); one imaju najmanje završenu srednju školu, a po zanimanju su

učenici, službenici ili stručnjaci. Prema nivou primanja pripadaju višim srednjim slojevima u socijalnoj hijerarhiji.

Višestruko više od proseka su korisnici Interneta. Redovno čitaju dnevne novine i u njihovim rukama su pre svega dnevne novine Danas (skoro svi čitaoci ovih novina dolaze iz ove kategorije), potom slede Politika i Press. Redovno gledaju televizijski program, a kuće u koje imaju najveće poverenje i najčešće gledaju su B92 i TV Foks.

2. Sledeću grupu odlikuje negativan i neutralan odnos prema homoseksualnosti. U ovoj grupi su u nešto većoj meri zastupljeni muškarci od žena. Radi se o osobama koje su srednje starosne dobi (između 30-49 godina), a kada je u pitanju nivo njihovog obrazovanja radi se o kvalifikovanim radnicima, onima sa srednjom školom, ali i značajan deo onih koji imaju završenu višu školu ili fakultet. Po zanimanju su to kvalifikovani radnici, službenici i stručnjaci. U socijalnoj hijerarhiji pripadaju srednjim i donjim srednjim slojevima društva.

Za razliku od prve skupine, oni u manjoj meri koriste Internet, ali se za njih ne može reći da ne koriste ovu tehnologiju. Takođe manje od prve grupe čitaju novine, a najčitaniji dnevnik su Blic, Politika i Press. Televizija je njihov omiljeni medij i najveću gledanost u ovoj skupini ima televizija Pink.

3. Treću grupu karakteriše izrazito negativan odnos prema pojavi homoseksualnosti. Ovoj grupi u istoj meri pripadaju osobe i ženskog i muškog pola. U starosnoj strukturi predominantno su zastupljeni oni iz starijih starosnih grupa (50 i više godina), mada nije zanemarljivo ni učešće ostalih starosnih skupina. Zajedničko obeležje za čitavu grupu je nizak nivo obrazovanja, najčešće osnovna škola ili škola za radnička zanimanja. Po zanimanju su tu pre svega poljoprivrednici, nekvalifikovani radnici, odnosno domaćice (kada su u pitanju žene). Prema njihovim izjavama o primanjima možemo ih svrstati u donje slojeve socijalne piramide društva.

Internet je stvar sa kojom se još nisu upoznali, a kamo li je koristili. Vrlo retko čitaju dnevne novine, a ukoliko to i rade omiljeni dnevnik su im Večernje novosti i Kurir. Televizija je njihov omiljeni medij, a najgledanije TV stanice su pre svega državna televizija i TV Pink.

Tabela 11. Karakteristike skupina i njihov odnos prema homoseksualnosti

	Pozitivan i neutralan	Negativan i neutralan	Negativan
Pol	Više žena nego muškaraca	Više muškaraca nego žena	Jednako i žene i muškarci
Obrazovanje	Od srednje škole do fakulteta	Radničke škole i srednja škola	Osnovna i bez osnovne škole
Starost	Mlađi	Srednja dob	Stariji
Zanimanje	Stručnjaci i službenici	Kvalifikovani radnici i tehničari	Radnici, poljoprivrednici i domaćice
Socijalni status	Viša srednja klasa	Srednja i niža srednja klasa	Niža klasa
Internet	Često	Ponekad	Nikada
Dnevne novine	Redovno (Danas, Politika)	Ponekad (Blic, Press)	Retko (Več. Novosti, Kurir)
Televizije	B92 I Foks	Pink	RTS I Pink

IZVEŠTAJ SA DUBINSKIH INTERVJUA

Stav donosilaca odluka i kreatora javnog mnjenja prema pitanju zaštite prava seksualnih manjina

U identifikovanju stavova donosilaca društvenih i političkih odluka, istraživački napori bili su usmereni, pre svega, na **političke stranke**, kao organizacije koje zastupaju (između ostalog) i određene poglede na svet. Političke stranke su organizacije koje dolaskom na vlast „pretaču“ svoje poglede na svet (odnosno svoje ideologije i programe) u konkretne praktične politike, pa su stoga one nezaobilazni akter sa kojim se mora računati u procesu rešavanja određenih problema i pitanja. Dolaskom na vlast, stranke u svoje ruke uzimaju poluge i instrumente uz pomoć kojih postaju moćni subjekti (nekada i previše moćni), sposobni da čak i sudbinski utiču na pojedince, grupe, njihove interese, potrebe i probleme. Partije su u svim višestranačkim, savremenim demokratijama glavni „posrednik“ suvereniteta od građana ka vlasti i Srbija ni u čemu ne odstupa od toga, čak naprotiv. Opšti je stav naučnog i javnog mnjenja da se Srbija može po mnogim parametrima svrstati u partokratije, odnosno u kojima vladaju partije; time postaje još važnije identifikovanje stavova političkih stranaka prema određenim pitanjima, jer su one te koje u pravom smislu reči „žare i pale“ u društvenim i političkim procesima.

Razućen partijski spektar Srbije ostavlja širok prostor za istraživanje odnosa političkih stranaka (njihovih ideologija i vrednosnih usmerenja) prema pitanjima prava manjina uopšte, a posebno seksualnih manjina. Svako ko se barem malo interesuje za političke platforme naših političkih stranaka, može posredno i načelno da nasluti kakav je stav različitih političkih stranaka prema ovom pitanju. Stoga su intervjui koji su rađeni, sa jedne strane, bili propitivanje i potvrđivanje hipoteza koje već postoje, a sa druge, utvrđivanje i toga da li naše ključne političke stranke uopšte i imaju određeni stav prema pitanju zaštite jedne od manjinskih grupa koje postoje.

Osim sa političkim strankama, načinjen je i pokušaj identifikovanja stava predstavnika određenih **državnih institucija** prema ovom pitanju. Međutim, ostalo se samo na pokušaju. Prvo, kao donosioci i „sprovodioci“ odluka u tim institucijama sede (opet) predstavnici određenih političkih stranaka, koji nemaju da kažu više od onoga o čemu govore njihove kolege koji nose iste partijske boje. Drugi, aktuelni politički trenutak, pad Vlade i druge situacije naše (permanentne) krize, „onemogućile“ su predstavnike institucija da jednoj nevladinoj organizaciji izađu u susret i kažu šta imaju (ako uopšte i imaju!) o pitanju seksualnih manjina. Ovo, međutim, ne treba shvatiti kao situaciju u kojoj smo ostali uskraćeni sa određene informacije, jer te informacije ili već znamo iz odgovora drugih sagovornika, ili iz onoga što kao pravni okvir usmerava delovanje državnih institucija i na koji su se oni često pozivali u svom izbegavanju direktnog razgovora („nemamo šta da kažemo što već nije definisano našim aktima i normama“).

Ovaj izveštaj sadrži izvode i intepretacije intervjua koji su rađeni u toku marta meseca ove godine sa predstavnicima sedam parlamentarnih političkih stranaka (SRS, DS, DSS, NS, LDP, SPS i G17 Plus). Intervjui su rađeni sa predstavnicima ovih stranaka na nacionalnom nivou, kao i sa predstavnicima lokalnih odbora ovih stranaka u dve opštine u Srbiji (Pančevu i Zaječaru). Ovaj način rada omogućava jasnije sagledavanje politike stranke, eventualne razlike i odstupanja koja postoje u različitim nivoima organizacije stranaka, kao i razlike u samom poznavanju određene tematike (i poznavanja stava stranke, između ostalog!).

Razgovori su vođeni na osnovu vodiča koji je imao šest celina:

- 1) Uvodna celina odnosila se na uvrđivanje postojanja politike stranaka prema pitanju zaštite prava svih manjina;
- 2) Utvrđivanje postojanja politike prava seksualnih manjina;
- 3) Uvrđivanje elemenata politike prema pravima seksualnih manjina, ukoliko postoji, odnosno razloga za njeno nepostojanje;
- 4) Identifikovanje (ne)postojanja svesti i stava o ugroženosti prava seksualnih manjina, uzroka i posledica te ugroženosti;
- 5) Stav prema protektivnim i afirmativnim akcijama države prema seksualnim manjinama (zaštiti od nasilja, donošenje posebnih akata itd.);
- 6) Stav prema promociji prava seksualnih manjina

Izveštaji po pojedinačnim strankama pratiće pomenutu strukturu vodiča po kojima su vođeni razgovori.

Planirano je da se sprovede ukupno 30 dubinskih intervjuja:

- sa predstavnicima sedam palamentarnih stranaka (DS, DSS, SRS, SPS, LDP, NS i G 17 Plus) na dva nivoa (centralnom i loklanom) planirano je ukupno 21 intervju (tri puta po sedam intervjuja – Beograd, Pančevo i Zaječar);

- još devet intervjuja je planirano i u sledećim institucijama: Ministrastvo unutrašnjih poslova, Ministrastvo pravde i Ministrastvo za rad i socijalnu politiku.

Realizovano je ukupno 13 intervjuja i svi su bili sa predstavnicima političkih stranaka. Ni sa jednom od stranaka (sem sa Srpskom radikalnom strankom) nije bilo manje od dva intervjuja, tako da su predstavljeni nalazi koji se odnose na svih sedam političkih stranaka.

Intervjui nisu urađeni u institucijama iz nekoliko razloga: u Ministrastvu unutrašnjih poslova su rekli da nemaju osobe koje bi na tu temu razgovarale sa saradnicima CeSID-a; Ministrastvo za rad i socijalnu politiku je izrazilo spremnost, ali nadležni usled obaveza nisu imali dovoljno vremena, dok je u Ministrastvu pravde urađen jedan intervju, ali odgovori nisu bili relevantni sa stanovišta istraživanja.

1. SRPSKA RADIKALNA STRANKA

Predstavnici stranke koja ima status najjače i po broju poslanika u aktuelnom sazivu parlamenta najbrojnije stranke, iz različitih razloga slabije sarađuju (ili uopšte ne sarađuju) sa predstavnicima nevladinih organizacija u pogledu bilo kojih pitanja. To je bio slučaj i ovoga puta, jer se do predstavnika radikala uspelo doći jedino na nivou opštinskog odbora u Zaječaru. Sagovornik je bio predsednik opštinskog odbora u Zaječaru, Jovica Mihalović.

Na ovom nivou (a nema razloga da se misli da je na nekom drugom drugačije) utvrđeno je nekoliko stvari:

1. nespremnost na razgovor o temi zaštite prava seksualnih manjina
  2. postojanje negativnog stava prema pitanju (posebne) zaštite prava seksualnih manjina
  3. prikriivanje stava opštim floskulama i frazama, koje jesu „politički korektne“, ali ne govore mnogo o suštini stvari.
-
- 1) „SRS ima jasno profilisanu politiku zaštite manjinskih grupa, a to se pre svega odnosi na **nacionalne** manjine“. Već iz ovog odgovora se može videti da su manjine u percepciji predstavnika radikala uglavnom shvaćene **samo** kao nacionalne manjine.
  - 2) Ne postoji nikakav politički program zaštite prava seksualnih manjina, a argument za to je da „ozbiljna stranka nacionalne orijentacije“ tu vrstu politike ne treba ni da ima, odnosno da ima potpuno drugačije prioritete. Među tim prioritetima su, po rečima sagovornika, porodica i nacija, ali ne i manjine.
  - 3) S obzirom da ne postoji politika zaštite prava seksualnih manjina, nema ni odgovora na ovo pitanje; nije se dobio ni odgovor zašto takve politike nema. Nema jasnog odgovora ni na pitanje o tome da li postoji ugroženost seksualnih manjina!
  - 4) „Država je dužna da štiti sve, pa i te grupe, u meri koja bi garantovala njihovu i svačiju bezbednost, isto kao i za druge skupove i manifestacije. Nikakva posebna zaštita, jer oni za nas nisu posebni, naprotiv, smatramo da država treba da preduzme korake za njihovo lečenje.“ Ovaj citat dovoljno govori o tome na koji način država treba da „postupa“ po pitanju „prava“ seksualnih manjina!
  - 5) Kao i mnoge druge stvari, i pitanja prava seksualnih manjina predstavnik SRS-a vidi kao priču „nametnutu spolja“, koja je našla plodno tlo u našim nevladinim organizacijama.

2. DEMOKRATSKA STRANKA

Intervjui sa predstavnicima Demokratske stranke rađeni su u Beogradu i Pančevu. Sagovornice su bile portparolka Demokratske stranke, Jelena Marković i Vesna Martinović, predsednica opštinskog odbora u Pančevu.

Ono što se može zaključiti iz razgovora sa predstavnicama Demokratske stranke jeste da postoji senzibilitet za pitanja seksualnih manjina, ali da postoji ograda od intenzivnijeg zalaganja za ovu vrstu angažovanja koja se, po rečima sagovornica, sastoji ne od njihove nespremnosti, već od „nespremnosti društva da prihvati ovakvu vrstu pojava“.

- 1) Demokratska stranka ima razvijene strategije i akte koji govore o zaštiti prava manjina uopšte. Osim Programa i Statuta, zaštita prava manjina operacionalizuje se i kroz druge vidove organizovanja unutar stranke, kao što su Savet za pomoć i zaštitu osoba sa invaliditetom i Savet za nacionalne manjine. Sagovornice su istakle da je zaštita prava zapostavljenih i diskriminiranih društvenih grupa jedan od osnovnih idejnih i praktičnih elemenata politike ove stranke.
- 2) Stranka nema poseban dokument kojim se operacionalizuje politika prema seksualnim manjinama.
- 3) Nepostojanje posebne politike obrazloženo je time da je prioritet stranke u zaštiti manjinskih grupa dat pre svega onim grupama koje čine veći udeo u populaciji. Uprkos tome, DS se zalaže za uvođenje antidiskriminatornog zakona koji bi u velikoj meri „pokrio“ probleme populacije seksualnih manjina.
- 4) Predstavnice DS-a smatraju da seksualne manjine u našem društvu nisu ugrožene, ali da jesu diskriminisane. One smatraju da samim tim što postoji diskriminacija u društvu, postoji i širok prostor za društvenu akciju protiv diskriminacije. To ne bi trebalo da bude zadatak samo nevladinog sektora, civilnog društva i političkih stranaka, već i državnih institucija. Diskriminacija nije organizovana, niti „dirigovana“, već se nalazi više u domenu neformalnih društvenih kontakata. Sama činjenica da postoje društvene predrasude i da ljudi koji pripadaju seksualnim manjinama žive „polutajnim životom“ ukazuje na određeno postojanje diskriminacije.
- 5) Predstavnice Demokratske stranke smatraju da država treba da preduzme i afirmativne i protektivne delatnosti prema politici zaštite prava seksualnih manjina. Najpre, tu je zalaganje za donošenje antidiskriminatornog zakona i zalaganje za poštovanje već postojećih zakona u kojima se delimično sankcioniše diskriminacija. Dalje, smatra se da država treba da pomaže i „senzibilisanju“ javnog mnjenja, kroz pomoć civilnom sektoru, koji treba da radi na promociji prava seksualnih manjina. Kada je reč o fizičkoj zaštiti npr. skupova i gej parada, stav je da, ukoliko bi se oni održavali, mere zaštite treba da budu veće od uobičajenih. Međutim, iskazana je sumnja u to da je naše društvo spremno da prihvati takvu vrstu događaja i da bi njegovo organizovanje imalo kontraefekte.
- 6) Kada je reč o stavu prema aktivnoj promociji prava seksualnih manjina, jedna od sagovornica je napravila poređenje sa promocijom prava žena – promocija prava žena definitivno je poboljšala njihov položaj u meri u kojoj se danas žene doživljavaju kao ravnopravne u, na primer, javnom životu. Kroz tu analogiju, smatra se da je potrebno govoriti i o pravima seksualnih manjina, jer se na taj način vremenom vrši promena stava javnog mnjenja prema ovom pitanju, što je neophodno za sprečavanje diskriminacije. Stav ove stranke je da, ukoliko želimo da se nazovemo normalnom, demokratskom državom i društvom, moramo vremenom da prihvatimo i postojanje i prava seksualnih manjina. „Ova tema bi trebalo da bude nešto oko čega ne bi trebalo ni da se raspravlja, da bude sastavni deo naših života, da to ne bude toliko neuobičajno, već da bude tretirano kao normalna stvar, da ne postoji potreba naročitog isticanja potrebe.“

3. DEMOKRATSKA STRANKA SRBIJE

Demokratska stranka Srbije ima protivrečne stavove u pogledu zaštite prava manjina; protivrečnost se ogleda kako u nejasnim stavovima i odgovorima na pojedinačna pitanja, tako i u odstupanju u odgovorima predstavnika na centralnom i lokalnom nivou. Protivrečnost govori i o tome da ne postoji ni razmišljanje na ovu temu, a kamo li posebna politika ili jasan stav (pozitivan ili negativan) po pitanju zaštite prava seksualnih manjina.

Sagovornici iz DSS-a bili su Milica Vojić Marković, narodna poslanica i Jovan Penčić, predsednik Opštinskog odbora DSS-a iz Zaječara.

- 1) Predstavnici ove stranke smatraju da akti Republike Srbije (pre svega, Ustav) daju dovoljan i jasan okvir za zaštitu svih manjinskih prava i da se oni, kao politička stranka, kreću u tom okviru. Ipak, u poslednje vreme, barem ad hoc, stranka počinje da se bavi intenzivnije promocijom manjinskih prava. Kao primer, navodi se kampanja za parlamentarne izbore 2007. godine, koja je u sebi imala elemente promocije i zalaganja za manjinska prava. Principi te promocije su: opšta ravnopravnost za manjinske grupe, mogućnost korišćenja pisma, kao i sva druga prava koja pripadaju svim građanima Srbije.
- 2) Stranka nema nikakvu posebnu politiku koja se odnosi na prava seksualnih manjina.
- 3) Razlog za nepostojanje ove vrste politike sagovornici su iskazali na dva načina, u kojima se ogleda izuzetno velika razlika u stavu. S obzirom na to da ne postoji stav stranke po ovom pitanju, može se zaključiti i da je stav prema pravima seksualnih manjina više stav pojedinaca, nego što je stav organizacije. Sagovornica je kao razlog za nepostojanje politike prema seksualnim manjinama navela to što je DSS „konzervativna stranka“, koja smatra da pitanja seksualnih sloboda moraju ostati u domenu privatnog i da nikako sa time ne treba izlaziti u javnost! Sa druge strane, sagovornik iz Zaječara bio je mnogo oštriji, jer smatra da ne treba imati politiku prema onima kojima treba lečenje, a ne zaštita!
- 4) Ispitanici ne smatraju da su seksualne manjine u našoj zemlji ugrožene; „priznaje“ se da naše društvo ima problem sa manjkom tolerancije na različitost, ali to je očekivano i tu država ne može da učini mnogo toga. Manjak tolerancije se, opet, opravdava društvenim dešavanjima, konfliktima i traumama koje su doživljavali svi koji žive na ovim prostorima. Sve to se kumuliralo i ispoljava kao netolerancija prema različitostima, pa i seksualnim manjinama. U ekstremnijem slučaju, odnosno u razgovoru sa predstavnikom lokalnog ogranka ove stranke, konstatovalo se da ne samo da su seksualne manjine ugrožene, već naprotiv – svojim nastupom, ponašanjem i preneglašavanjem nečega što treba da ostane u domenu privatnog ugožavaju većinu!
- 5) Kao što je rečeno u odgovoru na prethodnu celinu, ispitanici smatraju da država ne može da uradi mnogo toga po pitanju seksualnih manjina, a što već ne čini po pitanju drugih manjinskih ili marginalizovanih grupa. Postojeća zakonska regulativa je sasvim dovoljna, diskriminacija je regulisana brojnim zakonima i nema potrebe za donošenjem nekog posebnog akta koji bi se bavio zaštitom prava seksualnih manjina. Razlog za to je i brojnost seksualnih manjina, koja je po rečima ispitanika, minimalna, te prema tome ne zaslužuje neke posebne napore države. Sagovornici smatraju da ne treba organizovati nikakve javne skupove osoba manjinskog seksualnog opredeljenja, jer se time oni još više ugrožavaju i stavljaju na udar većine; ipak, ako bi takih skupova bilo, država ne treba da pruža jače mere zaštite u odnosu na one koji postoje za bilo koje druge vrste skupova.
- 6) Ne postoji nikakva potreba za javnom promocijom prava seksualnih manjina, jer kao što je rečeno, to treba da ostane u domenu privatnog.

4. NOVA SRBIJA

Stav predstavnika ove stranke prema pitanjima prava seksualnih manjina veoma je negativan. Ova tema se tretira kao nametnuta, problemi izmišljeni, a javno ispoljavanje seksualnog opredeljenja nedopustivo! Razmišljanje o ovoj temi tretira se kao gubljenje vremena i zamagljivanje očiju javnosti od „realnih“ problema koje naše društvo ima.

Sagovornici ispred Nove Srbije bili su predsednici opštinskih odbora Pančeva (Miloš Đorđević) i Zaječara (Saša Dimitrijević).

- 1) Stranka se deklarativno zalaže za ravnopravnost svih manjinskih grupa, iako o tome ne postoji poseban dokument, niti politika. Inače, kada se pomenu manjine, i kod predstavnika ove stranke kao i u slučaju većine drugih, prvo se misli na nacionalne manjine, ne i neke druge!
  - 2) Ne postoji nikakva politika (a moglo bi se reći ni stav koji bi trebalo da bude osnov politike!) prema pitanju seksualnih manjina. One se čak doživljavaju kao pretnja „zdravom“ društvu, element narušavanja porodice kao osnove društva i pojava koja narušava javni moral.
  - 3) Nije se mogao dobiti jasan odgovor na pitanje zašto ne postoji politika zaštite manjina, mada se posredno do odgovora može doći; u pogledu ove stranke, biće dobro ako se ne donese dokument ili politika protiv prava seksualnih manjina!
  - 4) Seksualne manjine ne prihvata ni njihova porodica, a kamo li neko drugi. Oni uopšte nisu ugroženi, već naprotiv, ugrožavaju „organsko“ shvatanje društva koje neguju predstavnici ove stranke - društva kao proširene porodice koja se reprodukuje u heteroseksualnim brakovima i odnosima i koje ugrožava svaki drugi oblik seksualnog ponašanja. S tim u vezi, postoji oštro protivljenje uspostavljanju gay brakova ili usvajanja dece od strane gay parova. To se shvata kao atak na reprodukovanje društva i atak koji treba čak sankcionisati, a ne dozvoljavati.
  - 5) Država apsolutno ne treba da troši vreme i energiju na posvećivanje pažnje pravima seksualnih manjina! Naša država ne može da se izbori ni sa važnijim i većim problemima, koji su mnogo „realniji“, a kamoli da treba da se bavi nečim što je nametnuto i što u stvari nije problem! Ovakav stav govori o činjenici da se priznaje postojanje drugačijeg seksualnog opredeljenja, ali da to opreljenje nikako ne treba da dobije „javno priznanje“.
  - 6) U skladu sa prethodnim, ne treba javno promovisati nešto što ugrožava „zdravu“ reprodukciju porodice i društva. Mogu postojati klubovi gde se takvi pojedinci okupljaju, ali oni ne treba da izađu na ulicu i da to javno govore, jer im onda niko ne može garantovati bezbednost. Kao floskula se provukao stav da policija treba da štiti sve građane, ali iza toga stoji stav da javnih skupova osoba drugačijeg seksualnog opredeljenja ne treba da bude.
- Uspostavljanje i promocija prava seksualnih manjina nikako nije međunarodni standard koji moramo da poštujemo, već više trend koji se želi prikazati kao standard. Glavni promoteri takvog stava su, prema mišljenju sagovornika, nevladine organizacije, koje imaju svoje interese za to.

5. LIBERALNO DEMOKRATSKA PARTIJA

Kao što se i očekivalo, LDP je pokazala najliberalniji pogled na prava seksualnih manjina. Ovo je jedina stranka koja ima posebnu politiku prema ovom pitanju, pa svi stavovi proističu iz te politike. Stoga se u stavu predstavnika ove stranke može pratiti jasnost i konzistentnost u stavovima, što nije slučaj sa predstavnicima stranaka koje takvu politiku nemaju.

Sagovornici iz LDP-a bili su Dejan Zdravković, predsednik opštinskog odbora ove stranke u Zaječaru, kao i Jovana Tavčar, članica predsedništva.

- 1) Kao jednu od glavnih karakteristika Liberalno demokratske partije, sagovornici navode upravo politiku zaštite manjinskih grupa i borbu protiv diskriminacije. Posebno poglavlje u okviru stranačkog Programa bliže definiše odnos stranke prema politici zaštite manjina i manjinskih prava. Pored Programa, sagovornici su istakli još jedan stranački dokument (proglas) pod nazivom „Povelja slobode“ koji još bliže određuje stranačku politiku o gore navedenom problemu.
- 2) LDP u svom Programu, a naročito u „Povelji slobode“ zastupa stavove o „pravu na slobodnu ljubav“ i pravima seksualnih manjina. Prava seksualnih manjina, kao i prava drugih manjina su ugrožena u našem društvu jer se „sistem vrednosti“, nasleđen iz „Miloševićevog perioda“ nije promenio. To bi značilo, po tumačenju sagovornika, da „sistem“ stalno traži neprijatelje koje najčešće prepoznaje u manjinskim grupama, a još češće u grupi seksualnih manjina. Uzrok za ovakvo ponašanje sistema vidi se u nasleđu političke prošlosti i vrednosti koja je ona nosila.
- 3) „Politika zaštite prava seksualnih manjina sadrži jasne smernice sprečavanja diskriminacije nad njima, nasilja, omogućavanje njihovog organizovanja i javno izražavanje nezadovoljstava.“
- 4) Postoji stav da su seksualne manjine u Srbiji ugrožene, i to pre svega diskriminacijom, ali i nasiljem. Ovakav odnos izaziva strah kod pojedinaca koji žele da javno govore o svojim opredeljenjima, što stvara začarani krug koji je veoma teško probiti. Ova stranka je jedina koja govori o nasilju kao ozbiljnom obliku ugrožavanja ljudi koji imaju seksualnu orijentaciju drugačiju od većinske. Druge stranke, koje govore o ugrožavanju, uglavnom se zadržavaju samo kod diskriminacije kao obliku ugrožavanja (DS, G 17 Plus, pa delom i SPS).
- 5) Postoji stav da država treba da se uključi kako u rešavanje problema seksualnih manjina, tako i u promociju njihovih prava. Država je dužna da štiti sve, pa i te grupe, u meri koja bi garantovala njihovu i svačiju bezbednost, mesta za okupljanje i to **više nego za uobičajene skupove**, jer nam iskustvo govori da su oni pod udarom određenih ekstremnih grupa, koji ih i fizički zlostavljaju. Poseban akcenat treba staviti na sprečavanje nasilja nad tim grupama, jer su zbog njihove različitosti posebno izloženi nasilju. Kada je reč o afirmativnim akcijama, sagovornici smatraju da bi država trebalo da usvoji pravne okvire koji bi zabranili diskriminaciju seksualnih manjina. Uloga države morala bi da bude i dosledno primenjivanje takvih zakona. Smatra se i da bi pre donošenja takvih pravnih regulativa bilo neophodno organizovati javne rasprave o pomenutom zakonu, kako bi javnost bila bliže upoznata sa problemom na koji se zakon odnosi i kako bi se eventualno stvorio konsensus o njegovom prihvatanju. Ovakav sled stvari garantovao bi doslednu primenu zakona. Značaj usvajanja Zakona o zaštiti seksualnih manjina, odnosno njihovih prava bila bi jasna poruka toj manjinskoj grupi da imaju zaštitu države i da neko brine o njima. Nadležna ministarstva i drugi nadležni državni organi mogli bi da više doprinesu promovisanju prava seksualnih manjina, na primer, kroz medijske akcije. Sagovornica je pomenula da bi u ovom pravcu trebalo da se angažuju Ministarstvo pravde, ali i Predsednik, Premijer, Parlament i političari koji bi javno promovisali čitavu stvar.
- 6) U skladu sa prethodnim, smatra se da je neophodno raditi na promociji prava seksualnih manjina i to iz više razloga: jer to tako treba, da bismo bili prihvaćeni od strane demokratskih država itd. „Pozdravljamo sve afirmativne akcije, koje su usmerene protiv diskriminacije seksualnih manjina. Donošenje adekvatnog zakona je neminovnost, a posebno se moramo pozabaviti i promocijom njihovih prava.“ Nevladine organizacije se vide kao značajni saveznici u ovoj oblasti.

6. SOCIJALISTIČKA PARTIJA SRBIJE

U intervjuima sa predstavnicima SPS-a stekao se utisak da određena programska i ideološka opredeljenja stranke nailaze na teškoće realizacije u praksi, kao i na teškoće prihvatanja od samog članstva, koje uz ovu stranku pristaje iz nekog drugog razloga. U svakom slučaju, stepen pozitivnog odnosa prema ovoj temi nije uopšte zanemarljiv, čak na protiv!

Sagovornici iz Socijalističke partije Srbije bili su Slavica Đukić Dejanović, potpredsednica SPS-a, kao i predsednik opštinskog odbora u Pančevu, Milan Nikolić.

- 1) U delu svog programa „Prava i slobode“, nalazi se segment koji se odnosi na zaštitu manjinskih grupa, počevši od nacionalnih manjina, do svih individua pojedinačno. Ovim delom programa bavi se stranačka grupa koja je sastavljena od stranačkih entuzijasta, ali i stručnjaka. Oni smatraju da pomenuti Program nije jednako primenljiv u svim sredinama u Srbiji i priznaju da prijem Programa nailazi na teškoće i u samoj stranci. Ipak, postoji nada da će daljom promocijom Program doživeti veću afirmaciju.
- 2) Ne postoji pisani dokument o pravima seksualnih manjina, kao ni posebna politika.
- 3) Potpredsednica stranke, na primer, to objašnjava time što je naše društvo, pa do skoro i sama Socijalistička partija Srbije bila odbojna prema pokretanju tema o seksualnim slobodama. Ipak mnogi mladi ljudi u SPS-u „skidaju“ tabu sa pomenutih tema. Unutarpartijski razgovori o seksualnim slobodama, po svedočenju sagovornika, sve su učestaliji i očekivano je da se u dogledno vreme sastavi i pisani dokument o tome. Oni dodaju da da su sve naše parlamentarne stranke na jednako niskom nivou u pogledu pomenutih problema i misle da bi najbolje bilo kada bi u jednom trenutku parlament „stavio“ na dnevni red problem zaštite seksualnih manjina. „Mi kao socijalisti, apsolutno nemamo ništa protiv što se oni tako iskazuju, a zaista nam je žao što nailaze na diskriminaciju i u tom pogledu i kao sve manjinske grupe moraju imati i zakonsku zaštitu i u tom smislu biti ispoštovane.“
- 4) Što se tiče ugroženosti seksualnih manjina, sagovornici iz ove stranke priznaju da ona postoji. Na ljude drugačijeg seksualnog opredeljenja gleda se kao na „ljude drugog reda“, naročito u tradicionalnoj zemlji kakva je Srbija. Problem jeste što postoji obostrano nerazumevanje kako onih koji neprihvataju različitost tako i onih koji žele da „preko noći“ promene stvari u društvu i time „provociraju“ negativne reakcije tradicionalnog okruženja.
- 5) Uloga države u zaštiti svih manjina je neosporna i treba da se razvija u više pravaca. Potpredsednica stranke smatra da je situacija u društvu takva da svi moraju da rade na vaspitno-edukativnom planu, u smislu da „tradicionalna porodica i seksualne slobode nisu u koliziji“. Ona iznosi zanimljivu tvrdnju da je većina građana Srbije, ali i simpatizera i članova SPS-a „za tradicionalnu porodicu i tradicionalne personalne relacije, uključujući tu i seksualne odnose“. Grupa koja u njoj stranci radi na Programu „Prava i slobode“ zauzela je stanovište da je oblik i način zadovoljavanja seksualnog nagona lično pravo svakog pojedinca, ukoliko se ne narušava „telesni i duševni“ mir drugih ljudi. Država mora da preduzme ozbiljne mere – „mi ipak govorimo o ljudima koji imaju svoja prava, prava koja su regulisana i Zakonima i Ustavom, prava koja su preneti od strane međunarodnog prava, znači u tom smislu država mora da reaguje i mora da uskladi svoje propise sa međunarodnim pravom.“
- 6) Postoji ipak rezerva prema tome da se javno radi na promociji prava seksualnih manjina, jer bi se time u još uvek konzervativnoj sredini samo izazvao kontraefekat. Ipak, postoji svest da će se vremenom naše društvo osloboditi predrasuda i da će promocija ove vrste prava postati „normalno“.

7. G 17 PLUS

Predstavnici ove stranke izražavaju liberalan i vrlo otvoren pristup pitanju prava seksualnih manjina. Oni su po pojedinim stavovima o ovom pitanju vrlo bliski LDP-u. Postoje određene protivrečnosti u odgovorima sagovornika, ali one ne dovode u pitanje suštinski pozitivan pristup ovoj temi. Druga stvar je što postoji sumnja u većinsku društvenu prihvaćenost prava seksualnih manjina, i po tome su stavovi ove stranke bliski stavovima Demokratske stranke.

Ispred G 17 Plus sagovornici su bili predsednici opštinskih odbora u Pančevu (Vladimir Pandurov) i u Zaječaru (Dejan Perić).

- 1) G 17 Plus ima politiku zaštite manjinskih grupa, a to se pre svega odnosi na nacionalne manjine, kao i druge marginalizovane grupe. Među drugim grupama, postoje politike prema ženama i prema osobama sa hendikepom.
- 2) Ne postoji poseban dokument niti politika prema seksualnim manjinama.
- 3) „Što se tiče gay populacije tu jasna politika ne postoji, u smislu nekih određivanja kvota jer to bi bilo diskriminatorno; ipak je to privatna stvar ... međutim, neki naši članovi, koji su slobodnom voljom izjavili svoju seksualnu opredeljenost, ne samo da su inegrirani, već su i promovisani u okviru same stranke, a mislimo da je to prelomna tačka u praktičnom rešavanju njihovih problema, odnosno postavljanju stranke prema gay populaciji“. Na ovom mestu se može videti da je data važnost neformalnom priznavanju više nego formalnom uobličavanju određene politike.
- 4) U ovoj stranci smatraju da je najznačajniji oblik ugroženosti seksualnih manjina njihova diskriminacija. „Najveća ugroženost je ona tiha diskriminacija većine gde ljudi po subjektivnom, ličnom osećaju procenjuju seksualnu orijentaciju drugih ljudi; na osnovu toga donose se odluke koje su diskriminatorne, od zapošljavanja pa do ostvarenja nekih drugih prava.“
- 5) „Država je dužna da štiti sve, pa i te grupe, u meri koja bi garantovala njihovu i svačiju bezbednost, mesta za okupljanje i to više nego za uobičajene skupove, jer nam iskustvo govori da su oni pod udarom određenih ekstremnih grupa, koji ih i fizički zlostavljaju.“ „Pozdravljamo sve afirmativne akcije, koje su usmerene protiv diskriminacije seksualnih manjina. U tom smislu, i donošenje adekvatnog zakona je neminovnost. Mi ćemo kao parlamentarna stranka sigurno podržati i glasati za zakon koji bi definisao prava seksualnih manjina.“
- 6) Postoji pozitivan stav prema promociji prava seksualnih manjina, ali bi to trebalo da rade oni i njihova udruženja, kroz inicijative koje bi država podržala, ne i direktno organizovala. „U potpunosti su opravdani zahtevi i javne inicijative manjinskih grupa, mi podržavamo sve njihove inicijative i spremni smo da im dodatno pomognemo, kako bi skrenuli pažnju na sebe i svoje probleme. Ni seksualne manjine nisu drugačije.“

Analýza situace
lesbické, gay, bisexuální
a transgender
menšiny v ČR

Text byl vytvořen společnými silami členů a členek Pracovní skupiny pro otázky sexuálních menšin ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny MUDr. Džamily Stehlíkové.

Skupina vznikla v rámci aktivity Evropské unie „Evropský rok rovných příležitostí pro všechny 2007“ a stala se společnou platformou pro setkávání zástupců a zástupkyň hlavních nevládních LGBT organizací a odborníků a odbornic zabývajících se uvedenou problematikou na akademické úrovni, jakož i některých zástupců a zástupkyň státní správy.

Členům a členkám této pracovní skupiny tedy patří dík za podíl při zpracování textu. Jednání pracovní skupiny se účastnili: PhDr. Olga Pechová, Mgr. Martina Štěpánková, JUDr. Mgr. Jan Wintř, Ph.D., Ing. Slavomír Goga, Mudr. Ivo Procházka, Mgr. Czeslaw Walek, Mgr. Jitka Gjuríčová, JUDr. Petr Kodl, Jiří Louženský, Věra Sokolová, Ph.D., Martin Strachoň, JUDr. Jana Nová, Kateřina Beňová, Mgr. Jiří Hromada a Mgr. Lucie Otáhalová.

Text byl zpracováván v období duben – říjen 2007.

ÚVOD	5
A. LGBT MENŠINA A KOMUNITA	7
1. KOMUNITA, MENŠINA A COMING OUT	7
2. BISEXUALITA A BISEXUÁLNÍ KOMUNITA	8
3. KOMUNITY A JEJICH REPREZENTACE	9
4. TRANSSEXUÁLNÍ A TRANSGENDER KOMUNITA	10
5. STRUČNÁ HISTORIE VEŘEJNÉHO ŽIVOTA LGBT KOMUNITY V ČESKÝCH ZEMÍCH	12
6. LGBT LIDÉ A NÁBOŽENSTVÍ	14
7. LGBT SENIOŘI	14
8. LGBT A ETNICKÉ MENŠINY	16
B . POLITICKO-LEGISLATIVNÍ ROVINA	18
1. DISKRIMINACE NA ZÁKLADĚ SEXUÁLNÍ ORIENTACE	18
2. TRESTNÍ PRÁVO	20
3. PRÁVNÍ ÚPRAVA SOUŽITÍ OSOB STEJNÉHO POHLAVÍ	21
4. LGB RODIČE A JEJICH DĚTI	23
4.1. INDIVIDUÁLNÍ ADOPCE	25
4.2. SPOLEČNÁ ADOPCE	26
4.3. PRÁVO ADOPTOVAT DÍTĚ SVÉ PARTNERKY ČI PARTNERA	26
4.4. SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO PĚSTOUNSKÉ PÉČE	27
4.5. UMĚLÉ OPLODNĚNÍ	27
4.6. POSTUP STÁTNÍCH ORGÁNŮ	27
5. TRANSSEXUÁLNÍ A TRANSGENDER LIDÉ (TRANSLIDÉ)	28
5.1 PRÁVNÍ A SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ TRANSLIDÍ	28
5.2 PRÁVNÍ A FAKTICKÉ PROBLÉMY TRANSLIDÍ V ČR	29
6. INTERSEXUÁLNÍ LIDÉ	33
C. LGBT KOMUNITA A SPOLEČNOST	35
1. VZTAH VĚTŠINOVÉ SPOLEČNOSTI A LGBT MENŠINY	35
2. VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ V ČESKÉ REPUBLICE	36
3. DISKRIMINACE	37
4. MEDIÁLNÍ OBRAZ LGBT LIDÍ	38

5. VZDĚLÁVÁNÍ	40
6. LGBT MLÁDEŽ	40
6.1 ŠIKANA	41
6.2 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	42
6.3 PREVENCE A ŘEŠENÍ PROBLÉMOVÝCH SITUACÍ	42
7. LGBT LIDÉ A ZDRAVOTNICTVÍ	43
D. DOPORUČENÍ	46
PŘÍLOHY	50
I.A LESBICKÉ ORGANIZACE	50
I.B GAY ORGANIZACE	52
I.C TRANS ORGANIZACE	54
II.: VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH LGBTI PRAMENŮ	55
III.: SLOVNÍČEK POJMŮ	58

ÚVOD

Národní strategie České republiky pro Evropský rok rovných příležitostí¹ konstatovala, že přijetí zákona o registrovaném partnerství je jedním z mnoha kroků směrem k potlačení diskriminace gay a lesbické menšiny. Strategie vyjádřila rovněž předpoklad, že „v České republice nadále přetrvávají stereotypy v souvislosti se sexuální orientací“. Následující text navazuje na tyto dvě základní myšlenky a jeho východiskem je, že lidé s odlišnou sexuální orientací a transgender lidé představují do dnešního dne přehlíženou menšinu.

Na samotném začátku je důležité objasnit termíny, se kterými bude text pracovat. Název užívá pojmy „lesbická, gay, bisexuální a transgender menšina“. Problém sexuálních minorit tak byl pro běžného čtenáře, neznalého problematiky, zjednodušen. Celé spektrum sexuálních menšin se, zejména v zahraničí, označuje jako LGBTI (lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální) menšina a text se samozřejmě věnuje všem těmto menšinám.

Odlišnou sexuální orientací se v tomto i v dalších kontextech míní sexuální orientace jiná než heterosexuální, většinová. Pro osoby citově a sexuálně zaměřené na stejné pohlaví (gaye a lesby) byl a stále je používán pojem „homosexuálové“. Tento výraz nicméně nezahrnuje osoby, citově a sexuálně přitahované k oběma pohlavím (bisexuální), jednotlivce mající pocit trvalé příslušnosti k jinému pohlaví, než je jejich pohlaví somatické (translidé), ani jedince, u nichž se vyskytují nebo v době narození vyskytovaly biologické znaky obou pohlaví (intersexuální lidé). Proto se v průběhu let vžilo ustálené seskupení pojmů „lesbická, gay, bisexuální, transgender a intersexuální menšina“. Z hlediska ryzí praktičnosti byla postupně zavedena zkratka zahrnující všech těchto pět pojmů – LGBTI menšina. Výraz „homosexuálové“, jakkoliv se objevuje i v tomto textu, lze považovat za do značné míry zastaralý a překonaný; zde se objevuje převážně v pasážích věnovaných historii. Důvodem, proč tento výraz přesto převažuje u většiny společnosti, je zcela jistě obecně menší povědomí o existenci „menšin v menšině“, tedy osob bisexuálních, intersexuálních a translidí. Problém intersexuality, přestože není ničím novým, byl až donedávna méně známý a do dnešního dne je diskutován takřka výlučně na odborné úrovni.

Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v České republice (dále jen „Analýza“) tedy vychází z předpokladu, že u většinové české společnosti, co se týče sexuálních minorit, doposud přežívá značné zmatení pojmů a neporozumění skutečné situaci, což ústí v homofobní pocity a nepodložené předsudky. Tento přístup se logicky přenáší i do sféry moci zákonodárné a výkonné, tedy do oblastí veřejného života, které určují přístup státu k menšinám, včetně menšin sexuálních. Je potom logické, že z uvedených sfér zaznívají signály naznačující teze typu „diskriminace homosexuálů neexistuje“.

Pokud jsou povědomí a znalosti širší české veřejnosti o LGBTI menšině ve společnosti nízké, případně povrchní a získané převážně z médií, nelze očekávat pochopení pro problémy, se kterými se příslušníci této menšiny setkávají.

Cílem Analýzy je srozumitelnou a přehlednou formou podat vysvětlení, co je to vlastně LGBTI menšina a komunita, jak se vyvíjel historický pohled na ni, s jakými

¹ http://www.vlada.cz/cs/vlada/stehlikova/errp/narodni_strategie.html

problémy se setkává v současnosti, jaké jsou její vztahy s majoritní společností a jak je zpravidla touto společností vnímána. Z hlediska formálního je záhodno předeslat, že používání zkratk „LGBTI“, „LGBT“, případně „LGB“ není nahodilé a vždy znázorňuje, které skupiny sexuálních minorit se pojednávána otázka týká.

Analýza je zakončena doporučeními, která navazují na jednotlivé pasáže textu. Tato doporučení přímo vycházejí z kritických oblastí, na které text poukazuje a naznačují, jak by se jednotlivé oblasti práv LGBTI menšiny měly vyvíjet, co by bylo vhodné změnit a jaké kroky by tedy vláda v tomto smyslu měla učinit.

A. LGBT MENŠINA A KOMUNITA

1. Komunita, menšina a coming out

Definování pojmu lesbická, gay a bisexuální (LGB) menšina a komunita představuje nemalý problém, neboť už samotná definice sexuální orientace procházela historickým vývojem.² Dodnes se tak například vede spor o tom, zda existuje bisexuální orientace či nikoliv. Rovněž hranice mezi transgender lidmi a LGB komunitou nejsou vždy zcela zřejmé, i když to platí především pro vnější pozorovatele. V tomto textu bude však transgender komunitě věnována samostatná podkapitola, neboť praktické rozdíly jsou značné, i když je zde i množství společného.

Většina lidí s odlišnou sexuální orientací se po staletí existence konfesně vyhraněné křesťanské civilizace skrývala a žila svůj život zcela v izolaci či v hluboce ilegální subkultuře. Tendence ke skrytému stylu života však z různých důvodů často přetrvává i v dnešní občanské společnosti, a proto je vhodné od sebe odlišovat pojmy menšina a komunita. Za příslušníka LGB menšiny lze považovat každého s menšinovou sexuální orientací bez ohledu na to, zda se za jejího příslušníka sám „uvědoměle“ považuje. Avšak stává se jedinec součástí LGB komunity automaticky již svojí menšinovou sexuální orientací nebo je její součástí pouze ten, kdo se za její součást sám považuje, nebo pouze ten, kdo se aktivně účastní veřejného „gay a lesbického života“? Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď; nicméně nejpřijatelnější je ta, podle níž je příslušníkem komunity ten, kdo se za něj sám pokládá.

Existují lidé, kteří sice měli nebo mají vztah s osobou stejného pohlaví, ale ve své menšině mají jen velmi slabé vazby. V jejich případě se dá mluvit opravdu jen o příslušnosti k menšině, ale nikoliv o tom, že patří ke komunitě. Pak je zde mnoho homosexuálních lidí, kteří mají velmi dobré sociální vazby ve své menšině, aniž by se však chtěli jako její členové prezentovat majoritě či se dokonce takto účastnit veřejného života. Tito lidé nepochybně tvoří komunitu, avšak neúčastní se veřejného „gay a lesbického života“. Většina české LGB komunity spadá právě do této skupiny, neboť veřejné angažování LGB lidí stále není v našich zemích běžné. Příslušníci LGB menšiny obecně mají totiž na rozdíl např. od příslušníků etnických menšin určitou „výhodu“, že mohou svojí sexuální orientaci poměrně úspěšně skrývat a tím se vyhnout automatickému spojování s touto menšinou ze strany většinové společnosti. Z tohoto důvodu je pro ně mnohdy jednodušší skrýt se v majoritě než vyhledávat ochranu v aktivní a angažované příslušnosti ke komunitě.

To úzce souvisí s tématem aktivního se přihlášení k homosexuální či bisexuální orientaci, které se obvykle označuje jako coming out. Coming out je ovšem možné také definovat různě široce, a to jako vnitřní přiznání si, že „jsem jedním z nich“ (vnitřní coming out), tak i sdělení této skutečnosti svému okolí (vnější coming out). Mnoho odborníků a odbornic dokonce považuje coming out za celoživotní proces, který nikdy není zcela ukončen. Pro společenský obraz gayů a leseb je podstatný coming out vnější, a to zejména takový, který se neomezuje na okruh nejbližších přátel.

² Tímto tématem se zabývá řada odborných prací. Jako úvod do problematiky lze doporučit: Rupp, L.J. (2001): Vytoužená minulost. Praha, One Woman Press. Dále také: Spargo, T. (2001): Foucault a teorie podivného. Praha, Triton.

Právě viditelnost otevřených gayů a leseb je velmi zásadní pro akceptaci této menšiny ve společnosti. Ochota ke coming outu je však v Česku velmi malá, a to jak u neznámých jednotlivců, tak i u mediálně známých osob. Jen stěží lze například uvěřit tomu, že by v České republice nebyli mezi mediálně známými osobami žádné lesby a jen velmi málo gayů. Strach z nepochopení a odmítnutí mohou jistě vysvětlit mnohé, avšak v poměrně liberální zemi jakou je Česká republika, lze často pochybovat o adekvátnosti takových obav.

Za příslušníka LGB menšiny lze pak považovat každého s menšinovou sexuální orientací bez ohledu na to, zda se za jejího příslušníka sám „uvědoměle“ považuje či do jaké míry prošel coming outem. Ani taková definice však příliš neulehčuje odpověď na otázku kolik gayů a leseb vlastně je. Různé výzkumy v závislosti na použité metodologii docházejí k velmi odlišným odhadům o zastoupení homosexuálních lidí v populaci. Tyto výsledky se obvykle pohybují mezi jedním a desíti procenty z populace, přičemž realistický bude údaj asi někde uprostřed. Pokud bychom vzali za bernou minci onen populární leč nepodložený údaj o čtyřech procentech, tak by to znamenalo, že v České republice žije celkem čtyři sta tisíc gayů a leseb, z nichž ovšem pouze část je v aktivním věku a pouze zlomek z nich se ke své orientaci otevřeně hlásí.³

2. Bisexualita a bisexuální komunita

Specifickým problémem je pak otázka existence bisexuality jako svébytné sexuální orientace. Sám pojem bisexualita je méně jasný, než je tomu u homosexuality. Na počátku dvacátého století se bisexualita pod významným vlivem Havelocka Ellise a Sigmunda Freuda stala synonymem pro androgynii respektive oboupohlavnost, která měla být primárním psychickým stavem člověka. Teprve později se stal tento termín označením pro erotickou a sexuální přitažlivost k lidem obou biologických pohlaví.⁴

Zhruba od osmdesátých let nabývá bisexualita znovu na významu a její existenci jako svébytné orientace připouštějí i renomovaní odborníci jako Eli Coleman⁵ či Vivien Cass⁶. Podle nemnohých dostupných výzkumů se zdá, že bisexualita je podstatně častější u žen a někdy se objevuje dokonce názor, že v pravém slova smyslu se vyskytuje pouze u žen. Pojem bisexualita je však stále velmi nejasně definován a mnoho autorů se mu raději vyhýbá.

Mezi sexuology existuje spor o to, zda tvoří celoživotně bisexuálně zaměřeni lidé samostatnou skupinu, nebo zda se jedná o zanedbatelné výjimky. V české sexuální vědě je tento názor obzvláště živý díky vlivu Kurta Freund⁷, jehož názory na existenci bisexuality jako svébytné orientace byly krajně kritické. Například čeští

³ Pechová, O. (2005): Sexuální minority. Olomouc, Katedra psychologie FF UP, Rigorózní práce.

⁴ George, S. (1993): Women and bisexuality. London, Scarlet Press.

⁵ Coleman, E. (1990): Toward a synthetic understanding of sexual orientation. In McWhirter, D.P., Sanders, S.A., Reinsch, J.M. (1990): Homosexuality/heterosexuality: concepts of sexual orientation. New York, Oxford University Press. 267-276.

⁶ Cass, V.C. (1996): Sexual orientation identity formation: a western phenomenon. In Cabaj, R.P., Stein, T.S. (eds.) (1996): Textbook of homosexuality and mental health. Washington, American Psychiatric Press. 227-251.

⁷ Freund, K. (1962): Homosexualita u muže. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství.

sexuologové Brzek a Pondělíčková-Mašlová⁸ vyslovili na základě svých klinických zkušeností přesvědčení, že takových případů je jen velmi málo, neboť i bisexuálně cítící lidé nejsou obvykle v jednom období přitahováni oběma pohlavími. Stejně jako někteří zahraniční autoři pak poukazují na to, že bisexualita obvykle bývá pouze přechodnou vývojovou fází, která je po čase vystřídána příklonem k jedné ze dvou sexuálních orientací.

Tento názor je pro mnoho odborníků stále směrodatný, ale v posledních letech se mnohem častěji objevují hlasy, které s tímto zjednodušením polemizují a volají po uznání bisexuálních lidí jako svébytné skupiny. Poukazují přitom na to, že představa existence binárního systému sexuální orientace je velmi zjednodušující a poukazují na nízkou validitu dat, na základě kterých vznikl koncept bisexuálních lidí jako výjimečných případů. Faktem je, že k popírání existence bisexuálně orientovaných lidí přispěli do značné míry někteří aktivisté gay a lesbických organizací, kteří považovali všechny bisexuální lidi za produkt systému útlaku homosexuálních lidí⁹. Existují rovněž studie poukazující na skutečnost, že jak mezi odborníky na duševní zdraví, tak mezi dalšími skupinami populace jsou bisexuální lidé považováni za méně přijatelné a problematičtější než homosexuální lidé.¹⁰

Ať zastáváme na bisexualitu, její definici a její samotnou existenci jakýkoliv názor, nelze přehlédnout, že jako bisexuální se definuje mnoho lidí, a to je třeba respektovat jako sociální fakt. Ve světě (zejména v anglosaských zemích) existuje již zhruba čtvrt století hnutí bisexuálních lidí, které se přes četné peripetie dokázalo integrovat do zpočátku skeptického lesbického a gay hnutí. Nadále je však poměrně slabé, neboť většina bisexuálních žen se integruje do lesbického hnutí, aniž by měly zvláštní potřebu zdůrazňovat svoji odlišnost. To samé se děje v případě hnutí gay mužů, kde je tento jev posílen patrně mnohem menším výskytem bisexualit u mužů. Malou viditelnost bisexuálních lidí umocňuje také fakt, že se mohou ještě snadněji než gayové a lesby skrýt v heterosexuální majoritě. Odrazující jsou rovněž výše zmíněné negativní konotace bisexualit, které jsou mezi gayi a lesbami stále velmi silné, jak dokazují obvykle velmi agresivní debaty, které na toto téma probíhají na internetu. V České republice pak fakticky není možné mluvit o existenci nějaké bisexuální komunity. V lesbických organizacích se sice pohybuje množství bisexuálních žen, avšak nikdy nevznikla specializovaná organizace či sekce, která by bisexuální ženy sdružovala.

3. Komunity a jejich reprezentace

V předchozí části byly popsány komplikované vztahy mezi homosexuálním hnutím a bisexuálními lidmi. Vztahy mezi gay a lesbickou komunitou však rovněž nejsou jednoduché, neboť vedle některých podobných zájmů, zde existuje řada rozdílů. Gay a lesbická menšina se navíc z principu mohou vyvíjet zcela nezávisle a mnohdy tomu také tak skutečně je. Není proto divu, že obě komunity se mnohdy dostávají do konfliktů či působí paralelně. Tato situace se objevuje v LGB hnutí od samotných jeho počátků.

⁸ Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J. (1992): Třetí pohlaví? Praha, Scientia medica. s.14-18

⁹ Witt, L. a kol. (1995): Out in All Directions: Almanac of Gay and Lesbian America. New York, Warner Books. s.404-405

¹⁰ Levay, S., Valente, S.M. (2002): Human sexuality. Sunderland, Sinauer Associates. s.438

Nejvýznamnějším důvodem ke značné separaci lesbického a gay hnutí, byla neochota gay komunity akceptovat lesby jako rovnocennou sílu. Zároveň se objevila druhá vlna feminismu,¹¹ jejíž myšlenky rozpory mezi komunitami dále zvýraznily. Není ovšem divu, že neexistuje žádná jednotná gay a lesbická komunita. Spolupráce mezi aktivisty a aktivistkami je nezbytná k efektivní prezentaci společných zájmů, avšak v mnoha směrech se důrazy liší. Nelze patrně nikdy očekávat, že gay aktivismus bude výrazně feministický. Rozdíly jsou však i ve zcela praktických tématech, neboť například reprodukční práva (umělé oplodnění) jsou významné právě jenom pro lesbickou komunitu.

Pro lesbickou a gay komunitu v České republice je v současnosti celkově typická malá organizovanost a velké rozdíly mezi jednotlivými generacemi a regiony. Existují rozdíly principiální, jako jsou například náboženské přesvědčení, ochota angažovat se i mimo komunitu či vztah k feminizmu. Rovněž vztah k bisexuálním a transgender lidem se často lokálně velmi liší. Existuje relativně velké množství lokálních skupin, ale ty spolu často zcela nedostatečně spolupracují a tak se nedostává síly na větší sociální a politické aktivity. Aktivisté a aktivistky jsou ovšem ochotni spojit se a vyvinout intenzivní úsilí, je-li to potřebné k prosazení nějakého výrazného společného zájmu, jako byl např. zákon o registrovaném partnerství.

Chybí zde tradice dlouhodobé práce na budování občanské společnosti, která je patrná v životě gay a lesbických komunit v západní Evropě a USA. Tento stav poškozují zejména menšinové či sociálně slabé segmenty lesbické a gay menšiny, které jsou ve zvýšené míře zranitelné. Díky tomu sice je v Česku mnoho sociálně zdatných a dobře postavených gayů a leseb, ale zároveň situace mnoha gayů a leseb je velmi neuspokojivá. Rizikovými skupinami jsou tak například LGBT senioři, zdravotně postižení, příslušníci etnických menšin, sociálně vyloučení teenageři či obecně lidé ve venkovských oblastech.

4. Transsexuální a transgender komunita¹²

Transsexuální a transgender lidé tvoří minoritu, o jejíž četnosti se někdy vedou poměrně zmatené spekulace. Příčinou je především velmi vágní náplň slova transgender, zatímco transsexualita je poměrně jasně definovaná touhou po právní a somatické změně pohlaví. Uvádí se, že transsexuálních lidí je v populaci okolo jedné desetiny promile, což by v ČR odpovídalo zhruba jednomu tisíci osob. V České republice neexistují přesné statistické údaje o počtu lidí, kteří absolvovali takzvanou změnu pohlaví či o ni usilují. Lze však odhadovat, že by se skutečně mohlo jednat zhruba o jeden tisíc osob, které tuto podmínku splňují. V současnosti sice absolvuje právní změnu pohlaví okolo padesáti osob ročně, avšak na tomto čísle se stále podílejí transsexuální lidé starších ročníků, kteří využívají současnou příznivější situaci v medicíně a společnosti.

¹¹ Feministické hnutí procházelo v historii několika „vlnami“. Tzv. první vlna feminismu usilovala především o zrovnoprávnění před zákonem (volební právo a rovný přístup ke vzdělání). Druhá vlna feminismu se datuje od počátku 60. let 20. století se soustředila na dva základní okruhy problémů, které jsou považovány za zdroje nerovností mezi pohlavími: kulturu („Kulturní systém, v němž žijeme, je patriarchální povahy.“) a psychologickou problematiku formování genderové identity. Zdroj: www.feminismus.cz, www.novezeny.eu.

¹² Informace v této kapitole prezentují zjednodušenou formou příslušné části z následující práce: Pechová, O. (2005): Sexuální minority. Olomouc, Katedra psychologie FF UP, rigorózní práce.

Je také samozřejmě velmi těžké stanovit, jaký má výše uvedené číslo vztah k celkové populaci translidí. Jestliže transsexualita je vymezená úsilím o takzvanou změnu pohlaví, pak transgender populace je většinou definována především překračováním genderových rolí a identit, což je ale velmi nekonkrétní. Jako transgender lidé jsou tedy označováni lidé žijící částečně nebo trvale v roli opačného než právního pohlaví, ale mnohdy zároveň neurčité množství dalších lidí, kteří se k trans identitě nijak nehlásí. Zájmy takových jednotlivých komunit se pak velmi liší v závislosti na faktorech jako jsou vztah k operativní změně pohlaví, aktuální genderová role či sexuální orientace. Tyto faktory navíc mohou v některých případech procházet určitou změnou v čase.

Velké rozdíly jsou pak také mezi komunitou translidí MtF (male-to-female) a FtM (female-to-male). Lidé MtF jsou lidé, kteří, lidově řečeno, procházejí změnou z muže na ženu, respektive jsou to osoby, jejichž identifikace je především ženská, navzdory převládajícím biologickým charakteristikám mužského pohlaví. Naopak lidé FtM mají biologické charakteristiky primárně ženské, avšak podstupují „změnu na muže“ či jejich identifikace je převážně mužská. Rozdíly mezi situacích těchto dvou komunit jsou nejméně stejně významné jako rozdíly mezi situacích gayů a leseb. Velmi diskutován je pak také poměr velikosti těchto dvou populací. Výzkumy naznačují, že početní poměr mezi transsexuálními lidmi FtM a MtF se velmi liší nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i mezi jednotlivými generacemi. V České republice byla po několika desetiletích zjišťována výrazná převaha transsexuálních lidí FtM, avšak v posledních letech se tato situace začíná měnit. Je ovšem opět otázkou, jaký je vztah těchto údajů k celkové (a zároveň neznámé) populaci translidí.

Mnohem obtížněji lze definovat situaci další skupin zařazovaných mezi translidí. V případě osob žijících převážně v genderové roli spojované s jiným pohlavím, než jaké odpovídá jejich chromozomálnímu, respektive právnímu pohlaví, jsou jejich problémy značně podobné transsexuálním lidem. Chybí zde ovšem motivace k příslušným lékařským a právním krokům, což jejich situaci na straně jedné zjednodušuje, avšak zároveň vede k trvale zvýšenému riziku diskriminace. Nelze však říci kolik takových osob v ČR žije, avšak zdá se, že je jich podstatně méně než transsexuálních lidí.

Další skupinou řazenou někdy mezi translidí jsou transvestité (TV) a cross-dresseři (CD), kteří mění genderovou roli pouze příležitostně a obvykle neusilují o její trvalou změnu. CD/TV lidé tvoří většinou samostatnou subkulturu, která se od transsexuální komunity značně liší, jakkoliv někteří jedinci hranice těchto subkultur překračují. Počet CD/TV jednotlivců lze velmi těžko určit, protože jsou mnohem méně identifikovatelní a méně organizovaní než transsexuální lidé. K jejich nižší viditelnosti přispívá i převládající heterosexuální orientace a často i poměrně úspěšná adaptace v manželství. Ke specifikům této subkultury patří také vázanost na mužské biologické (chromozomální) pohlaví, což je jistě zajímavý fenomén z pohledu sexuologických a genderových teorií. Lze pouze nepřesně odhadovat, že CD/TV lidé jsou mnohonásobně početnější než transsexuální lidé.

Mezi translidí pak někteří autoři řadí také některé genderově nekonformní segmenty gay a lesbické komunity (butch lesby, femininní gayové), které se mohou rovněž setkávat se zvýšeným odmítáním v rámci majority i homosexuální minority. Pokud se však sami považují pouze či především za lesby a gaye (či queer identity), tak je velmi problematické řadit je do trans komunity.

5. Stručná historie veřejného života LGBT komunity v českých zemích

Citové a erotické vztahy mezi osobami stejného pohlaví jsou doloženy od úsvitu dějin. Od 19. století se hovoří o homosexualitě jako relativně stálé sexuální preferenci v kontextech právních, medicínských, psychologických i obecně sociálních. Už od konce 19. století vznikají spolky, které se homosexualitou zabývají a usilují nejprve o odstranění trestnosti homosexuality, a později také o ukončení patologizace a diskriminace homosexuálních lidí. První takovou organizací byl německý Wissenschaftlich-humanitäre Komitee z roku 1897 pod vedením jednoho ze zakladatelů moderní sexuologie Magnuse Hirschfelda. Od této doby můžeme také mluvit o opravdovém veřejném životě LGBT lidí, neboť tyto komunity začaly vycházet z dosavadního utajení a počínaly se hlásit o svá práva.

V téže době se téma homosexuality dostává do veřejného prostoru i v českých zemích. Už v roce 1895 se články v časopise *Moderní revue* postavily na stranu Oscara Wilda, odsouzeného v Anglii na dva roky vězení. Během První republiky několik let vycházel časopis *Hlas sexuální menšiny* a na něj navazující *Nový hlas*. Homosexuální chování však zůstávalo trestné podle § 129 trestního zákoníku z roku 1852, a to přesto že se o změně tohoto paragrafu intenzivně diskutovalo.¹³

V nacisty ovládané Evropě byly osoby podezřelé z homosexuality systematicky pronásledovány. Po druhé světové válce byl však osud homosexuálních vězňů a vězeňkyň zamlčován a až v osmdesátých letech se začalo nesměle mluvit o těchto obětech nacismu. Homosexuální vězni a vězeňkyně měli obrovskou úmrtnost a většina jich nepřežila válku. Přeživší se pak většinou nedočkali ani společenské rehabilitace, ani odškodnění.¹⁴

V komunistické éře došlo sice k zániku obecné trestnosti homosexuality (s novým trestním zákonem v roce 1961), avšak zůstala v § 244 trestnost pohlavního styku s osobou stejného pohlaví mladší 18 let, homosexuálního pohlavního styku vzbuzujícího veřejné pohoršení, zneužití závislosti osoby stejného pohlaví a homosexuální pohlavní styk s osobou téhož pohlaví za úplatu (zrušeno v roce 1990), což umožňovalo alespoň policejní šikanu. V době předválečné i poválečné existovala především v Praze známá místa, kde se homosexuální minorita setkávala, avšak o skutečně svobodném rozvoji lesbické a gay komunity je možno hovořit až po revoluci v roce 1989.

Po druhé světové válce se centrum hnutí za práva sexuálních menšin přesunulo z Evropy do USA, odkud se pak nové trendy dostávají zpátky do Evropy. Mezinárodní hnutí se radikalizovalo koncem šedesátých a zejména v sedmdesátých letech. Polistopadové české hnutí se tak objevilo ve zcela nové době a atmosféře, ve které se ve světě prosazovala tendence ke kooperaci LGBT lidí.

V devadesátých letech 20. století vzniklo v Praze, v Brně i v dalších českých městech množství spolků, klubů, barů, diskoték a dalších aktivit LGBT komunity. Zásadní roli v životě LGBT komunity sehrává od druhé poloviny 90. let internet,

¹³ Fanel, J. (2000): *Gay historie*. Praha, Dauphin.

¹⁴ Pechová, O. (2005): *Lidé s růžovým trojúhelníkem*.
<http://www.translide.cz/ruzovy-trojuhelnik>

LGBT problematika stále častěji proniká zejména do veřejnoprávních médií (týdeník ČRo 1 Bona Dea, pravidelné magazíny ČT LeGaTo a Q). V ČR probíhají filmové festivaly s výhradním nebo významným zastoupením filmů s LGBT tematikou (Mezipatra, Febiofest), v 90. letech se konaly další významné gay a lesbické společenské akce (Apriles, Karlovarský duhový festival, Gay Man). Neustále přibývají nejrůznější sportovní, kulturní a společenské LGBT skupiny, které však mnohdy stejně rychle zanikají a tvář hnutí se tak neustále proměňuje.

Významnou roli ve sdružování LGB komunity sehrálo v 90. letech Sdružení organizací homosexuálních občanů (SOHO), v roce 1990 vzniklá zastřešující organizace přibližně třiceti sdružení z celé ČR. SOHO usilovalo o politické zviditelnění (jeho prezident J. Hromada kandidoval v roce 1990 do Federálního shromáždění), o vynětí homosexuality ze seznamu nemocí (k čemuž došlo na mezinárodní úrovni rozhodnutím WHO v roce 1993), o odstranění diskriminace LGB osob, o prosazení registrovaného partnerství osob stejného pohlaví. SOHO sehrávalo významnou úlohu při prevenci nemoci AIDS a při pomoci osobám nakaženým virem HIV, provozovalo linku pomoci, vydávalo osvětové brožurky. Pod hlavičkou SOHO vycházel deset let společenský měsíčník SOHO revue (později SOHO ABSOLUT revue a Gayčko). SOHO vydávalo knihy s LGB tematikou, organizovalo akce v rámci Světového dne boje proti AIDS a podporovalo nejrůznější aktivity LGB komunity. SOHO se v roce 2000 transformovalo v Gay iniciativu a koncem roku 2006, kdy po deseti letech úsilí spoluprosadilo zákon o registrovaném partnerství, ukončilo svou činnost.¹⁵

Od roku 1995 až po současnost funguje brněnský STUD, (člen SOHO 1995-2000), který výrazně překračuje hranice regionu a má široké pole působnosti (mimo jiné filmový festival Mezipatra). STUD roku 2003 spolu s dalšími dlouhodobě aktivními i nově působícími organizacemi a osobnostmi (např. Vladimír Hrubý) vytvořil platformu usilující o uzákonění registrovaného partnerství a odstranění diskriminace GLB menšiny – Gay a lesbickou ligu. Ta se svou intenzivní prací s médii a úzkou spoluprací s předkladateli zákona o registrovaném partnerství velkou měrou zasadila o jeho přijetí.

Lesbická komunita se v devadesátých letech vyvíjela značně nezávisle, přičemž postupně vzniklo několik organizací (L-klub Lambda, Promluv, A-klub), které se značně lišily ve svém chápání lesbické komunity a ve vztahu k feminismu. Nejvýznamnější aktivitou lesbického hnutí bylo pořádání festivalu Apriles. Kromě toho postupně vycházely časopisy Promluv (1993-1998), Alia a Inkognito. Na internetu sehrál významnou roli portál lesba.cz, který ale pro technické problémy radikálně omezil svoji činnost v létě 2005. V současnosti některé jeho funkce zastupuje web bengales.cz. Rovněž festival Apriles se v roce 2003 konal naposledy, ale od roku 2005 jej nahradil skromnější festival Elnadruhou.¹⁶

Zájmy translidí reprezentuje v České republice občanské sdružení Transforum, které existuje od roku 1998. Od té doby prošlo značnými personálními a ideovými změnami, avšak po celou dobu zůstává aktivní jako jediná česká organizace reprezentující zájmy translidí. Z aktivit mimo komunitu stojí za zmínku například

¹⁵ Fanel, J. (2000): Gay historie. Praha, Dauphin.

¹⁶ Kotišová, M., Vampolová, V. (2006): České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminismu. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

udělování cen Transpřítel či snaha o prosazování zájmů translidí při tvorbě antidiskriminačního zákona. Sdružení vyvíjí aktivitu především v Praze, kde je značná koncentrace translidí, kteří sem přicházejí i z jiných regionů, aby hledali adekvátní terapii, kontakty s komunitou a také za tolerantnějším prostředím velkoměsta. V Praze se také každý měsíc konají komunitní setkání, kterých se obvykle účastní deset až třicet osob. Podobně jako jinde ve světě i v ČR jsou v komunitě aktivní především transsexuální lidé MtF, což je pravděpodobně dáno zejména jejich snadnější identifikovatelností a s tím souvisejícími většími sociálními problémy. Naopak organizace, která by se zaměřovala na sdružování dalších segmentů populace translidí, u nás nikdy neexistovala, což může být samozřejmě příčinou i důsledkem jejich malé viditelnosti.

Velmi aktivní je transkomunita v oblasti webových projektů, což je dáno mimo jiné potřebou vyměňovat si množství velmi specifických informací. Po zhruba tři roky byly neaktivnějším webovým projektem www.translide.cz. V současnosti webmaster ukončil aktivní činnost a stránky jsou aktualizované pouze ve výjimečných případech. Web však zůstává jednoznačně nejrozsáhlejším souborem textů s trans tematikou na českém internetu. Diskusní fórum se pak přesunulo na stránky www.translide.com. Mnoho let také existují stránky www.transforum.cz, které jsou však aktualizovány velmi sporadicky.

6. LGBT lidé a náboženství

Věřící gayové a lesby naléhají ve svých farnostech na to, aby v církvích, které je přijímají bez problémů, byl připraven obřad žehnání stejnopohlavním svazkům. Tento obřad žehnání by mohl mít platnost občanské registrace tak, jako je tomu při uzavírání manželství. Proto by uvítali, kdyby legislativa dávala možnost zvolit si mezi „úředním“ a „církevním“ obřadem uzavření registrovaného partnerství.

V rámci připravovaného antidiskriminačního zákona existuje výjimka pro církev a náboženskou společnost, které mají z interních důvodů právo v pracovněprávních vztazích uplatňovat rozdílné zacházení s osobami i v souvislosti s jejich sexuální orientací. Otázkou je, zda se tím nedává církvím a náboženským společnostem příliš velký prostor k homofobnímu jednání – např. právo odmítnout gaye či lesbu při žádosti o zaměstnání, které bezprostředně nesouvisí s výkonem kněžského povolání (proti zákonné normě, která tuto diskriminaci v zaměstnání vylučuje).

Příslušná ministerstva by měla věnovat pozornost způsobu, jakým jsou připravováni ke své práci budoucí učitelé, vychovatelé a kněží. Všechny tyto osoby se mohou ve své praxi setkat s coming-outem menšinově sexuálně orientovaných lidí a jejich odpovědnost vůči nim je v tomto případě vysoká.

7. LGBT senioři

LGBT senioři prožívají obdobné starosti jaké mají senioři obecně, nicméně vedle toho trpí i určitými specifickými problémy. Jedním z největších je samota, která je mnohdy hlubší než u ostatní populace. Gayové obvykle dožívají bez rodinného zázemí; v mládí se jich rodina kvůli jejich homosexuální orientaci často zřekla a vlastní rodinu si nezaložili, a tak nemají potomky. Jejich přátelé postupně umírají,

nové vztahy se jim již zpravidla nedaří navázat. Mladší generace gayů o komunikaci s nimi v podstatě nestojí.

U leseb může být situace jiná zejména v tom smyslu, že ženy, na rozdíl od mužů, mají širší možnosti založení rodiny; lesby mohou být tedy ve stáří samotou ohroženy v menším procentu než gayové. Obecně je role ženy a role matky velmi často spojována. Řada žen se tedy může cítit pod jakýmsi společenským tlakem, aby svou společenskou roli splnila. Proto se velká většina dnešních leseb-seniorek provdala a založila rodinu. Je logické, že tato manželství se často rozpadla; svou roli zde jistě hrála i uvolněnější společenská situace v posledních letech. Osamělé ženy s dětmi poté hledají partnerství se ženou.

Dle dostupných statistik mají ženy stále nižší platy než muži. Nižší plat ve stáří ústí v nižší důchod, což v případě, že partnerka zemře, může vést až na pokraj chudoby. Ani lesby žijící v registrovaném partnerství nemají dnes nárok na vdovský důchod po zemřelé partnerce. Svou roli mohou u leseb-seniorek sehrávat také další znevýhodňující faktory vycházející z jejich genderové role. Jelikož se ženy obecně dožívají vyššího věku než muži, tak lze také předpokládat, že populace leseb seniorek bude větší než populace gayů seniorů.

Je však třeba zdůraznit, že uvedená konstatování jsou spíše domněnkami, lesby – seniorky jsou jedním z nejméně „viditelných“ segmentů v LGBT minoritě. Ve veřejném prostoru se pohybují minimálně a ke svojí sexuální orientaci se zpravidla nehlásí. Proto se veškerá „tvrzení“ o jejich sociální situaci blíží spíše dohadům.

Co lze ale říci s jistotou je, že LGBT senioři a seniorky zůstávají „mimo zorné pole“ mladší generace, která o jejich problémech v podstatě neví. Pokud využívají institucionální péče o seniory a seniorky, pak se často setkávají s diskriminací a nepochopením, neboť ve společnosti přetrvává názor, že homosexualita není záležitostí seniorů. Snaha udržovat či navázat v tomto věku stejnopohlavní vztah bývá odsuzovaná mnohem více než vztahy jejich heterosexuálních vrstevníků a vrstevnic.

Z terénních výpovědí vyplývá, že někteří by uvítali existenci určitého komunitního centra pro lesby a gaye, které by jim kromě dalších služeb poskytovalo např. pečovatelské služby. V zahraničí podobné služby již existují, i když jsou postaveny převážně na soukromé iniciativě. Situaci by ovšem mohla zlepšit i působení na zlepšení standardů péče v již existujících státních zařízeních.

Řešení popsaného problému vytvořením nové instituce není ovšem samospasitelné. Bylo by nanejvýš žádoucí motivovat (například cestou nabídky dotačních programů s tímto zaměřením) stávající LGBT organizace k aktivnímu přístupu k otázkám souvisejícím se stárnutím. Zájem o problematiku stárnutí by neměl zůstat výsadou úzké skupiny jednotlivců. Popularizace studijních oborů z oblasti sociální práce, s důrazem na práci se seniorkami a seniory, může být jednou z cest, jak probudit zájem širší společnosti, zejména pak mladší generace, o tuto problematiku.

8. LGBT a etnické menšiny¹⁷

Prakticky zcela nezmapovaná je situace postavení LGBT z řad etnických menšin v České republice. Ač existuje potřeba zabývat se marginalizovanými skupinami uvnitř samotné LGBT komunity, neexistují žádné výzkumy či studie, které by poskytly dostatek informací k zahájení této debaty. Obecně se dá říct, že podobně jako je tomu v jiných zemích, společenský diskurz se omezuje na LGBT z většinové společnosti a na stírání odlišností mezi LGBT a majoritou.

LGBT z řad etnických menšin jsou přitom vystavováni vícenásobné diskriminaci nejenom ze strany většinové společnosti (z důvodu etnicity a sexuální orientace), ale také ze strany jednotlivých komunit (odlišná sexuální orientace je v rámci etnických skupin více či méně stigmatizována, taktéž v rámci LGBT komunity je nahlíženo na příslušníky etnických menšin diskriminačně). Tato situace pak vrhá LGBT z řad etnických menšin do určitého vakua (kdy se nekontaktují ani mezi sebou), které je již v dnešní době částečně překonáváno pomocí internetu. V České republice neexistuje žádná organizace, která by se tímto tématem systematicky a dlouhodobě zabývala a pracovala s LGBT z řad etnických menšin (např. linka pomoci specificky pro LGBT z řad etnických menšin; specifická část nebo diskusní skupina v rámci internetových stránek věnující se této problematice aj.).

Částečně dostupné jsou informace o gayích z řad romských komunit v ČR, zcela nedostupné jsou informace o dalších skupinách (LBT) z řad romských komunit a o LGBT z řad jiných etnických/národnostních menšin (např. vietnamská, polská). Problémy, se kterými se romští gayové a lesby setkávají ve svých rodinách, spíše souvisejí s tím, jaký důraz je kladen na důležitost rodiny a částečná religiozita a nižší vzdělanost. Druhým problémem, se kterým se romští gayové a lesby mohou setkávat, je přijetí v samotné LGBT komunitě. Jak ukázaly výsledky výzkumu prováděného metodou focus group, ve které byla zkoumána také problematika postojů Romů ke gayům, romská komunita nevnímá obecně homosexualitu a gaye jako problém. Přijetí romského potomka či příbuzného však znesnadňuje stud a obava z odmítnutí před širší rodinou, která má u Romů silnější vazby a kohezi než ve většinové společnosti. Rovněž tradiční sociální struktury romské společnosti kladou větší důraz na akceptaci okolím (zejména ve své komunitě). Svůj podíl může hrát i možná větší religiozita Romů. Tyto jevy vedou k častějšímu skrývání homosexuální orientace v rodině, včetně vstupu do manželství. Podobně hraje roli i touha po dětech.

Výzkum také upozorňuje na problém, jakým je homosexuální prostituce, kterou se (obdobně jako ve většinové společnosti) živí často heterosexuálně orientovaní mladí muži bez rodinného zázemí (z dětských domovů). Protože je podíl těchto lidí z romského etnika vyšší, je vyšší i jejich zastoupení mezi prostitutky. V některých komunitách je pro egodystonni (vnitřně nevyrovnané se svou sexuální orientací) homosexuální muže či chlapce spíše akceptovatelné vysvětlovat své homosexuální chování jako komerční než jako projev jejich sexuální orientace. V romské komunitě se nicméně tento druh prostituce nepotvrdil.

Tyto závěry však nelze paušálně využít pro diskuzi o postavení LGBT z řad etnických menšin v České republice, pro její zahájení je tedy nezbytné provést výzkum

¹⁷ Text této kapitoly byl vytvořen na základě terénního výzkumu provedeného MUDr. Ivo Procházkou.

mapující jejich situaci. Paralelně by však měla být podpořena snaha LGBT organizací se touto problematikou systematicky a dlouhodobě zabývat.

B . POLITICKO-LEGISLATIVNÍ ROVINA

1. Diskriminace na základě sexuální orientace

Právní úprava zákazu diskriminace je v českém právním řádu roztržštěná a nesourodá, míra ochrany před diskriminací proto závisí především na tom, v jaké oblasti života a z jakého důvodu k diskriminaci došlo. Na ústavní úrovni je zákaz diskriminace obsažen v čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod¹⁸, který zakotvuje rovný přístup k řadě práv bez diskriminace z mnoha konkrétních důvodů nebo i jiného postavení. Sexuální orientaci lze podřadit pod „jiné postavení“. Uvedený článek Listiny vychází z čl. 14 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod¹⁹, která je pro ČR závazná a podle níž rozhoduje Evropský soud pro lidská práva. Výslovně je diskriminace na základě sexuální orientace zakázána také v právu Evropské unie, a to v čl. 13 Smlouvy o založení ES ve znění Amsterodamské smlouvy z roku 1997.²⁰

Povinnost zajišťovat rovné zacházení a ochrana před diskriminací z důvodu sexuální orientace jsou relativně dobře upraveny v pracovně-právní oblasti. Zákon o zaměstnanosti²¹, zákon o vojácích z povolání²², zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů²³ a služební zákon²⁴ výslovně zakazují diskriminaci mj. i z důvodu sexuální orientace, zároveň také stanoví právo oběti domáhat se ochrany u soudu. Problematická je v současné době ochrana v pracovním poměru, neboť nový zákoník práce²⁵ neupravuje ochranu před diskriminací dostatečně. Z hlediska ochrany LGBTI lidí je pracovně-právní oblast a přístup k zaměstnaní nejdůležitější, neboť to je sféra života, kde jsou diskriminováni nejčastěji.

V dalších oblastech, jako jsou vzdělávání, poskytování sociálních výhod, zdravotní péče, poskytování služeb včetně bydlení, je zákaz diskriminace upraven nedostatečně nebo vůbec. Antidiskriminační ustanovení obsažené ve školském zákoně²⁶ zakotvuje přístup ke vzdělání bez diskriminace z celé řady důvodů, přičemž sexuální orientace mezi výslovně uvedenými důvody chybí. Vzhledem k tomu, že se jedná o demonstrativní výčet důvodů, dala by se ochrana případně podřadit pod „jiné postavení“. Je však otázkou, zda to bylo nedopatření tvůrců zákona či jejich záměr způsobený např. tím, že zákon upravuje vzdělávání na základních školách a odpovědné osoby se domnívali, že takto mladí lidé (do věku 15 let) svojí případnou odlišnou sexuální orientaci ještě neřeší.

¹⁸ Čl. 3 odst. 1 zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

¹⁹ č. 209/1992 Sb.

²⁰ Srov. důkladné zpracování tématu včetně problematiky registrovaného partnerství in Boučková, P.: Diskriminace z důvodu sexuální orientace, in: Bobek, M.; Boučková, P.; Kühn, Z. (eds.): Rovnost a diskriminace. Praha, C. H. Beck 2006, str. 253-282.

²¹ § 4 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších právních předpisů

²² § 2 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších právních předpisů

²³ § 77 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších právních předpisů

²⁴ § 80 zákona č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech (služební zákon) (účinnost od 1. ledna 2009)

²⁵ § 16 a § 17 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce

²⁶ § 2 odst. 1 písm. a zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších právních předpisů

Občanský soudní řád²⁷ upravuje tzv. přechod důkazního břemene²⁸; v případě diskriminace na základě sexuální orientace je přechod důkazního břemene omezen pouze na diskriminaci v oblasti pracovní. Občanský soudní řád²⁹ a soudní řád správní³⁰ umožňují, aby účastníka ve věcech ochrany před diskriminací z důvodu sexuální orientace zastupovalo občanské sdružení³¹, pokud k jeho činnostem uvedeným ve stanovách patří ochrana před diskriminací. Podobné ustanovení obsahuje také zákon o ochraně spotřebitele; podle něho může podat návrh na zahájení řízení u soudu o zdržení se protiprávního jednání ve věci ochrany práv spotřebitelů a být účastníkem takového řízení sdružení, v jehož stanovách jsou uvedeny tyto cíle.

Ten, kdo jinému způsobí újmu pro jeho sexuální orientaci se podle zákona o přestupcích³² dopustí přestupku proti občanskému soužití, za který mu může být uložena pokuta až do výše 5 tisíc Kč.

Zákon, který by komplexně zakotvoval právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace z důvodu sexuální orientace, dosud přijat nebyl. Navrhovaný antidiskriminační zákon upravuje právo na rovné zacházení a ochranu před diskriminací mj. i z důvodu sexuální orientace v oblasti zaměstnání, přístupu k zaměstnání a povolání, samostatné výdělečné činnosti, odbornému vzdělávání, poradenství a rekvalifikaci, členství a účasti v organizacích pracovníků nebo zaměstnavatelů, sociální ochrany včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče, sociálních výhod, vzdělání a přístupu ke zboží a službám a bydlení. Návrh definuje jednotlivé formy diskriminačního jednání, jako jsou diskriminace přímá a nepřímá a obtěžování. Podle návrhu by se diskriminovaná osoba mohla u soudu domáhat zejména upuštění od diskriminace, odstranění následků diskriminačního zásahu a přiměřeného zadostiučinění. Postavení oběti by se zlepšilo i vytvořením instituce pro rovné zacházení, která by měla obětem poskytovat právní pomoc. Přijetí antidiskriminačního zákona by posílilo ochranu před diskriminací z důvodu sexuální orientace, a to především v těch oblastech, kde dosud dostatečná ochrana chybí.

Antidiskriminační zákon je v době sepsání této Analýzy projednáván v Poslanecké sněmovně Parlamentu³³. Vzhledem k tomu, že z pohledu těch, kteří jsou skutečně vystaveni nerovnému zacházení, se jedná o zásadní právní normu, je jeho přijetí více než žádoucí.

---

²⁷ § 133a odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů

²⁸ Význam a meze tohoto postupu stanovil Ústavní soud ve svém nálezu č. 419/2006 Sb.

²⁹ § 26 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů

³⁰ § 35 odst. 4 zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších právních předpisů

³¹ zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších právních předpisů

³² § 49 odst. 1 písm. e) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších právních předpisů

³³ sněmovní tisk č. 253, <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&T=253>

2. Trestní právo

Československé a české zákonodárství odstranilo trestnost homosexuálních styků již v roce 1961.³⁴ V roce 1990 bylo odstraněno diskriminační ustanovení § 244³⁵ trestního zákona, které zakazovalo pohlavní styk s osobou stejného pohlaví mladší 18 let; u osob opačného pohlaví byla věková hranice – a je dosud – 15 let. Věková hranice 15 let tak v současnosti platí i pro souhlasný pohlavní styk s osobou stejného pohlaví. Zrušeno bylo též zneužívané ustanovení, které trestalo vzbuzení veřejného pohoršení homosexuálním chováním.

V České republice neexistují oficiální ani neoficiální statistiky, které by evidovaly útoky z nenávisti, tzv. hate crimes, které byly motivovány sexuální orientací oběti. Neexistence těchto oficiálních statistik je dána tím, že český trestní zákoník nezná speciální skutkovou podstatu trestných činů motivovaných nenávistí k sexuálními menšinám. Proto takové trestné činy ani nejsou samostatně evidovány. Jsou statisticky zahrnuty do jiných trestných činů, z nichž se však nedá vyčíst, že útok byl motivován sexuální orientací oběti. Nicméně to neznamená, že by k takovýmto činům nedocházelo; z výpovědí jednotlivců z terénu je zřejmé, že se takovéto útoky stávají, např. útoky na jednotlivce či LG kluby, často se jedná především o verbální útoky, nicméně dochází i k útokům fyzickým. Většinou však lidé takovéto útoky vůbec policii ČR neoznámí a pokud ano, nehraje při vyšetřování sexuální orientace oběti významnou roli.³⁶

Trestní zákoník stanoví u trestných činů jako vražda, úmyslné ublížení na zdraví a úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví přísnější trestní sazbu v případech, kdy je takovýto trestný čin motivován rasou oběti, příslušností k etnické skupině, národností, politickým přesvědčením nebo vyznáním oběti. Sexuální orientace zde uvedena není, útok na jedince z důvodu jeho sexuální orientace by tak nebyl důvodem pro udělení přísnější trestní sazby.

Také připravovaný nový trestní zákoník u vybraných trestných činů stejně jako stávající trestní zákon, stanoví přísnější trestní sazbu, je-li trestný čin motivován rasou oběti, příslušností k etnické skupině, národností, politickým přesvědčením nebo vyznáním oběti. I nadále se tak nepředpokládá, že by útok motivovaný sexuální orientací oběti byl trestán přísněji. Podle navrhovaného trestního zákoníku bude násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci a hanobení národa, rasy a etnické nebo jiné skupiny považováno za trestný čin. Užití násilí nebo jeho vyhrožování jednotlivci nebo skupině osob či hanobení LGBT lidí však nebudou uvedenými trestnými činy. Ochrana proti těmto nežádoucím jevům tak zůstane, jako doposud, zaměřena pouze na rasové, etnické a náboženské menšiny.

³⁴ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

³⁵ § 244 byl vypuštěn zákonem č. 175/1990 Sb.

³⁶ V USA a řadě zemí západní Evropy existuje systém evidence tohoto typu trestných činů, přičemž je jich nezanedbatelný počet. Například statistiky FBI uvádějí, že sexuální orientace je třetím nejčastějším motivem hate crimes, a to po rasové a náboženské motivaci. Například podle statistiky za rok 2005 činil jejich podíl 14,2% z více než osmi tisíc trestných činů v kategorii hate crimes. Více informací je na adrese <http://www.fbi.gov/ucr/hc2005/>.

3. Právní úprava soužití osob stejného pohlaví

Svazek dvou osob může mít z hlediska práva různou podobu. Na jedné straně se může jednat o zcela neformální soužití dvou osob, na straně druhé o soužití formální, které vzniká za zákonem stanovených podmínek a vyplývají z něj zákonem stanovená práva a povinnosti.

Pokud jde o partnerské soužití osob stejného pohlaví, většina zemí žádnou právní úpravu nemá a neumožňuje vůbec gayům a lesbám svůj vztah podle zákona formalizovat. Z hlediska práva pak nejsou osoby v stejnopohlavních svazcích vůbec považovány za partnery či partnerky.

V posledních době však řada zemí, zejména v Evropě, ale i dalších zemích světa, začíná vztahy stejnopohlavních párů uznávat právně a poskytovat jim některá práva dříve přiznávaná pouze manželům. Právní forma soužití stejnopohlavních párů přijatá v jednotlivých zemích se nicméně odlišuje. V některých zemích, např. ve Španělsku či Holandsku, mohou stejnopohlavní páry uzavírat manželství, a to za shodných podmínek jako páry heterosexuální; z toho svazku jim pak plynou i stejná práva a povinnosti jako manželům. Švédsko v současné době dokonce uvažuje, že bude uznávat i církevní sňatky stejnopohlavních párů.³⁷

Většina zemí umožňujících stejnopohlavním párům jejich vztah nějakým způsobem právně upravit však spíše volila cestu tzv. registrovaného partnerství. Registrované partnerství jako právní institut upravující soužití dvou osob může být otevřeno jak párům stejnopohlavním (výlučně), tak i párům heterosexuálním. Práva a povinnosti, které z uzavření tohoto svazku registrovaným partnerům či partnerkám vyplývají, se v jednotlivých zemích významně liší. Zatímco někde se svým rozsahem téměř blíží instituci manželství, jinde zákony registrovaným párům přiznávají jen velmi omezená práva a ve srovnání s manžely je i nadále podstatným způsobem znevýhodňují.

V České republice byl významným mezníkem rok 2006, kdy došlo k přijetí zákona o registrovaném partnerství.³⁸ Do té doby byly LGB lidé vystaveni specifické diskriminaci z důvodu sexuální orientace spočívající v odepření statusového svazku párům osob stejného pohlaví. Zákon upravující partnerské soužití stejnopohlavních párů byl v Poslanecké sněmovně poprvé navržen již v roce 1998 a poté ještě čtyřikrát. Všechny tyto pokusy však skončily neúspěšně, teprve v roce 2006 se podařilo dovést legislativní úsilí do úspěšného konce a byl přijat zákon, který i u nás umožňuje formalizovat svazky gayů a leseb.

Již naznačená obtížnost přijímání tohoto zákona v České republice vedla k tomu, že přijatý zákon je výsledkem velkých kompromisů. Spíše než by přinášel registrovaným párům rozsáhlá práva, má zákonné uznání těchto párů význam především v rovině symbolické, neboť zákon tak akceptuje skutečnost, že partnerské svazky gayů a leseb mají stejnou hodnotu a plní v životě stejné funkce jako svazky heterosexuální a potřebují tak i určitou ochranu ze strany státu. V této souvislosti lze citovat důvodovou zprávu k § 836 připravovaného návrhu občanského zákoníku o

³⁷ Přehled zákonů týkajících se homosexuality ve světě viz Ottosson, D. (ILGA): LGBT World Legal Wrap Up Survey November 2006, www.ilga-europe.org/europe/issues/international/lgbt_world_legal_wrap_up_survey_november_2006.

³⁸ zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

účelu institutu registrovaného partnerství čteme: „Účelem adekvátní statusové úpravy společenství dvou osob stejného pohlaví je splnit úkol státu přistupovat stejně ke všem svým státním občanům a dát každému svému státnímu občanovi možnost prožít život v právně chráněném svazku statusově relevantním s jiným státním občanem, resp. s jiným člověkem, úkol nabídnout LGB osobám adekvátní právní prostředí, adekvátní právní institut vyrovnávající jejich statusové postavení s člověkem orientovaným heterosexuálně. Nejde tudíž o nadlepšení postavení, o přiznání zvláštních výhod, ale o přiznání stejných výhod – totiž sdílet s jinou osobou společenství státem uznané se statusovými důsledky - jaké mají všichni ostatní. Nelze nevidět, že odpíráním institucionalizace vztahům dvou osob stejného pohlaví, de facto i de iure sankcionuje stát osoby s vrozenou variantou tzv. běžné sexuální orientace.“³⁹

Zákon o registrovaném partnerství garantuje v České republice registrovaným párům ve srovnání s manžely jen velmi omezená práva. Zatímco z hlediska soužití nevnímají registrované páry nepřiznání některých práv jako příliš problematické, u určitých práv pociťují jejich upírání jako zcela zásadní problém, který značně stěžuje budování jejich společného života.

Diskriminační důsledky, které vyplývají z případné neexistence statusového svazku osob stejného pohlaví či z jejich odlišných právních důsledků od právních důsledků manželství lze rozdělit na soukromoprávní a veřejnoprávní. V soukromém právu znevýhodnění partnerů spočívá v tom, že neexistuje institut společného jmění partnerů ani společný nájem bytu. Ve veřejném právu přetrvává odlišné zacházení v oblasti daňového práva (zejména u daně dědické a darovací), práva sociálního zabezpečení (např. neexistence vdovských a vdoveckých důchodů), správního práva (bylo by například žádoucí, kdyby i partneři měli právo odepřít vysvětlení podle zákona o Policii ČR⁴⁰ a podle celního zákona⁴¹, mají-li analogické právo podle trestního řádu⁴² a zákona o přestupcích⁴³), práva cizineckého a nabývání státního občanství a v dalších oblastech.⁴⁴

Uzavřením registrovaného partnerství nedochází mezi partnery či partnerkami ke vzniku společného jmění a pozůstalé partnerky či partneři nemají nárok na vdovský či vdovecký důchod. Také jsou znevýhodněni v oblasti dědického práva; zatímco občanský zákoník zařazuje pozůstalé registrované partnerky a partnery do 1. dědické skupiny, zákon upravující dědickou daň⁴⁵ na tuto skutečnost vůbec nepamatuje. Pokud jde o daň dědickou, ale i darovací, pohlíží právo na registrované partnery či partnerky jako na osoby, které nejsou v žádném příbuzenském svazku a zařazuje je pro výpočet daně až do 3. skupiny, kde je

³⁹ srov. návrh nového občanského zákoníku, konsolidovaná verze celého návrhu (paragrafové znění + důvodová zpráva)

http://zcu.juristic.cz/download/rekodifikace/obcan/OZ_konsolidovana_verze_duben_05.zip.

⁴⁰ zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR, § 12 odst. 3

⁴¹ zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, § 30 odst. 4

⁴² zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, § 100 odst. 1

⁴³ zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, § 68 odst. 4

⁴⁴ Rozdíly v právech a povinnostech vyplývajících z manželství a registrovaného partnerství lze nalézt v tabulce na <http://www.partnerstvi.cz/gll-dokumenty/2006-03-14-srov-manz-rp.phtml>

⁴⁵ § 11 zákon č. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších právních předpisů

samozřejmě daňová sazba nejvyšší. Tím, že jsou registrovaným párům upírána tato majetková práva, nerespektuje stávající právní úprava vůbec skutečnost, že i stejnopohlavní partneri či partnerky spolu tráví celý život, budují společnou domácnost a majetek a v případě materiálního nedostatku jednoho se vzájemně podporují stejně jako je tomu u párů manželských.

Dalším stěžejním problémem, který výrazně komplikuje život registrovaným párům nejen u nás, je otázka uznávání těchto právních svazků uzavřených v cizině, stejně jako uznávání svazků uzavřených v České republice cizími státy. Na to pak navazuje i další problém, a to v jakém rozsahu jim budou přiznána práva a povinnosti, jež z tohoto svazku vyplývají. Neboť jak již bylo naznačeno výše, práva a povinnosti, které právní řády jednotlivých zemí garantují stejnopohlavním párům, se velmi výrazně odlišují. Pokud jde o český právní řád, měl by zohlednit existenci partnerství s občanem ČR při udělování povolení k pobytu cizincům⁴⁶ a při udělování státního občanství⁴⁷. Zákon o registrovaném partnerství⁴⁸ vyžaduje pro uzavření partnerství, aby aspoň jeden z partnerů byl občanem ČR. Bylo by žádoucí, kdyby vedle toho bylo možné uzavření partnerství i dvou cizinců, z nichž jeden má na území ČR povolení k trvalému pobytu. Trvalý pobyt totiž zakládá srovnatelně intenzivní pouto mezi státem a osobou jako státní občanství a rozlišování občanů a trvale pobývajících cizinců je v této věci neodůvodněné. V tomto smyslu formuloval doporučení České republiky i Výbor OSN pro odstranění všech forem rasové diskriminace.⁴⁹

Zákon o registrovaném partnerství gaye a lesby zcela jednoznačně znevýhodňuje také v oblasti rodinného práva - u rodičovských práv, adopcí, výchovy dětí a reprodukčních práv. Nejenže je stávající právní úprava otevřeně diskriminuje, ale ani nedbá na nejlepší zájem dětí žijících v těchto rodinách. Tím, že současné právo vůbec nereflexuje existenci gay a lesbických rodin, v nichž vyrůstají děti, neumožňuje ani registrovaným stejnopohlavním rodičům společné zdanění, čímž tyto rodiny zcela jednoznačně znevýhodňuje oproti rodinám heterosexuálním. Otázce lesbického a gay rodičovství je níže věnována samostatná kapitola.

4. LGB rodiče a jejich děti

U rodičovských práv, adopcí, výchovy dětí a reprodukčních práv je odlišné zacházení s LGB lidmi pravděpodobně nejcitelnější. Lze říci, že rodičovství, vychovávání dětí a rodina zůstávají oblastí, kde stále přežívá velké množství pověr a předsudků o tom, co je „normální“ a „nejlepší“ pro děti.

Veřejná debata o výchově dětí stejnopohlavními páry je v České republice zatím na počátku a její zaměření mnohdy neodpovídá realitě. Většinou se totiž soustředí jen na otázku, zda by měly mít stejnopohlavní páry možnost adoptovat děti,

⁴⁶ zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, § 87g

⁴⁷ zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství, § 11 odst. 1 písm. d)

⁴⁸ zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, § 4 odst. 2

⁴⁹ V Závěrečných doporučeních (CERD/C/CZE/CO/7) Výboru OSN pro odstranění rasové diskriminace, která přijal po projednání Šesté a sedmé periodické zprávy ČR o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace na své schůzi v březnu 2007, výbor v bodě 18 se znepokojením poznamenal, že „podle zákona o registrovaném partnerství musí být alespoň jedna z dotyčných osob občanem“ Viz http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rlp/dokumenty/mezinarodni_umluvy/cerd/CERD-Zaverecna_doporuceni_cz.pdf.

příčemž diskuse s tím spojená je obvykle postavena tak, že je pouze věcí politiků něco takového povolit nebo naopak zakázat. V diskusích tak chybí jasné rozlišení možných situací, ve kterých mohou mít LGB lidé děti. O čem se pak mluví ještě méně či vůbec je fakt, že stejnopohlavní páry vychovávající děti i v České republice reálně existují. Výchova dětí LGB páry i u nás je každodenní realitou a ve světě je na rozdíl od České republiky zmapována mnoha výzkumy.⁵⁰

Řada LGB lidí vždy děti vychovávala, a to v rámci heterosexuálních svazků. Jakkoliv bývají tyto svazky značně nestabilní a často končí rozvodem, chovají se LGB lidé v této situaci obvykle jako velmi zodpovědní rodiče. Dříve měly soudy tendenci nesvěřovat homosexuálním lidem děti do péče, a to ani tehdy, kdy prokázali lepší schopnost se o děti starat. Takový postup ovšem neměl žádné lékařské, psychologické ani právní opodstatnění a lze ho dnes již považovat za překonaný.

Druhou podstatně odlišnou skupinou LGB lidí vychovávajících děti jsou jednotlivci a především pak páry, které se rozhodly mít děti, aniž by měli v úmyslu vstupovat kvůli tomu do nefunkčních heterosexuálních svazků. Homosexuální muži vychovávají děti obvykle pouze v případech, kdy tyto děti mají z předchozího svazku. Teoreticky by mohli dítě také adoptovat, avšak prakticky to v podstatě není možné. Lesbické ženy mohou mít děti mnohem snadněji, a to ať již v důsledku cíleného otěhotnění v rámci heterosexuálního styku, nebo díky provedení umělého oplodnění na některé zahraniční klinice. Počet takových lesbických žen a párů lze pouze odhadovat, přičemž se bude pravděpodobně pohybovat v řádech stovek či spíše tisíců.

Zkoumáním dětí vychovávaných gayi a lesbami či stejnopohlavními páry se ve světě v posledních desetiletích zabývaly desítky výzkumných studií. Navzdory přesvědčení rozšířenému mezi řadou laiků i některými odborníky žádný z relevantní výzkumů nezjistil, že by děti homosexuálních rodičů měly nějaké větší problémy v oblasti formování sexuální a pohlavní identity ani v žádné další oblasti psychického vývoje. Při srovnávání dětí vychovávaných jedním homosexuálním rodičem a dětí vychovávaných stejnopohlavním párem se ale prokázalo, že pro děti je obecně lepší, pokud jsou vychovávány dvěma milujícími rodiči. Děti vychovávané jedním rodičem, ať už homosexuálním nebo heterosexuálním, prospívají v některé směrech hůře než děti vychovávané dvěma rodiči, přičemž nezáleží na tom, zda jsou stejného nebo rozdílného pohlaví.⁵¹

Na podkladě těchto výzkumů již některé mezinárodně uznávané odborné společnosti⁵² zpracovaly expertní stanoviska, která poukazují na to, že není důvod

⁵⁰ U nás je výzkum v této oblasti zatím v plenkách, avšak v současnosti se pracuje na dvou výzkumných projektech, jejichž výsledky snad budou brzy zveřejněny. O výzkumných projektech ve světě pak již u nás referovaly Kateřina Nedbálková, Eva Polášková, a Věra Sokolová.

⁵¹ Vzhledem k množství publikovaných studií je nemožné uvést zde alespoň reprezentativní přehled. Bohatá bibliografie je k dispozici na níže uvedeném odkazu na technickou zprávu Americké pediatrické akademie. Za všechny relevantní tituly uvádíme alespoň dva: Laird, J (ed.) (1999): *Lesbians and lesbian families: reflections on theory and practice*. New York, Columbia University Press. Nedbálková, K. (2002): *Alternativní rodinné modely aneb Rodiny lesbických matek a rodiny gay otců*. In *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno. Nesehnutí.

⁵² Jako první z velkých profesních organizací se k této tématice vyjádřila v roce 1996 Kanadská psychologická asociace. Její navazující stanovisko z roku 2003 je k dispozici na adrese <http://www.cpa.ca/cpasite/userfiles/Documents/old%20press%20releases/GayParenting-CPA.pdf> Americká psychologická asociace, která je největší profesní organizací svého druhu na světě,

bránit stejnopohlavním párům v naplňování jejich touhy po dětech. Některé země tak nijak nebrání lesbickým párům, aby využívaly umělé oplodnění. Vedle toho stále více zemí umožňuje adopce dětí stejnopohlavními páry, neboť je evidentní, že péče v rodině je lepší a také pro stát méně nákladná než je tomu v případě péče institucionální. Česká republika patří stále mezi země s vysokým počtem dětí v ústavech, avšak společnost se zatím bohužel více znepokojuje nezvyklostí stejnopohlavních rodin než osudem dětí v ústavech.

Hovoří-li se o rodičovství, nelze v žádném případě opomenout samotné děti a jejich práva. Nejlepší zájem dítěte nicméně nemusí být naplněn jen v rámci tzv. tradiční rodiny, naopak zahraniční průzkumy potvrzují, že i stejnopohlavní páry jsou schopny svým dětem poskytnout plnohodnotné rodinné prostředí. V případě již existujících rodin je navíc v zájmu dětí, aby byly vychovávány v právně a sociálně stabilním prostředí. Tomu v mnoha zemích včetně České republiky brání legislativa ignorující existenci a zájmy těchto rodin. Tento stav je znepokojivý především z hlediska práv dětí, jejichž zájmy nejsou touto praxí vůbec brány v potaz. Z toho důvodu některé odborné společnosti⁵³ vyzývají veřejné instituce, aby zájmy těchto dětí hájily, neboť zájem a práva dětí by měly stát nad zájmy politickými. Je jistě žádoucí, aby i Česká republika přehodnotila svoji legislativu a vzala na vědomí vědecká fakta a především pak zájmy dětí.

Podle českých právních předpisů nesmí být neformální či formální soužití matky či otce dítěte s partnerkou nebo partnerem stejného pohlaví překážkou svěřením do výchovy vlastního biologického dítěte a nesmí bránit pravidelným stykům biologického dítěte s rodičem. Tento přístup výslovně potvrdil i Evropský soud pro lidská práva ve svém rozhodnutí *Mouta v. Portugalsko* z roku 2000⁵⁴, v němž prohlásil za diskriminaci rozhodnutí portugalského soudu, jímž byla gay otcovi z důvodu jeho sexuální orientace odebrána z výchovy dcera a byla svěřena do výchovy matce.

V oblasti rodičovství je třeba od situace, kdy se jedná o vztah gayů a lesbických žen k vlastním biologickým dětem odlišit situace, kdy stejnopohlavní páry usilují o naplnění své touhy po dětech. Většina lidí má představu, že nemají-li gayové a lesby děti ze svých předcházejících svazků, jediným způsobem, jak naplnit jejich touhu po dětech, je adopce. Adopce nicméně představuje pouze jednu z možností jak mohou gayové a lesby svojí touhu po rodině uskutečnit. Právní úpravy jednotlivých zemích se v tomto ohledu liší; způsoby, jež jsou v jedné zemi legální, v jiné zemi zákon nepovoluje.

4.1. Individuální adopce

V České republice může podle zákona o rodině adoptovat dítě každý muž či žena bez ohledu na sexuální orientaci. Situace se však zásadně změní v okamžiku, kdy gayové a lesby vstoupí do registrovaného partnerství, neboť podle zákona registrované osoby nemohou adoptovat dítě nejen jako pár, ale ani individuálně.

---

vydala roku 2004 stanovisko, které je k dispozici na adrese
<http://www.apa.org/pi/lgbc/policy/parents.html>

⁵³ Stanovisko Americké pediatrické akademie vydané roku 2002 lze nalézt na adrese:
<http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/109/2/339> Technická (důvodová) zpráva je k dispozici na adrese: <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/109/2/341>

⁵⁴ Bobek, M., Boučková, P., Kühn, Z. (2007): Rovnost a diskriminace. Praha, C.H. Beck. s. 277

Příslušné ustanovení zákona o registrovaném partnerství zcela jednoznačně znevýhodňuje gaye a lesbické ženy, neboť osobám po vstupu do partnerství upírá právo, které je jim před uzavřením a po ukončení registrovaného partnerství přiznáno. Zatímco muž či žena, kteří uzavrou manželství, mají i po dobu trvání manželství právo si sami adoptovat dítě, pouze k tomu navíc potřebují souhlas manžela či manželky. V přístupu k adopcím tak dochází zcela jednoznačně k otevřené zákonné diskriminaci gayů a lesbických žen. Dá se říci, že chtějí-li si gayové nebo lesby adoptovat dítě, tlačí je současná česká právní úprava spíše k tomu, aby žili v neformalizovaných svazcích.

4.2. Společná adopce

Na rozdíl od individuální adopce u adopce společné se rodiči stávají oba partneři, může se jednat o pár heterosexuální nebo stejnopohlavní. V České republice je společná adopce vyhrazena pouze manželům.

Společnou adopci dětí stejnopohlavními páry umožňují např. Belgie, Nizozemí, Španělsko, Švédsko či Velká Británie, některé státy USA.⁵⁵

4.3. Právo adoptovat dítě své partnerky či partnera

Stejně jako může manžel nebo manželka adoptovat dítě své manželky či manžela, přiznávají některé země toto právo i partnerkám či partnerům ve stejnopohlavních svazcích. Právo adoptovat dítě partnerky či partnera umožňuje, aby se faktický vztah mezi dítětem a partnerkou nebo partnerem biologického rodiče upravil i právně. To významně přispívá ke stabilitě těchto vztahů a posiluje jistotu dítěte, že vztah k jemu velmi blízké osobě neskončí s koncem partnerství, a že osoba která ho jako rodič vychovává, se stane i jeho rodičem ve smyslu právním se všemi důsledky, které to přináší. Takto lze např. adoptovat biologické dítě partnerky či partnera, které má z předcházejícího heterosexuálního svazku nebo dítě narozené partnerce po umělém oplodnění.

V České republice partneři a partnerky ve stejnopohlavních svazcích toto právo nemají. Partnerka či partner se fakticky podílejí na výchově dětí často řadu let, po dobu trvání registrovaného partnerství mají tuto povinnost dokonce stanovenou i zákonem. Přesto jim zákon vůbec neumožňuje upravit vztah k biologickému dítěti své partnerky či partnera právně. Tento stav nejenže znevýhodňuje stejnopohlavní páry, ale je zcela jednoznačně v rozporu s nejlepším zájmem dítěte.⁵⁶ Nežádá zásadní problém nastává v okamžiku, kdy partnerství skončí, ať smrtí biologického rodiče nebo rozpadem partnerství. V případě úmrtí biologického rodiče hrozí nebezpečí, že dítě bude vytrženo ze svého prostředí a odděleno od osoby, která mu je neblíže, aby bylo svěřeno do výchovy některé osobě z biologické rodiny zemřelého rodiče. Dojde-li k rozpadu partnerství, hrozí, stejně jako v případě rozpadu manželství, nebezpečí, že

⁵⁵ srov. mj. Ottosson, D. (ILGA): LGBT World Legal Wrap Up Survey November 2006, www.ilga-europe.org/europe/issues/international/lgbt_world_legal_wrap_up_survey_november_2006

⁵⁶ Tento fakt uznává ve svých dokumentech řada významných odborných společností. Například Americká pediatriká akademie vydala v tomto smyslu obsáhlé a kvalitně podložené prohlášení, ve kterém nabádá, aby tato diskriminace dětí vychovávaných stejnopohlavními páry byla zrušena. Dokument je k dispozici na adrese <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/109/2/339>, jeho technická zpráva pak na adrese: <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/109/2/341>.

biologický rodič bude dítěti bránit ve styku s bývalým partnerem či partnerkou, přestože dítě má k němu velmi silné citové pouto. Naopak v případě úmrtí nebiologického rodiče budou dítěti odepřena dědická práva, nebyla-li v jeho prospěch sepsána závěť atd.

Adopci dítěte partnera či partnerky umožňují např. Belgie, Dánsko, Německo, Island, Nizozemí, Norsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie či některé státy USA.

4.4. Svěření dítěte do pěstounské péče

Na rozdíl od adopce, uzavření registrovaného partnerství nebrání tomu, aby se gayové a lesby stali pěstouny, avšak pouze individuálně, nikoli jako pár. Společnými pěstouny se mohou stát pouze manželé. V případě, že by si chtěli vzít dítě do pěstounské péče gayové a lesby v registrovaném partnerství, lze dovodit, že by k takovému kroku analogicky byl nutný i souhlas partnerky či partnera; stejně jako je vyžadován u manželů, stane-li se pěstounem pouze jeden z nich.

Do společné pěstounské péče může být partnerům svěřeno dítě např. v Belgii, Dánsku, Finsku, Francii, Nizozemí, Norsku, Švédsku, na Islandu, gayům a lesbám jsou děti do pěstounské péče svěřovány i v Anglii a Walesu.

4.5. Umělé oplodnění

Pokud chce mít lesbický pár dítě, další možností, vedle adopce, je umělé oplodnění. V České republice je přístup k umělému oplodnění vyhrazen pouze heterosexuálním párům. Neplodný pár, který může využít umělé oplodnění, tvoří podle zákona o péči o zdraví lidu pouze muž a žena, přičemž není nutné, aby byli manželé. Umělé oplodnění tak nemohou využít ani lesbický pár, ani žena bez partnera.

Některé země zpřístupňují umělé oplodnění buď přímo lesbickým párům nebo alespoň ženám bez partnera a tím tedy následně i lesbickému páru. Umělé oplodnění mohou využívat lesbické či bisexuální ženy např. v Belgii, Dánsku, Finsku, Nizozemí, Španělsku, Švédsku, Velké Británii, některých státech USA.

4.6. Postup státních orgánů

V oblasti práva rodinného, pokud jde o vztahy k dětem, přiznávají právní předpisy gayům a lesbickým ženám některá práva. Jak je uvedeno výše, na jedné straně se jedná o vztahy k biologickým dětem, na straně druhé o práva v oblasti náhradní rodinné výchovy, jako je individuální adopce nebo pěstounská péče. Je však nezodpovězenou otázkou, jak odpovědné státní orgány chránící zájmy dětí, především orgány sociálně-právní ochrany a soudy, v praxi skutečně postupují. V praxi tak záleží především na osobních postojích a hodnotách jednotlivých odpovědných osob, zda při jejich rozhodování bude hrát roli sexuální orientace biologického rodiče či žadatele o adopci nebo pěstounskou péči.

5. Transsexuální a transgender lidé (translidé)

5.1 Právní a sociální postavení translidí

Problémy transsexuální populace je možné poměrně dobře specifikovat, zatímco situace dalších skupin zařazovaných do trans komunity je poměrně nejasná. Už od období mezi světovými válkami a zejména pak po druhé světové válce je problémem transsexuálních lidí zajištění přístupu k hormonální a chirurgické léčbě. Tento problém sdílela i československá populace. Začátky operativní léčby na našem území jsou zahaleny značným tajemstvím, přičemž spadají zhruba do poloviny šedesátých let. V druhé polovině šedesátých let probíhala v lékařských kruzích ostrá diskuse o provádění těchto operací a od poloviny sedmdesátých let je jejich provádění plně posvěceno i oficiálními autoritami.⁵⁷

Přístup k těmto operacím je regulován systémem komisí zakotvených v zákonu o péči o zdraví lidu, kde se v §27a doslova uvádí: „Lékařské zásahy do reprodukčních schopností jednotlivců (...) a zákroky u transsexuálů se provádějí pouze na žádost osoby, u níž mají být provedeny, a po schválení odbornou komisí, kterou tvoří právník, nejméně dva lékaři se specializací v příslušném oboru a dva další lékaři nezúčastnění na provádění lékařského zásahu.“⁵⁸ Samostatný zákon, který by celkově upravoval problematiku transsexuality, u nás ovšem neexistuje, stejně jako ve většině evropských zemí.⁵⁹ V prvních letech existence těchto komisí bylo velmi obtížné získat souhlas k takové léčbě, ale časem se jejich přístup v mnoha směrech zlepšil, neboť obavy z nového typu lékařských zákroků se ukázaly jako neodůvodněné. Některé dílčí problémy s diskriminačním přístupem těchto komisí přetrvávaly v osmdesátých i devadesátých letech, avšak v současnosti již tyto komise obvykle jednájí v souladu s mezinárodně uznávanými standardy péče.

Dalším významným problémem je pro transsexuální lidi získávání dokumentů v souladu s jejich pohlavní identitou. V České republice je možné zažádat o úřední změnu jména a pohlaví, přičemž tato možnost zde existuje již od sedmdesátých let. Některé starší země EU (zejména Velká Británie) se této možnosti dlouho bránily. V průběhu devadesátých let však bylo vyneseno několik rozsudků Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), které odmítání úřední akceptace změny pohlaví vyhodnotily jako postup porušující základní lidská práva⁶⁰. Právní změna pohlaví včetně vystavení nového rodného listu pak vychází ze zákona o matrikách, ve kterém ale pojem transsexualita není přímo uveden. Naopak změna rodného čísla je výslovně upravena zákonem o evidenci obyvatel⁶¹. Tyto změny však většinou nemají zpětný charakter, což může v praxi vést k problémům.

Závažným problémem je pak diskriminace, se kterou se transsexuální lidé setkávají podstatně častěji než lidé hlásící se ke LGB menšině. Příčinou je mimo jiné velmi snadná poznatelnost transsexuálních lidí, kteří se často setkávají s odmítnutím

⁵⁷ O bouřlivosti tehdejších debat lékařů a právníků svědčí materiály ze Symposia o soudně lékařských aspektech transsexualismu, které se konalo na Bouzově 19.07.1969

⁵⁸ § 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

⁵⁹ Samostatný zákon zabývající se transsexuálními lidmi má šest členských zemí EU, a to Finsko, Itálie, Německo, Nizozemí, Švédsko a Velká Británie.

⁶⁰ ESLP (2002): Christine Goodwin versus UK.

⁶⁰ <http://worldlii.org/eu/cases/ECHR/2002/588.html>

⁶¹ § 17 zákona č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel.

nejen ze strany majority, ale i v gay a lesbické komunitě. K diskriminaci dochází asi nejčastěji v oblasti služeb, ale velmi poškozující a rovněž rozšířená je diskriminace v zaměstnání. Nejvíce zranitelní jsou pak transsexuální lidé v období změny pohlaví, kdy jejich doklady nekorespondují s jejich vzhledem a identitou. Tato situace se týká také těch translidí, kteří nechtějí nebo nemohou podstoupit změnu pohlaví.

U diskriminace transsexuálních lidí je poměrně podstatné upozornit na fakt, že je v evropském právu standardně posuzována jako diskriminace z důvodu pohlaví a tedy jinak než diskriminace LGBT lidí. V případě transsexuálních lidí v užším slova smyslu však již existuje rozsudek ESD v případě *P v S and Cornwall County Council*,⁶² který diskriminaci transsexuálních lidí hodnotí jako porušení směrnice o rovném zacházení na základě pohlaví⁶³. V případě translidí před operativní změnou pohlaví či neusilujících o takovou změnu zatím soudní rozhodnutí na evropské úrovni chybí. Některé členské státy EU již mají legislativu zakazující diskriminaci přímo na základě pohlavní identity. Zavedení takové legislativy doporučuje i Evropský parlament ve své rezoluci s názvem „Homofobie v Evropě“.⁶⁴

5.2 Právní a faktické problémy translidí v ČR

5.2.1 Uznávání právní kontinuity transsexuálních lidí

V České republice je obecně uznávána právní kontinuita transsexuálních lidí, avšak stále existuje řada situací, kdy toto právo není respektováno veřejnými či soukromými subjekty. Tato skutečnost vyplývá mnohdy ze systému rodných čísel, které jsou základním nástrojem evidence obyvatel.⁶⁵ Rodná čísla identifikují mimo jiné pohlaví, a proto jsou po podstoupení změny pohlaví změněna. Úprava rodného čísla a jména je v zákoně výslovně vázána na změnu pohlaví.⁶⁶ V praxi je vyžadováno potvrzení od odborného lékaře o úplné změně pohlaví.⁶⁷ Transgender lidé, kteří nechtějí nebo nemohou podstoupit operativní změnu pohlaví, o změnu zápisu v matrice ani o změnu rodného čísla žádat nemohou.⁶⁸ Přístup k operativní změně pohlaví je vázán na souhlas lékařských komisí, které jsou zřízeny na základě zákona o zdraví lidu.⁶⁹

Bohužel celá řada právních subjektů není schopná tento fakt akceptovat a na transsexuální lidi je nahlíženo jako na nové jedince, čímž jsou ovšem mnohdy výrazně znevýhodňováni. V důsledku této skutečnosti musejí platit poplatky za služby (zejména poplatky za registraci či za vedení účtu), které již jednou zaplatili či jsou jim odpírány výhody, na které měli do té doby právní nárok (například bankovní a pojišťovací služby vázané na předchozí historii klienta).

V jiných případech je jim odmítáno vystavení duplikátů důležitých dokumentů zejména pak dokladů o získané praxi či odpracovaných letech, ale například je takto

⁶² ESD (1996): *P v S and Cornwall County Council*, viz <http://www.pfc.org.uk/node/362>

⁶³ směrnice 76/207/EHS

⁶⁴ rezoluce Evropského Parlamentu ze dne 26. dubna 2007

⁶⁵ Zákon č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel

⁶⁶ § 17 zákona č. 133/2000 Sb., zákon o evidenci obyvatel.

⁶⁷ Fifková, H., Weiss, P., Procházka, I., Jarolím, J., Veselý, J., Weiss, V. (2002):

Transsexualita. Praha, Grada. s. 108

⁶⁸ Ze zemí EU změnu právního pohlaví bez provedení lékařského zákroku umožňuje pouze Velká Británie, avšak o takovém kroku se vede debata i v jiných zemích.

⁶⁹ § 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

odpíráno i vystavení dekretu o udělení invalidního důchodu apod. V některých případech tedy musí složitě prokazovat svoji právní kontinuitu, zatímco v jiných případech je prokázání právní kontinuity zcela nemožné. Příčinou je neochota úředníků či celých institucí, která se ovšem často opírá o evidenci a informační systémy nepočítající s možností změny rodného čísla.

Transsexuální lidé jsou tak často nuceni platit nejrůznější administrativní poplatky a naopak jsou jim upírány různé výhody vyplývající z jejich předchozí historie. Tento problém je záležitostí především soukromých subjektů (banky, pojišťovny), ale v menší míře se na něm podílejí i subjekty veřejnoprávní (například knihovny).

V jiných případech nevzniká žádná majetková újma, ale je porušováno především právo na soukromí, neboť vzniká nutnost opakovaně prokazovat svoji právní kontinuitu a předkládat za tím účelem potvrzení o změně pohlaví, čímž jsou transsexuální lidé vystaveni zvýšenému riziku další diskriminace.

Tuto situaci by mohlo významně zlepšit zavedení informačně neutrálního identifikátoru obyvatel, o jehož zavedení jednala v posledních letech mezirezortní pracovní skupina zřízená na základě usnesení vlády⁷⁰. V případě, že by taková úprava nakonec nebyla přijata, pak by bylo žádoucí, aby státní orgány alespoň garantovaly, aby systém rodných čísel nebyl zneužíván k diskriminaci transsexuálních lidí.

5.2.2 Rodičovská práva transsexuálních lidí

Jako významný problém se jeví přetrvávající praxe, kdy jsou transsexuální lidé vystavováni nátlaku, aby se vzdávali svých rodičovských práv či souhlasili s jejich výrazným omezením. Tato praxe vychází mimo jiné ze skutečnosti, že lékařské komise zřízené zákonem o péči o zdraví lidu rozhodují o somatické terapii u transsexuálních osob, aniž by dále byly vázány dalšími etickými, odbornými či právními normami, které by se přímo zabývaly přístupem k transsexuálním lidem. Mohou tedy stanovovat de facto libovolné podmínky pro poskytnutí příslušné léčby.

V minulosti tak bylo běžnou praxí vyžadovat od transsexuálních lidí, aby se písemně zřekli svých rodičovských práv, což je postup, který nikdy neměl oporu v českém právním řádu.⁷¹ Nakolik je nám známo, tak od této praxe již bylo většinou upuštěno, avšak stále dochází v některých případech k tlaku na transsexuální lidi, aby omezovali kontakt s dětmi, a to bez ohledu na konkrétní zájmy těchto dětí.⁷² Bohužel žádný z těchto případů nebyl nikdy řešen soudně, což vychází mimo jiné ze závislosti transsexuálních lidí na rozhodování příslušných komisí. Situace je navíc tím komplikovanější, že se jedná o praxi, která nemá oporu v českém právu a která není dokumentována nějakými rozhodnutími kompetentních orgánů.

Podle našich informací se nejméně v jednom případě na takovém postupu podílel odbor sociálně-právní ochrany dětí.⁷³ Ten nátlakem přiměl transsexuálního

⁷⁰ Usnesení vlády České republiky č. 340 ze dne 23. března 2005

⁷¹ FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, J., VESELÝ, J., WEISS, V. (2002): *Transsexualita*. Praha, Grada. s. 108

⁷² Informace o jednom starším případě jsou na adrese <http://home.tiscali.cz:8080/iva.w/zprava2.htm>

⁷³ *Instituce veřejné správy, která má za úkol zastupovat práva dětí, jejíž pravomoci upravuje*

člověka MtF, aby se vzdal podílu na péči o dítě, a to přesto, že o něj předtím dlouhodobě pečoval v rámci rodičovské dovolené. Bohužel postižená osoba nátlaku vyhověla a vzdala se nároku na odvolání, přičemž až později zjistila, že se stala obětí diskriminačního jednání. V současnosti pak podle našich informací probíhá soudní řízení, ve kterém se odbor sociálně právní ochrany dětí domáhá, aby děti nebyly svěřeny jejich transsexuálnímu rodiči FtM, a to přesto, že si je jejich biologický otec nemůže vzít do péče. V obou popisovaných případech odbor sociálně-právní ochrany zasahoval do těchto případů, ačkoliv existovala dohoda mezi rodiči, kterou by měl respektovat.

5.2.3 Absence dostatečné právní úpravy regulující činnost komisí rozhodujících o změně pohlaví

Lékařské komise schvalující takzvané změny pohlaví jsou zřizovány na základě zákona o zdraví lidu,⁷⁴ ale jejich činnost není dále regulována ani právně, ani odbornými standardy. Zákon navíc nevhodně směšuje zákroky u translidí s dalšími zákroky omezujícími plodnost včetně kastrací u sexuálních delikventů. Zákon rovněž adekvátně neupravuje zřizovatele těchto komisí ani možnost odvolání proti jejich rozhodnutí. Činnost většiny komisí je ale na poměrně vysoké odborné úrovni, takže eventuální úprava jejich právního statutu by měla být prováděna citlivě a v souladu s dalším legislativním vývojem v souvisejících oblastech. Z tohoto důvodu také není návrh na takovou novelu součástí tohoto textu.

Transsexualita je u nás v souladu s názorem WHO považována za poruchu negativně ovlivňující život svého nositele. Většina autorů pak zastává názor, že transsexualita je podmíněna převážně biologicky, což je podloženo zejména neuroanatomickými výzkumy provedenými v devadesátých letech.⁷⁵ Tento názor je mnohdy předmětem diskuse, avšak je respektován většinou české i mezinárodní odborné veřejnosti. Provádění „změn pohlaví“ představuje u většiny transsexuálních lidí jedinou účinnou terapii, jejíž efektivita je prověřena desetiletými výzkumy.⁷⁶ Vzhledem k tomuto faktu lze považovat za pomýlené snahy zpřísnit přístup k příslušným zákrokům neboť by se tak nastolila praxe, že vhodná léčba bude na příště poskytována za odměnu a nikoliv podle potřeb pacienta.

V zemích Evropské unie probíhá dlouhodobě rozvoj péče o transsexuální lidi a právní bariéry jsou ve většině zemí odbourávány, neboť jsou shledávány jako nezákonné a v rozporu s vědeckými fakty a etickými normami.⁷⁷ Zahraněční

---

zákon č.359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších právních předpisů

⁷⁴ § 27a odst. 1 a 2 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších právních předpisů

⁷⁵ Zhou, J-N., Hofman, M.A., Gooren, L.J.G., Swaab, D.F. (1995): A sex difference in the human brain and its relation to transsexuality. Reprint from Nature. 378:68-70. <http://www.symposion.com/ijt/ijtco106.htm>

⁷⁶ Obzvláště kvalitní přehled výzkumných studií podává následující monografie: Pfäfflin, F., Junge, A. (1998): Sex reassignment. <http://www.symposion.com/ijt/pfaefflin/1000.htm>

⁷⁷ Ve Velké Británii bylo v roce 1999 soudem nařízeno, aby anglická zdravotní pojišťovna proplatila nároky na operace třem transsexuálním lidem, jimž byla tato platba pod různými záminkami odmítána. Dyer, C. (1999): Blanket ban on treating transsexuals is ruled "unlawful" British medical journal. Vol. 319, Iss. 7206;

V Německu byla zrušena hranice věku 25 let, kterou obsahoval německý zákon regulující změnu právního statutu u transsexuálních lidí. Ústavní soud shledal toto omezení jako neodůvodněné a diskriminační, přičemž následně byla hranice pro změnu právního statutu stanovena na 18 let. Weitze C., M.D., Osburg S., M.D. (1997) Empirical Data on Epidemiology

zkušenosti pak také ukazují, že obstrukce při schvalování zákroků a jejich plné hrazení vedou ve svých důsledcích k uvržení části transsexuálních lidí do neřešitelné psychické a sociální situace, které vede k následné zátěži pro systém sociální a zdravotní péče. Česká republika má v současnosti poměrně dobrý systém péče o transsexuální lidi a bylo by nanejvýš žádoucí, aby nebyl eventuálními právními úpravami narušen. Při eventuální novelizaci dnes již zastaralé právní úpravy v zákonu o zdraví lidu by bylo vhodné, aby změny respektovaly mezinárodně uznávané standardy péče, jejichž šestou revizi vydala Harry Benjamin International Gender Dysphoria Asociacion v roce 2001.⁷⁸

5.2.4 Transsexuální lidé a vězeňství

Transsexuální lidé ve výkonu trestu nemají přiměřený přístup k příslušné hormonální a chirurgické léčbě. V minulosti sice došlo k jednání o povolení takové léčby, avšak vzhledem ke způsobu projednávání, k němuž nebylo přijato stanovisko s případem seznámeného civilního odborníka, došlo k zamítnutí žádosti na základě údajné psychické nezpůsobilosti.⁷⁹ Existuje sice nařízení⁸⁰ upravující rozhodování o chirurgické léčbě u transsexuálních lidí ve výkonu trestu, ale podle nám dostupných informací nikdy nebylo takové svolení poskytnuto ani neexistují navazující směrnice, které by umožňovaly tuto léčbu realizovat v praxi.

Pokud budou o těchto případech rozhodovat lidé, kteří deklarují stanovisko, že samo odsouzení za trestnou činnost je dokladem o psychické nezpůsobilosti k léčbě, pak se situace jen těžko zlepší. Tento postup je v rozporu se zkušenostmi ze zahraničí a rovněž je v protikladu s cílem nápravy a sociální rehabilitace osob ve výkonu trestu odnětí svobody, který je zakotven například v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech⁸¹, který ratifikovala i Česká republika.

Lidé ve výkonu trestu mají mít nárok na adekvátní léčbu, a to by se mělo týkat i léčby transsexuality. Bylo by tudíž vhodné, aby ministerstvo spravedlnosti upravilo postup při realizaci této léčby, přičemž je třeba vzít v úvahu tři možné situace v závislosti na postupu léčby. Existuje totiž velký rozdíl mezi lidmi, kteří stojí na počátku léčby (doposud nezahájili hormonální terapii), dále pak pacienty a pacientkami, kteří zahájili hormonální terapii, ale nepodstoupili chirurgické zákroky a konečně pacienty, kteří již absolvovali chirurgické zákroky a nyní již pouze užívají hormonální substituci. Všechny tři skupiny pacientů vyžadují odlišný přístup a předpisy by na ně měly konkrétně pamatovat, aby nedocházelo k situacím, kdy je ohrožena nejen jejich léčba, ale i jejich fyzická a psychická integrita. Je nutné držet se zásady, že trest ukládá soud a nevystavovat transsexuální lidi ve výkonu trestu dalším sankcím, které nemají právní základ.

---

and Application of the German Transsexuals' Act During Its First Ten Years -
<http://www.symposion.com/ijt/ijtc0303.htm>.

⁷⁸ Ke stažení na adrese: <http://wpath.org/Documents2/socv6.pdf> Český překlad vyšel v publikaci: Fifková, H., Weiss, P., Procházka, I., Jarolím, J., Veselý, J., Weiss, V. (2002): Transsexualita. Praha, Grada. s. 108

⁷⁹ Tento a některé další případy v minulosti pomáhalo řešit občanské sdružení Transforum.

⁸⁰ Nařízení č 29/2000 generální ředitelky VS ČR.

⁸¹ International Covenant on Civil and Political Rights, článek 10, odst. 3.

6. Intersexuální lidé⁸²

Intersexuální lidé jsou jedinci, kteří se narodili s různou mírou biologických znaků obou pohlaví. To je způsobeno několika typy somatických poruch, které vedou k četným somatickým a psychickým problémům. Ty jsou však mnohdy ještě zhoršeny použitím nevhodné léčby. Intersexuální lidé se obvykle nehlásí ke LGBT lidem, i když část z nich sdílí i menšinovou sexuální či pohlavní identitu.

Situace intersexuálních lidí v České republice je prakticky zcela nezmapovaná. Podle dostupných informací jsou zákroky u intersexuálních lidí prováděny často bez respektování jejich autonomie, neboť zákroky jsou prováděny ve velmi nízkém věku a vedou mnohdy do budoucna k výrazným psychickým a somatickým problémům. Tyto zákroky směřují především k úpravě pohlavních orgánů, tak aby byly v souladu s představou o biologickém pohlaví, ve kterém by dítě mělo podle ošetřujících lékařů vyrůstat. Jestliže v některých případech jsou takové zákroky plně oprávněné, pak v jiných případech vede jejich provádění v prvních letech života ke vzniku somatických potíží a psychických traumat. Zásadní problém nastává, pokud se intersexuální člověk cítí v dospělosti jako příslušník jiného pohlaví než jaké mu určili lékaři, což je u některých typů intersexuality poměrně časté. Pak jim nezbyvá než hledat léčbu podobnou léčbě u transsexuálních lidí, přičemž tato léčba je pak obvykle silně komplikovaná v důsledku předchozích zákroků.

Nemáme však doklady o tom, že by tyto zákroky byly prováděny bez souhlasu rodičů, jakkoliv lze pochybovat o tom, zda jsou jim poskytovány dostatečné informace o všech následcích zákroku dříve než dají svůj souhlas. Situace je však eticky velmi komplikovaná, neboť souhlas se zákroky dávají rodiče jakožto právní zástupci, zatímco negativní efekty se obvykle projevují až v adolescenci či dospělosti. Je pak velmi obtížné dobrat se okolností informovaného souhlasu a eventuální postih zodpovědných lékařů je pak již prakticky nemožný.

Problém je do značné míry odborné povahy, neboť postupy používané v České republice většinou vycházejí z dnes již zastaralých teoretických předpokladů. V sedmdesátých letech bylo celosvětově běžné používání nátlaku na rodiče, aby souhlasili se zákroky prováděnými v co nejnižším věku. Řada lékařů považovala za správné udávat zavádějící informace o skutečném stavu dítěte i pravděpodobném efektu prováděných zákroků. Tato praxe vycházela s představy, že pohlavní identitu lze vytvořit působením lékaře, přičemž poskytování informací může tento proces zmařit. Tento názor se ale ukázal jako odborně nedostatečně podložený a v některých případech vedl k nevratnému tělesnému i psychickému poškození. V některých případech byli příslušní lékaři vedeni i k soudní odpovědnosti.⁸³

Vzhledem k tomu, že zdravotnictví v České republice je pod silnou kontrolou státu a mnohé nemocnice jsou přímo pod jeho správou, tak by bylo jistě vhodné, aby

⁸² Intersexualita je nesmírně komplexní problém, jehož psychologické a sociální aspekty jsou mezi širší veřejností i LGBT lidmi jen velmi málo známy. Tento text se snaží upozornit na tento jev, přičemž podrobnější analýza jednotlivých typů intersexuality není na tomto prostoru možná a vyžadovala by zpracování samostatné analýzy.

⁸³ Ante, R. (2003): Negativní aspekty medicínského přístupu k intersexualitě. Ročníková práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP. Ke stažení na adrese <http://www.translide.cz/knihovna>.

státní orgány věnovaly pozornost tomuto tématu. Vzhledem k závažnosti a nevratnosti chirurgických zákroků u intersexuálních dětí je obzvláště důležité, aby byla respektována všechna pravidla informovaného souhlasu. Při jejich opomenutí už totiž neexistuje prakticky žádná možnost ani k nápravě vzniklých škod ani k vymáhání právní odpovědnosti.

C. LGBT KOMUNITA A SPOLEČNOST

1. Vztah většinové společnosti a LGBT menšiny

LGBT lidé jsou jako jedna ze složek společnosti konfrontováni se sociální realitou, na jejíž tvorbě (ať už prostřednictvím kulturních, legislativních či jiných norem) se podílí především (heterosexuální) většina. Tyto postoje a zdroje jsou pro LGBT menšinu i pro politické rozhodování v LGBT otázkách velmi důležité, přičemž jejich změny mohou mít pro život i samotnou existenci LGBT komunit i jednotlivců přímo klíčový význam. Vztah mezi LGBT menšinou a majoritní společností je vztahem dynamickým, při kterém společenská atmosféra ovlivňuje chování LGBT menšiny a její chování zpětně ovlivňuje vztah majority. V posledních staletích se však tyto vztahy pohybovaly převážně v začarovaném kruhu, kdy postoj majority zaháněl LGBT menšinu do nedůstojného postavení, kterého pak bylo zpětně používáno k legitimizaci potlačování jejich práv.

V posledních desetiletích se tato situace začíná měnit a odmítání LGBT lidí přestává být právně a společensky vyžadovaným modelem. Přesto nelze říci, že by LGBT lidé dosáhli rovného postavení ve společnosti. To vychází mimo jiné z normotvornosti většinového chování, která se odráží v tzv. heteronormativě, tj. podvědomém vnímání heterosexuality jako jediné (resp. jediné obvyklé) sexuální orientace. Heteronormativitu lze nalézt jak v běžné společenské konverzaci (např. mužů se ptáme zda mají partnerky, čímž automaticky předpokládáme jejich heterosexuální orientaci), tak v legislativě (institut manželství je otevřen pouze párům tvořeným mužem a ženou), tak v dalších oblastech společenského života (vzdělávání, zdravotnictví, apod.).⁸⁴ Nejedná se sice o projev jednoznačného nepřátelství k LGB lidem, avšak je to jev, který omezuje přístup LGB lidí k řadě sociálních i ekonomických statků. Obdobná situace panuje ve vztahu k translidem, avšak jedná se o jev s odlišnou dynamikou, neboť tato minorita je jednak spojována s některými odlišnými stereotypy, ale také je majoritní společností mnohem méně známa.⁸⁵

Vedle heteronormativity (označované někdy také za heterosexismus) je důležitým pojmem homofobie, definovaná jako neopodstatněná obava z LGB lidí (obvykle se sem řadí ovšem i translidé) a nepřátelství vůči nim.⁸⁶ Rozdíl mezi oběma termíny není sice ustálený, ale lze říci, že zatímco heteronormativita je založena na podvědomém přesvědčení, že většinové je jediné správné (či dokonce jediné existující), homofobie plyne z představ, že menšinové (tedy to co se týká LGBT lidí) je špatné, resp. nebezpečné. Homofobie může být projevem předsudků jednotlivce, avšak může být také součástí širšího ideového systému jakou jsou například ideologie pravicového extremismu či náboženského fundamentalismu. Můžeme tak hovořit o dvou stranách jedné mince, které mají ovšem obdobné důsledky v podobě

⁸⁴ O tématu zajímavě referuje sociolog Martin Fafejta, který ovšem používá poněkud nezvyklý termín *heterosexualismus*. Fafejta, M. (2004): Úvod do sociologie pohlaví a sexuality. Věrovany, Nakladatelství Jan Piszkiwicz.

⁸⁵ Leitenberg, H., Slavin, L. (1983): Comparison of attitudes toward transsexuality and homosexuality. *Archives of Sexual Behavior*. Vol 12, No.4, 1983. 337-346.

⁸⁶ Podrobnější popis těchto pojmů lze nalézt v práci PECHOVÁ, O. (2007): Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuálních minorit. In Neumannová, R., Kykalová, M. (2007): Antidiskriminační vzdělávání pracovní veřejné správy. Praha, Multikulturní centrum.

diskriminace, v případě homofobie pak v extrémních situacích také vedou k tzv. hate crimes, zločinům z nenávisti (viz také kapitola B.2).⁸⁷

Homofobie a heteronormativita jsou ve společnosti poměrně dobře sociologicky zmapované jevy. Jejich výskyt závisí na vzdělání, celkové míře konzervatismu, náboženském přesvědčení, velikosti domovského sídla, ale také na věku, pohlaví a osobní znalosti LGBT lidí či její absenci. Průzkumy veřejného mínění tradičně poukazují na to, že k LGBT lidem přistupují v průměru otevřeněji lidé s vyšším vzděláním, liberálové, lidé bez náboženského vyznání, obyvatelé měst, mladší generace, ženy a lidé s osobní znalostí jednotlivců patřících k minoritě. Postoje majority mohou být také do jisté míry ovlivňovány osvětovými a vzdělávacími programy.⁸⁸

2. Veřejné mínění v České republice

Postoje české veřejnosti k sexuálním menšinám vcelku pravidelně mapují přední české instituce zabývající se výzkumem veřejného mínění. Bohužel se tyto výzkumy prakticky výlučně vztahují k postojům vůči gayům a lesbám a naopak se nezabývají transgender lidmi ani lidmi bisexuálními. Trendy ukazují jednoznačný posun směrem k liberalizaci v průběhu 90. let,⁸⁹ zhruba od přelomu tisíciletí však dochází ke zpomalení vývoje a v některých specifických otázkách dokonce dochází k dílčímu poklesu liberálních postojů (dle výzkumů CVVM v letech 2005 a 2007 např. v postojích k manželstvím stejnopohlavních párů a k adopcím dětí těmito páry).⁹⁰

Podle průzkumu CVVM z května 2007 souhlasilo 69% respondentů s právem gayů a leseb uzavírat registrované partnerství (24% bylo proti). S manželstvím pro stejnopohlavní páry souhlasilo ovšem pouze 36 % (proti bylo 57%) a adoptovat děti by těmito páram umožnilo pouze 22% respondentů a respondentek (67% bylo proti).⁹¹ Jestliže otázky manželství a zejména výchovy dětí LGBT páry jsou chápány ze strany většinové společnosti jako kontroverzní a příslušné výsledky průzkumu by tedy bylo možno brát jako důsledky této kontroverze, pak mnohem méně pochopitelné a také méně přijatelné jsou výsledky jiného průzkumu CVVM z března 2007,⁹² dle kterého by 29% obyvatel ČR nechtělo mít za souseda gaye nebo lesbu. I zde je sice vidět určitý posun (obdobně negativně se ve stejném průzkumu v letech 2003⁹³ a 2005 vyjádřilo 42%, resp. 34 % respondentů), přesto však skutečnost, že se téměř třetina české společnosti staví vůči gayům a lesbám takto odmítavě, jasně ukazuje výraznou přítomnost homofobie mezi lidmi a dodává na oprávněnosti obavám z diskriminace na základě sexuální orientace, a to nejen v oblasti bydlení.

⁸⁷ Herek, G. (Ed.) (1998): *Stigma nad sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals*. Thousand Oaks, Sage Publications.

⁸⁸ Sears, J.T., Williams, W.L. (eds.) (1997): *Overcoming heterosexism and homophobia: strategies that work*. New York, Columbia University Press.

⁸⁹ Weiss, P., Zvěřina, J. (2001): *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha, Portál.

⁹⁰ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100694s_ov70607.pdf

⁹¹ tamtéž

⁹² http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100676s_ov70413.pdf

⁹³ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100199s_ov30324.pdf

3. Diskriminace

Diskriminací se obecně rozumí nerovné zacházení. Existuje přitom rozdíl mezi diskriminací jako širším sociálním jevem a diskriminací, tak jak je definována v platných právních normách. Zdaleka ne každé diskriminační chování je tak hodnoceno i z právního hlediska. V právní oblasti rozeznáváme zejména dva druhy – přímou diskriminaci, která je charakterizována jako nerovné zacházení plynoucí přímo z konkrétní charakteristiky diskriminované osoby. Nepřímá diskriminace se vyznačuje existencí neutrálně se tvářícího pravidla, jehož uplatnění však ve svých důsledcích jasně znevýhodňuje konkrétní osobu či skupinu osob. V obou případech je důležité, že k takovému nerovnému zacházení dochází bez dostatečného důvodu, jinými slovy bez jednoznačně racionální příčiny. Právní aspekty diskriminace jsou poměrně podrobně popsány v kapitole „Diskriminace na základě sexuální orientace“ (viz část B.1).

Kvantifikovat rozsah diskriminace LGBT lidí v České republice je velmi obtížné, mj. i proto, že na toto téma proběhl prakticky pouze jeden významnější průzkum. Jednalo se o průzkum nevládní organizace Gay iniciativa, která provedla v letech 2002 a 2003 mezi LGB lidmi dotazníkové šetření, v němž uvedlo 12% respondentů, že se setkali s diskriminací v zaměstnání a 25% respondentů uvedlo, že se setkali s obtěžováním v zaměstnání.⁹⁴ Kromě toho 13% respondentů uvedlo, že se setkalo s diskriminací ve službách a v rámci výzkumu byly případy diskriminace uváděny i v dalších sledovaných oblastech. Tyto čísla jsou poměrně značná a ukazují na fakt, že diskriminace z důvodu sexuální orientace je jevem, který postihuje velkou skupinu osob.

Zcela jinak by to ovšem vypadalo, pokud bychom podle počtu soudních případů usuzovali na obecný stav. Zatím je znám pouze jeden případ, kdy LGBT člověk (gay) úspěšně řešil soudní cestou situaci, kdy byl diskriminován.⁹⁵ Disproporce mezi údaji plynoucími z průzkumu Gay iniciativy a počtem soudních případů ukazují na to, že se LGBT lidé obávají či z jiných důvodů odmítají řešit diskriminaci prostřednictvím právních prostředků ochrany před diskriminací. To může plynout z nedostatečného povědomí o tom, co lze z právního hlediska považovat za diskriminaci (zejména nepřímou diskriminaci si její oběti nemusí uvědomovat). Podstatná je patrně také neznalost právních prostředků, kterými se mohou v případě diskriminace bránit. Dalším významným faktorem pak nejspíše je i pomalá činnost českých soudů. Zde je nutné konstatovat, že velmi málo soudních případů je v České republice i u dalších skupin obětí diskriminace. Svůj vliv pak nepochybně má i neexistence obecného antidiskriminačního zákona a příslušné instituce, která by se antidiskriminační problematikou zabývala.

Diskriminace LGB lidí má pak i svoje specifika. Na rozdíl od etnických menšin či zdravotně postižených osob totiž mohou LGB lidé v řadě případů svou příslušnost k sexuální menšině skrývat a přinejmenším po nějaký čas tak nezavdávat příčinu k tomu, aby byli pokládáni za příslušníky minority. Pokud se již s diskriminací setkají, pak mohou spoléhat na to, že v novém prostředí (bydlišti, zaměstnání) mohou opět splynout s majoritou.

⁹⁴ Procházka, I., Janík, D., Hromada, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha, Gay iniciativa v ČR.

⁹⁵ <http://www.iniciativa.cz/www/index.php/?page=clanek&id=1251>

Možnost skrývání vlastní identity je mnohem limitovanější v případě transsexuálních osob, u kterých k diskriminaci dochází nejčastěji při přijímání do zaměstnání a v zaměstnání. Dosud však českými soudy nebyl projednáván žádný takový případ. V české právu k tomu také chybí jasné právní vodítko, které by měl poskytnout až nový antidiskriminační zákon, i když již nyní by bylo možné takovou diskriminaci postihovat v souladu s verdikty Evropského soudního dvora pro lidská práva, o kterých je podrobněji referováno v kapitole „Právní a sociální postavení translidí“ (část B.5.1.).

4. Mediální obraz LGBT lidí⁹⁶

Jestliže jsou média v současnosti jedním ze základních faktorů ovlivňujících veřejné mínění, v případě sexuálních menšin platí tato skutečnost dvojnásob. Zprostředkováním informací a prezentací LGBT lidí v různém kontextu tak ovlivňují postoje nejen heterosexuální většiny, ale také LGBT lidí samotných, obzvláště pokud žijí mimo komunitu a k jiným zdrojům informací tak nemají přístup.

Na druhou stranu platí, že v demokratické společnosti jsou média zpětně ovlivňována společenskou realitou a tak do velké míry odráží její vývoj. To lze vypořádat i v přístupu českých médií k LGBT problematice. Obecně lze říci, že tento vývoj po roce 1989 začal vcelku rychle dohánět trendy v západní Evropě, a to jak z kvantitativního, tak z kvalitativního hlediska. LGBT lidé se začali více vyskytovat v tištěných i elektronických médiích a zároveň se začaly rozrůžňovat také kontexty, v nichž byli zobrazováni. Zatímco ještě v první polovině 90. let dominovala negativní stereotypizace, sexualizace a komediální či naopak kriminální kontext (jako příklad lze zmínit film *Mandragora* o homosexuálních prostitutech z pražského hlavního nádraží, natočený v roce 1996), zhruba od přelomu tisíciletí se LGBT lidé objevují v kontextu běžného společenského života, ať již jde o dokumenty či různé televizní seriály.

Významnou roli v této postupné diverzifikaci medializovaných LGBT témat sehrála obě veřejnoprávní média, tj. Česká televize a Český rozhlas, což je plně v souladu s jejich veřejnoprávním posláním. Český rozhlas přispěl zejména prvním pravidelným pořadem pro gaye a lesby nazvaným *Bona Dea*. Pořad si rychle získal stálé publikum, často z řad LGBT osob nemajících přístup k internetu nebo žijících mimo tradiční centra českého LGBT života (Praha, Brno). Jeho zrušení koncem roku 2006 tak bylo dosti nečekané, veřejnosti prakticky nezdůvodněné a zůstává po něm do velké míry nevyplněný prostor.

Přínos České televize byl širší a dal by se rozčlenit do tří rovin. Česká televize jednak dala prostor již natočeným zahraničním filmům (např. *Philadelphia*, *Vše o mé matce*, *Kdyby zdi mohly mluvit 2*), jednak se sama podílela na tvorbě dokumentů a seriálů, kde LGBT tematika buď dominovala, nebo se alespoň epizodně vyskytla, a jednak – a v tomto ohledu jí patří exkluzivita v celém středoevropském a východoevropském regionu – dala prostor vzniku pravidelného LGBT pořadu, který

⁹⁶ Tento text byl vypracován na základě článku Věry Sokolové: *Reprezentace gayů a leseb v mainstreamových vizuálních médiích* (In: *Mediální obraz leseb a gayů*, STUD Brno, 2006, str. 3-7) a prezentace Hany Kulhánkové: *Queer komunita v médiích přednesené v rámci semináře „GLB komunita v Čechách“*, organizovaném Poradnou pro občanství/občanská a lidská práva dne 21.5.2007 v Praze.

s podtitulem „o nás s námi“ referoval o různých aspektech LGBT života z pohledu LGBT lidí samotných. Jednalo se o divácky úspěšný pořad LeGaTo, na nějž v poněkud jiném formátu a s poněkud specifitější cílovou skupinou navázal současný týdeník Q.

Společným problémem zejména zmíněných pravidelných magazínů bylo a je získat dostatečné množství osob ochotných veřejně prezentovat svou příslušnost k sexuální menšině. Obavy z následků zveřejnění své menšinové orientace mohou nepřímo poukazovat na přetrvávající diskriminační postoje a chování české veřejnosti. Na druhou stranu však také mohou být důsledkem internalizované homofobie a přehnaného strachu. Které z těchto dvou zdůvodnění má blíže k realitě však nelze v současnosti jednoznačně říci, a to vzhledem k nedostatku relevantních sociologických výzkumů.

Pokud jde o kinematografii, i zde došlo k posunu jak v kvantitě, tak v kvalitě. Přesto však až do roku 2007⁹⁷ neexistoval jediný český snímek, kde by LGBT postava hrála hlavní roli a byla přitom oproštěná stereotypizace a/nebo sexualizace. Takové snímky lze sice nalézt jak v českých kinech, tak ve videopůjčovnách, jde však o zahraniční provenienci.

Významnou roli ve zprostředkovávání zahraničních LGBT snímků široké veřejnosti hrají tři známé české filmové festivaly. Jedná se o festival dokumentárních filmů o lidských právech Jeden svět,⁹⁸ který kromě samotného promítání filmů (mj.) s LGBT tematikou rovněž zahrnuje vzdělávací projekty, kterými významně podporuje toleranci a otevřenost české společnosti k LGBT lidem. Dále jde o sekci Jiný břeh festivalu Febiofest,⁹⁹ která je každoročně věnována LGBT filmům a konečně o filmový festival Mezipatra,¹⁰⁰ který se na LGBT problematiku specializuje zcela. Specifikem festivalu Mezipatra – i oproti řadě obdobných festivalů v zahraničí – je struktura jeho návštěvníků, kde téměř polovinu tvoří heterosexuální publikum. Tím tento festival plní nejen funkci uměleckou, ale také informačně-vzdělávací a zejména společensko-integrační.

Jestliže filmové festivaly a elektronická média stále věrněji zobrazují pestrost LGBT světa, v případě tištěných médií existují velké rezervy. Denní tisk sice LGBT problematiku již dávno netabuizuje, občas v něm však vítězí tendence k bulvarizaci či skandalizaci. Bohužel přesným opakem bývají různé lifestyleové magazíny a přílohy deníků obsahující rozhovory se známými osobnostmi. Je více než udivující, že takřka v žádném z nich, jde-li např. o rozhovor s gayem, nefiguruje dotaz na jakýkoliv běžný aspekt jeho soukromého života. Ten se obvykle přechází mlčením. Takové mlčení je však nejen zavádějící, ale také nebezpečné, neboť utvrzuje společnost ve vnímání sexuálních menšin jako něčeho exotického, vzdáleného a běžně v životě se takřka nevyskytujícího.

Rovněž literatura s LGBT tematikou má převážně zahraniční původ a její výběr zdaleka pokulhává za západní Evropou, kde v řadě zemí alespoň ta nejvýznamnější knihkupectví mívají svou LGBT sekci. Nedostatek je citelný nejen u literatury krásné, ale především u literatury vzdělávací. Pro zájemce z řad veřejnosti fakticky není v současnosti dostupná publikace, která by shrnovala základní

⁹⁷ Pusinky (2007), režie Karin Babinská

⁹⁸ <http://www.jedensvet.cz/ow/2007/index.php?lang=cz>

⁹⁹ <http://www.febiofest.cz/cz/>

¹⁰⁰ <http://www.mezipatra.cz>

informace o problematice a umožnila by jim tak orientovat se v tématu, které se může týkat také jich samých, stejně jako jejich blízkých či lidí, se kterými pracují či studují.

5. Vzdělávání

Významnou oblastí, která ovlivňuje vztah společnosti a LGBT menšiny, je vzdělávání. V České republice se naštěstí nedá mluvit o tom, že by školy a další vzdělávací instituce cíleně šířily nepravdivé či nenávislné informace o LGBT lidech. V minulosti ovšem došlo k pokusům vzdělávání takto ovlivňovat. Velmi známou kauzou je případ šíření publikace „Terapie homosexuality“.¹⁰¹ Ta byla v letech 2003-2004 nevládními subjekty masově šířena do škol a k jejímu stažení došlo až po delší době, a to díky upozornění nevládních organizací.¹⁰² Její autor prezentoval jako vědecké takové názory o homosexualitě, které jsou v příkrém rozporu s fakty a převládajícím názorem odborníků zabývajících se touto oblastí.¹⁰³ Nelze bohužel vyloučit, že se podobné aktivity budou opakovat i v budoucnu a můžeme pouze doufat, že školská zařízení budou příště ostražitější, čemuž by jistě napomohlo takové vzdělávání učitelů, výchovných poradců a poradkyň a metodiků a metodiček primární prevence, které by je dostatečně seznámilo s aktuálními informacemi z této oblasti.

Jestliže uvádíme, že v rámci vzdělávání nedochází k šíření homofobních názorů, tak bohužel většinou nedochází ani k šíření objektivních informací o sexuálních menšinách. „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“¹⁰⁴ sice předpokládá vzdělávání v oblasti tolerance (vzdělávací obor Výchova k občanství) a v oblasti sexuální výchovy (vzdělávací obor Výchova ke zdraví), avšak téma sexuálních menšin nikde nezmiňuje. Terénní zkušenosti pak ukazují, že vyučující se tomuto pro ně nepříjemnému tématu vyhýbají a o existenci homosexuality, jako jedné z variant vývoje lidské sexuality, se nezmiňují. Hovoříme-li o diskriminaci jako širším sociálním jevu, pak je mlčení o LGBT problematice na školách jednoznačně diskriminační. Tyto informace přitom mohou být klíčové pro dopívající gaye a lesby a mohou jim pomoci zvládnout sociální obtíže, o kterých referujeme v následující kapitole.

6. LGBT mládež¹⁰⁵

Mnozí lidé by asi byli překvapeni, kdyby jim někdo řekl, že společenské znevýhodnění LGBT lidí je problémem, který se týká i mládeže. Někdo by možná namítnul, že se zde vytváří nějaký pseudoprobém, neboť se jedná přece o děti, takže jaképak sexuální minority? Sexuální identita se však začíná projevovat v období dospívání, takže pro mládež na druhém stupni základních škol a zejména na středních školách je toto téma rozhodně aktuální. Přesto však ve společnosti houževnatě přetrvává dojem, že sexuální orientace je věcí natolik soukromou, že nemá se vzděláváním nic společného.

¹⁰¹ Text této publikace je nadále ke stažení na adrese: <http://www.homosexualita.cz/terapie.pdf>

¹⁰² Viz: <http://gl.cz/vh-terapie>

¹⁰³ Viz například: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/index.stm?x=153233>

¹⁰⁴ Dokument je k dispozici na adrese: http://www.rvp.cz/soubor/RVPZV_2007-07.pdf

¹⁰⁵ Tento text vznikl na podkladě článku „LGBT mládež a diskriminace“ vytvořeného Olgou Pechovou v rámci projektu „Antidiskriminační vzdělávání pracovníků veřejné zprávy“ Multikulturního centra Praha, které jej financovalo z peněz poskytnutých Evropskou Unií.

6.1 Šikana

Zahraníční výzkumy ovšem jasně ukazují, že vztah mezi sexuální orientací studentů a podmínkami pro jejich vzdělávání je překvapivě úzký. I když nejsou k dispozici informace, že v českých školách dochází k přímé diskriminaci LGBT studentů, tak obtěžování ze strany spolužáků je bohužel zcela běžným jevem. U nás je už obecně známo nebezpečí šikany a některé cesty, jak mu čelit. Zkušenosti také ukazují, že pravděpodobnost, že se mladý člověk stane obětí šikany, je vyšší, pokud vykazuje nějakou odlišnost v porovnání se svými vrstevníky. Málokdo si však uvědomuje, že existuje úzká spojitost mezi odlišnou sexuální orientací a pravděpodobností, že její nositel bude muset čelit šikaně.

V USA bylo v rámci populačních studií americké mládeže zjištěno, že studenti hlásící se ke gay, lesbické či bisexuální orientaci jsou čtyřikrát častěji obětí šikany, než je tomu u běžné populace.¹⁰⁶ Podobné výsledky se objevily také ve výzkumných studiích provedených v některých západoevropských zemích v poslední době například ve Velké Británii a Španělsku. Šikanování mladí lidé jsou vystaveni mnohdy zcela extrémnímu stresu, který má obvykle negativní vliv nejen na jejich studijní výsledky a ochotu setrvat na škole, ale i na jejich dlouhodobé psychické a sociální fungování. Alarmující je v této souvislosti i skutečnost, že mnoho heterosexuálních středoškoláků uvedlo, že se stali obětí obtěžování, protože je jejich vrstevníci vnímali jako potencionálně homosexuální.¹⁰⁷

Obzvláště zranitelní jsou lidé s odlišnou sexuální orientací v období takzvaného coming outu tedy v době formování vnitřní a vnější minoritní identity. Samo vyrovnávání se s vlastní odlišností působí mladým lidem mnohdy velké problémy. Pokud se však v tomto období objeví odmítnutí vrstevníky či dokonce i vlastní rodinou, pak mohou vzniknout škody, které je velmi obtížné v dospělosti napravit. V situaci, kdy mají mladí lidé silné pochybnosti o sobě a své identitě jsou nejen zranitelnější vůči obtěžování, ale mají také větší problém vyhledat nějakou adekvátní pomoc.

Problém šikany je velmi dobře znám i v České republice, přičemž v posledních letech naštěstí začíná přibývat projektů, které se snaží přispívat k její prevenci a řešení. Ačkoliv zahraniční výzkumy velmi přesvědčivě ukazují vztah mezi sexuální orientací a šikanou, u nás zatím chybí studie, které by podobný vztah prokázaly i u české populace. To je však velmi pravděpodobně způsobeno pouze tím, že se o to nikdo nepokusil. V praxi se sice psychologové a pedagogové setkávají s takovými případy, avšak podle všeho se jedná pouze o špičku ledovce. Otázka šikany bohužel není zdaleka jediným problémem, se kterým se mohou mladí gayové a lesby setkat. Problémy bývají mnohdy i ve vztazích v rodině, což vede k častému sociálnímu vyloučení či dokonce bezdomovectví u této části mládeže.

¹⁰⁶ RYAN, C., RIVERS, I. (2003): Lesbian, gay, bisexual and transgender youth: victimization and its correlates in the USA and UK. Culture, health and sexuality, Vol. 5, No. 2. 103-119.

¹⁰⁷ tamtéž

6.2 Sociální vyloučení

Výzkumy prováděné v USA¹⁰⁸ i v zemích EU¹⁰⁹ ukazují, že v případě souhry více významných vlivů může vzniknout nebezpečný komplex různých typů sociálních obtíží, které jsou většinou provázeny i zvýšenou mírou rizikového chování a psychických komplikací. Zejména pokud jsou mladí LGBT lidé vyloučeni ze své rodiny, pak je riziko vzniku dlouhodobého sociálního vyloučení velmi vysoké. To je velmi často spojeno s nedokončeným vzděláním a problémy s uplatněním na trhu práce. Tato situace pak mnohdy vede k životu na ulici či zapojení se do prostituce či do kriminálních aktivit. U velké části této ohrožené populace se pak vyskytuje množství dalších rizikových faktorů spojených s tímto stresujícím způsobem života. Jedná se zejména o drogové závislosti, riziko pohlavních chorob a také výskyt problémů depresivního okruhu, které souvisí také se zvýšenou sebevraždností.

V České republice je pak v tomto směru velmi specifickou oblastí Praha, která je podobně jako další evropská velkoměsta útočištěm pro LGBT komunitu obecně a pro mladé LGBT lidi bez domova speciálně. Celkově je však nutno říci, že život LGBT lidí na okraji společnosti je z pohledu sociálních a zdravotních rizik velmi málo zmapován. V oblasti rizikového chování gay mužů ve vztahu k šíření viru HIV byl proveden zajímavý a přínosný výzkum v polovině devadesátých let.¹¹⁰ O několik let později se o dost skromnější výzkum pokusil alespoň orientačně zmapovat otázku diskriminace.¹¹¹ Při popisu ostatních problémů LGBT populace zatím převážně nezbývá než se držet odhadů. V jiných zemích již zjistili, že LGBT komunita má své specifické potřeby a že je výhodné je znát a umět řešit. U nás je nejprve nutné tyto potřeby zmapovat a vytvořit předpoklady pro efektivní zvládnání problematických jevů.

6.3 Prevence a řešení problémových situací

Ačkoliv neznáme přesná čísla, je zřejmé, že školy a jejich zřizovatelé, respektive kontrolní orgány, by měly v daleko větší míře dbát na to, aby byly pro LGBT mládež bezpečným, či alespoň relativně bezpečným místem. Prevence v této oblasti by měla být záležitostí především pedagogů a metodiků prevence na školách, a to jak na rovině poskytování informací v rámci sexuální výchovy, tak v rovině vnímání potencionálních problémů jednotlivců. Intervence v konkrétních problematických případech by měla spadat do kompetence školních psychologů či pedagogicko-psychologických poraden. Praxe ovšem ukazuje, že pracovníci a pracovnice těchto poraden se složitějším problémům mnohdy vyhýbají. V některých případech je taková nedůvěra ke svým schopnostem znakem zdravého úsudku, ale v jiných případech může být na škodu. Otázky spojené s odlišnou sexuální orientací jsou mnohdy ze setrvačnosti považovány za problém spadající do klinické psychologie. Vyrovnávání se s vlastní sexualitou je však přirozenou fází vývoje a pracovníci a pracovnice

¹⁰⁸ Ryan, C., Futterman, D. (1998): Lesbian and gay youth. New York, Columbia University Press.

¹⁰⁹ Takacs, J., ILGA-EUROPE (International lesbian and gay organization) a IGLYO (International gay, lesbian, bisexual, transgender, and queer youth and student organization) (2006): Social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender people in Europe. Viz <http://www.ilga-europe.org>.

¹¹⁰ Stehlíková, D., Hromada, J., Procházka, I. (1995): Homosexualita, společnost a AIDS v ČR. Praha, Sdružení organizací homosexuálních občanů.

¹¹¹ Procházka, I., Janík, D., Hromada, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha. Gay iniciativa v ČR.

pomáhajících profesí by se neměli bát poskytovat mladým lidem svou podporu v tomto procesu.

Ve světě existují alespoň ve velkých městech samostatné programy věnované právě této ohrožené skupině populace, což je však v České republice zatím pouhou utopií. Jedná se o programy zaměřené na intervenci a pomoc v kritických životních situacích, přičemž zásadní význam v této oblasti má práce streetworkerů ve velkých městech. Svůj smysl má i kvalitní poradenství pro mládež i rodiče. U nás takové poradenství nabízí poměrně velké množství organizací, ale zkušenosti ukazují, že ve skutečnosti často nedisponují pracovníky a pracovníci, kteří by měli odpovídající vzdělání a zkušenosti. Je tedy otázkou, zda by nebylo vhodné vytvořit specializovanou síť pracovníků a pracovník, kteří by byli schopni poskytovat takové služby na opravdu profesionální úrovni. To je samozřejmě i otázka adekvátního vzdělávání, které u nás také zatím chybí. Problematika sexuálních minorit je rozsáhlá a komplikovaná a má určitě smysl se jí cíleně věnovat.

V zahraničí je velký důraz kladen také na programy věnované osvětě a prevenci. I když tyto úkoly by měly školy zvládat do značné míry samy, v praxi je to mnohdy problém, neboť úkolů kladených na bedra učitelů je mnoho a nedá se bohužel očekávat, že se mohou všem věnovat na sto procent. V případě sexuální výchovy je často problém nejen v nedostatečné informovanosti, ale i v ostychu diskutovat o těchto tématech se žáky. Metodici primární prevence na školách a zejména pak pracovníci a pracovníce pedagogicko-psychologických poraden by se však v této problematice alespoň částečně orientovat měli.

Své výhody má ovšem i využití kvalitních lektorů zvenčí, kteří mohou mladým lidem i pedagogům zprostředkovat aktuálnější a podrobnější informace než mohou běžně zvládat sledovat lidé nespécializující se na tuto tematiku. U nás takové služby nabízela brněnská organizace STUD. Bohužel v současnosti neexistuje žádný opravdu funkční projekt v této oblasti. Je velmi důležité, aby šance LGBT osob na uplatnění se ve společnosti nebyly narušeny již v samotném začátku tj. v období dospívání. Tomuto jevu je v zájmu celé společnosti třeba předcházet, k čemuž však u nás ve velké míře zatím chybí podmínky.

7. LGBT lidé a zdravotnictví

V roce 1992 byla přijata Světovou zdravotnickou organizací desátá revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10), která vyřadila homosexualitu jako takovou ze seznamu zdravotních poruch. Tato klasifikace je používána zejména v evropských zemích a je závazná i pro Českou republiku. Nadále je za zdravotní poruchu považována pouze egodystonní sexuální orientace (F66). Egodystonní sexuální orientace je taková sexuální orientace, se kterou není dotyčná osoba smířena. Vzhledem k tomu, že tato diagnóza může být zneužívána k eticky a odborně pomýleným snahám o změnu sexuální orientace, diskutuje se mezi odborníky o jejím zrušení. Například americká obdoba MKN-10, Diagnostický a statistický manuál (DSM-IV), žádnou takovou diagnózu neobsahuje.¹¹²

¹¹² Smolík, P. (2002): Duševní a behaviorální poruchy. Praha, Maxdorf.

Transsexualita je považována podle MKN-10 za zdravotní poruchu (F64.0), což je ospravedlnitelné vzhledem ke značným problémům, které transsexualita způsobuje i vzhledem k potřebě terapie u transsexuálních osob. Terapie nespočívá ve snaze o změnu pohlavní identifikace, ale v podpůrné psychoterapii a somatické léčbě vedoucí k úpravě tělesných charakteristik tak, aby byly v souladu s pohlavní identitou. Někteří transsexuální lidé neakceptují skutečnost, že je transsexualita řazena mezi duševní poruchy, což může vést (a někdy také vede) k následné psychiatrizaci osob se změněnou pohlavní identitou. Alternativou je zařazení transsexuality mezi somatické poruchy, což však vážne na dosud ne zcela všemi přijímaných důkazech o biologické podmíněnost transsexuality. Přijetí Mezinárodní klasifikace nemocí ostatně neznamená, že všichni zdravotníci se s jejími diagnostickými závěry ztotožnili.

Přístupy podporující možnost medicínské (psychoterapeutické) změny sexuální orientace lze v odborné společnosti považovat za menšinové a sexuální orientace je považována zpravidla jen za jednu z neutrálních osobnostních charakteristik jedince. Zahraniční výzkumy však ukazují, že navzdory převládajícímu odbornému názoru, je u mnoha lékařů významná tendence LGB osoby různým způsobem patologizovat. Do dnešní doby tak dárci krve vyplňují dotazník, kde jedna z otázek zjišťuje, zda měla osoba zamýšlející darovat krev stejnopohlavní styk. V případě pozitivní odpovědi je pak tato osoba z možnosti darovat krev vyloučena. Z uvedeného dotazníku jasně plyne předpokládaná analogie mezi homosexuálním chováním a zvýšeným rizikem přenosu HIV. Je pravdou, že homosexuální muži patří do skupiny, která je mezi HIV pozitivními početně zastoupena. Tato skutečnost ale není dostačujícím zdůvodněním pro automatické vyloučení všech homosexuálních osob z možnosti darovat krev. Zvýšené riziko přenosu HIV totiž produkují zejména osoby chovající se promiskuitně, tedy jak homosexuálové, tak heterosexuálové. Analogie mezi homosexualitou a promiskuitou je tedy jednoznačně zavádějící a diskriminační. Dotazníky, které vyplňují dárci krve, by tedy neměly zjišťovat, zda dotyčná osoba měla či neměla homosexuální styk, ale spíše by se měly zaměřit na míru promiskuity potencionálního dárce. Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v roce 2001 označila praktiky Ústavu hematologie, který vydal Poučení dárce krve, v němž se "mužům majícím sex s muži" zakazuje apriori darovat krev, za diskriminační.¹¹³

V omezené míře se lze u zdravotníků a lékařů setkat s negativními postoji k LGB pacientům a mnohem častěji pak s nejistotou plynoucí z nedostatečné zkušenosti s těmito pacienty. Velmi časté je také apriorní očekávání většinové orientace, což může následně komplikovat další terapeutický vztah. Z výše uvedených důvodů lze považovat za potřebné zařazení nediskriminujících přístupů do etické či psychologické pre- i postgraduální přípravy zdravotníků. Podobně by měly být nediskriminující přístupy a základní poznatky o sexuální orientaci součástí vzdělávání sociálních pracovníků a pracovníků.

V případě transsexuálních lidí je jejich přijímání lékaři a zdravotnickým personálem mnohem více problematické. Příčinou je malá znalost této poměrně snadno rozpoznatelné minority. Neadekvátní či nepřátelské reakce jsou poměrně běžné, a to zejména u lékařů, kteří se s transsexuálními lidmi běžně nesetkávají. Velmi nepříjemný je také fakt, že transsexuální lidé jsou lékaři často naprosto necitlivě předváděni jako atrakce pro studenty či pro kolegy. To je ovšem otázka celkově

¹¹³ blíže viz: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003061824>

nízkého respektu k soukromí a právům pacientů. Speciálním problémem je pak umístování transsexuálních a transgender lidí v nemocnicích, a to zejména v případech, kdy jejich psychické a tělesné charakteristiky nekorespondují s právním pohlavím. Systém si s nimi často neví rady, a proto je například běžnou praxí, že si musejí připlácet za nadstandardní pokoje, aby byli mimo ostatní pacienty. V zahraničí jsou popsány případy, kdy translidé zemřeli, protože nemocniční personál si nevěděl s jejich pohlavím rady a odmítl je tedy hospitalizovat. Výše uvedené problémy by mohlo pomoci zvládat vzdělávání v otázkách etiky a lidské diverzity, avšak zatím je jim u nás věnována jen malá pozornost.

D. DOPORUČENÍ

Na základě předložené Analýzy Pracovní skupina pro otázky sexuálních menšin ministryně vlády pro lidská práva a národnostní menšiny doporučuje:

Ministru financí:

1. Novelizovat zákon o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí (č. 257/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby partneři a partnerky byli zařazeni do I. skupiny dle § 11 tohoto zákona.
2. Novelizovat celní zákon (č. 13/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby měli partnerky a partneři právo odepřít vysvětlení dle § 30 odst. 4 tohoto zákona.

Ministru kultury:

1. Podporovat v rámci dotačních programů projekty zaměřené na LGBTI menšiny a projekty ke zmírnění homofobních postojů. Zohledňovat v rámci podporovaných projektů aspekt LGBTI tematiky.

Ministryni obrany:

1. Novelizovat zákon o zdravotní způsobilosti k vojenské činné službě (č. 103/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby neobsahoval diagnózu F 64.0 (poruchy pohlavní identity) a F 66 (psychické a behaviorální poruchy spojené se sexuálním vývojem a orientací).

Ministru práce a sociálních věcí:

1. Podporovat prostřednictvím dotačních programů vytvoření sociální sítě pracovníků a pracovnic, kteří se budou zaměřovat na sociální kontakt s LGBTI seniory a seniorkami, případně podporovat provádění uvedené činnosti v rámci stávajících sociálních sítí.
2. Podpořit prostřednictvím dotačních programů, národních či evropských, vytvoření komunitního centra pro LGBTI seniory.
3. Novelizovat zákon o důchodovém pojištění (č. 155/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby partneři a partnerky měli nárok na vdovský/vdovecký důchod po zemřelém partneru/partnerce.
4. Zpracovat metodiku postupu v případech transsexuálních rodičů s cílem zajistit, aby byl respektován nejlepší zájem dětí a jeho právo na oba rodiče, a aby dítě nebylo oddělováno od transsexuálních rodičů proti jejich vůli a nedocházelo k jejich diskriminaci ze strany pracovníků a pracovnic odborů sociálně-právní ochrany dětí.

5. Podpořit prostřednictvím dotačních programů zmapování situace osob s odlišnou sexuální orientací žijících na okraji společnosti, s cílem zjistit, jaké jsou příčiny jejich sociální situace a jak jim lze předcházet.

Ministryni pro lidská práva a národnostní menšiny:

1. Provádět informační kampaň k prevenci diskriminace LGBTI lidí a proti homofobii.
2. V rámci aktivit ke zlepšení postavení seniorů přihlížet ke specifické situaci LGBTI seniorů.
3. V rámci Kampaně proti rasismu 2008 vypsát výzvu k podávání projektů ke zmapování situace LGBTI z etnických menšin v ČR.
4. Podpořit zřízení stálého výboru pro otázky sexuálních menšin při Radě vlády ČR pro lidská práva, včetně pracovní skupiny pro translidí a vězeňství.

Zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi Rady vlády ČR pro lidská práva

1. Při Radě vlády ČR pro lidská práva zřídit stálý výbor pro otázky sexuálních menšin, včetně pracovní skupiny pro translidí a vězeňství.

Ministru spravedlnosti:

1. Stanovit v rámci trestního zákona, že motiv nenávisti z důvodu sexuální orientace bude znakem základní nebo kvalifikované skutkové podstaty zejména u násilných trestných činů (hate crimes).
2. V rámci rekodifikace občanského zákoníku zajistit, aby:
  - a) partneři a partnerky měli právo osvojit dítě druhého partnera,
  - b) dítě mohlo být svěřeno do společné pěstounské péče partnerů,
  - c) partneři a partnerky mohli společně osvojit dítě,
  - d) osobám, které uzavřely registrované partnerství, vzniklo společné jmění partnerů a společný nájem bytu.
3. Vypracovat právní a faktickou analýzu situace transsexuálních osob ve vazbě a výkonu trestu. Tato analýza by měla zahrnovat situaci transsexuálních lidí zahajujících léčbu, transsexuálních lidí v průběhu léčby a situaci transsexuálních lidí po dokončení chirurgických zákroků a právní změny pohlaví, a to s přihlédnutím k možnostem adekvátní léčby, zajištění jejich osobní bezpečnosti a plného respektování jejich lidských práv.
4. Spolupracovat se zmocněncem vlády pro lidská práva a ministryní pro lidská práva a národnostní menšiny na zlepšení situace translidí ve vězení v rámci pracovní skupiny při Radě vlády ČR pro lidská práva.

Ministryni školství, mládeže a tělovýchovy:

1. Zajistit, aby v rámci studijních oborů zaměřených na péči o seniory byla náležitá pozornost věnována LGBTI seniorům a specifickým jejich životní situace.
2. Provést studii šikany ve školách, se zaměřením na propojení šikany se sexuální orientací obětí, nebo v rámci dotačních programů podpořit provedení takové studie.
3. Podporovat zvyšování kvalifikace školních psychologů, metodiků primární prevence a pracovníků a pracovníc pedagogicko-psychologických poraden směrem k větší citlivosti k problémům LGBTI mládeže a schopnosti tyto problémy rozpoznávat a efektivně řešit.
4. Prostřednictvím dotačních programů podpořit vytvoření sítě pracovníc a pracovníků poskytujících poradenství LGBTI mládeži na profesionální úrovni.
5. Novelizovat Příkaz ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 3/2006 k postupu při zabezpečení realizace vyhlášky č. 60/2006 Sb., o psychické způsobilosti pedagogických pracovníků tak, aby z Přílohy č. 1 k tomuto příkazu byl vypuštěn údaj o sexuální orientaci žadatele jakožto jeden z anamnestických údajů sledovaných při vyšetření žadatele.
6. Zvážit doplnění rámcových vzdělávacích programů ve smyslu povinnosti informovat žáky a studenty o existenci a životě sexuální minorit (LGBT lidí).

Ministru vnitra:

1. Novelizovat zákon o registrovaném partnerství (č. 115/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby:
  - a) podmínka státního občanství, jako jedna z podmínek nutných pro uzavření registrovaného partnerství, byla nahrazena například podmínkou povolení k trvalému pobytu,
  - b) trvající partnerství nebránilo osvojení dítěte (§ 13 odst. 2 zákona).
2. Novelizovat zákon o Policii ČR (č. 283/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby měli partneři právo odepřít vysvětlení dle § 12 odst. 3 tohoto zákona, případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.
3. Novelizovat zákon o pobytu cizinců (č. 326/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby v rámci rozhodování o udělení trvalého pobytu bylo zohledněno uzavření partnerství s občanem ČR.
4. Novelizovat zákon o nabytí a pozbytí státního občanství (č. 40/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby v rámci rozhodování o udělení státního občanství bylo zohledněno uzavření partnerství s občanem ČR, případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.
5. Zavést informačně neutrální identifikátor obyvatel, a to ve smyslu usnesení vlády ČR č. 340 ze dne 23. března 2005. Do doby zavedení tohoto identifikátoru je třeba

zpracovat takové postupy, které zamezí diskriminaci transsexuálních lidí z důvodu změny rodného čísla.

6. Zajistit soulad v rámci právních předpisů souvisejících s právní úpravou manželství a registrovaného partnerství tak, aby registrované partnerství i manželství bylo označováno buď jako „rodinný stav“, nebo jako „osobní stav“.

Ministru zdravotnictví:

1. Novelizovat zákon o péči o zdraví lidu (č. 20/1966 Sb., ve znění pozdějších předpisů) tak, aby možnosti asistované reprodukce mohla využít kterákoliv žena, tedy i žena bez partnera (§ 27d zákona), případně tento požadavek zahrnout do nově připravované právní úpravy.

2. Věnovat zvýšenou pozornost zákrokům u intersexuálních dětí a dbát na to, aby byla respektována všechna pravidla informovaného souhlasu. V tomto směru je také třeba podpořit vyšší informovanost lékařů o současných trendech v oblasti etiky, terapie a právních aspektů péče o intersexuální osoby.

3. V rámci odborného vzdělávání pracovníků a pracovníc ve zdravotnictví klást důraz na otázky etiky a lidské diverzity, zvláště pak na specifické problémy LGBTI osob.

4. Přepracovat seznam rizikových faktorů a rizikových chování z hlediska dárcovství krve tak, aby nebyl diskriminující na základě sexuální orientace.

PŘÍLOHY

Příloha I.: Přehled existujících LGBT organizací

I.a Lesbické organizace

Praha

V Praze je aktivní především skupina mladších žen a dívek okolo sdružení Rozdílné Rytmus¹¹⁴ (RR), která je částečně personálně propojená s Lesbickým turistickým oddílem (LTO). Členky Rozdílných rytmů mají také zásadní podíl na organizování festivalu eLnadruhou¹¹⁵ (pod záštitou stejnojmenného sdružení). Jedná se o festival svým rozsahem skromnější než byl dřívější festival Apriles, na který eLnadruhou volně navazuje.

Lesbické aktivistky se podílejí také na činnosti v Praze sídlící Gay a lesbické ligy¹¹⁶, přičemž ze čtyř mluvčích jsou dvě zástupkyně lesbické komunity. GLL je v současnosti jedinou organizací, která se věnuje zastupování zájmů lesbické komunity na politické rovině.

Brno

V Brně okolo roku 2004 krátce fungovala skupina Lesby (nejen) sobě. Po jejím zániku nastala více než roční pauza. Tu ukončil vznik skupiny Holky v Brně¹¹⁷, která se s dřívější organizací částečně personálně překrývá. Holky v Brně pořádají výlety, přednášky, diskuse a návštěvy kulturních akcí. Lesbické aktivistky o několik let starší působí také v rámci organizace STUD.

Olomouc

V Olomouci je již od roku 2004 aktivní neformální skupina lesbických a bisexuálních žen a dívek oLlomouc¹¹⁸. Pořádá přednášky, výlety, sportovní akce, promítání filmů atd.

Ostrava

V Ostravě je situace nejasná, neboť v minulosti aktivní ženská sekce Lambda klubu již nevyvíjí oficiální činnost. Ostravská komunita je přitom velmi početná a existuje zde několik okruhů lidí, kteří pořádají poměrně velké akce de facto soukromého charakteru. V posledním roce došlo ke dvěma pokusům obnovit v Ostravě lokální organizaci, avšak není zatím zřejmé, zda některý z nich bude úspěšný.

---

¹¹⁴ <http://www.rozdilnerytmus.gl.cz>

¹¹⁵ <http://www.elnadruhou.cz>

¹¹⁶ <http://www.glliga.cz>

¹¹⁷ <http://www.holky-brno.info>

¹¹⁸ <http://www.bengales.cz/les-ollomouc>

Zlín

Ve Zlíně již zhruba tři roky působí skupina Lesba Zlín¹¹⁹, která však na více než rok přerušila činnost, kterou obnovila v pozměněném složení na jaře 2006. V současnosti se skupina věnuje zejména sportovním aktivitám, avšak pořádá i výlety a diskusní setkání.

Pardubice

V Pardubicích již několik let funguje organizace Pardubická lesba¹²⁰. Nejčastějším typem akcí jsou výlety a návštěvy kulturních událostí.

Plzeň

V Plzni působí skupina one4one¹²¹, která se věnuje pořádání především hudebních a sportovních akcí. Tato skupina existuje již několik let a v poslední době je poměrně aktivní.

Neformální sdružení

Výše uvedené skupiny sdružují jen relativně malou část lesbických a bisexuálních žen. Existuje však množství dalších neformálních okruhů působících na neveřejné bázi. Tyto skupiny jsou ovšem obvykle aktivní pouze na bázi osobních přátelství, což je dáno především stále přetrvávajícím strachem z coming outu a mnohdy i nezájmem o věci veřejné.

Internet

Internet jako medium vytlačil na počátku nového tisíciletí tištěné materiály, avšak v současnosti jsou české webové projekty většinou spíše ve fázi útlumu. Do jara 2005 fungovaly velmi dobře stránky lesba.cz. Těžiště webu bylo spíše na provozu „literární kavárny“ lesba.cz, což bylo dlouhodobě archivované diskusní fórum.

Dalším celorepublikově aktivním webovým projektem je bengales.cz. Tyto stránky jsou v posledních více než dvou letech nejaktivnější informačním webem pro lesbické a bisexuální ženy. Zaměřují se především na publikování informací z politického a kulturního života, přičemž je zde také velký podíl rozsáhlejších textů dlouhodobé hodnoty.

Zcela novým internetovým projektem zaměřeným speciálně na lesbické rodičovství je www.drzna.cz, kde je možno se dočíst o zcela konkrétních problémech, které lesbické ženy a jejich rodiny musí řešit.

---

¹¹⁹ <http://www.sweb.cz/lesba.zlin>

¹²⁰ <http://www.pardubicka.lesba.cz>

¹²¹ <http://one4one.xhosting.cz>

I.b Gay organizace

Gay organizace působící v ČR se téměř ve všech případech věnují organizování volnočasových aktivit v podobě výletů, sportovních akcí či diskusí. Téměř žádná nevyvíjí osvětovou či politickou činnost ve vztahu k většinové společnosti. Dále platí, že řada gay organizací se alespoň nominálně deklaruje jako gay-lesbické, i když mezi jejich členy téměř žádné lesbické ženy nejsou. Vzhledem k tomu, že fungování těchto organizací obvykle závisí jen na velmi omezeném počtu jednotlivců, jen málo jich má skutečně dlouhodobý charakter a formu občanského sdružení. To způsobuje velké potíže při mapování vývoje komunity a jejím oslovování ve smyslu politik, které se jí bezprostředně týkají (např. informování o prostředcích ochrany před diskriminací, HIV prevence, apod.).

Praha

Gay a lesbická liga¹²² je v současné době jedinou politickou LGB organizací. Po schválení zákona o registrovaném partnerství v roce 2006, na němž se spolupodílela, však došlo k určitému útlumu jejích aktivit. Tím na poli LGB aktivismu vzniká významný nevyplněný prostor, neboť druhá organizace tohoto druhu, Gay iniciativa v ČR, svou činnost nedávno ukončila.

M-klub Lambda¹²³ je pražský gay klub seniorů, ale jeho výletů a setkání se účastní nejen gayové vyššího věku. Klub existuje již od r.1992.

Od roku 1996 působí gay a lesbický studentský spolek GaLes¹²⁴, který ovšem po deseti letech vzhledem k administrativním překážkám a zvyšujícímu se počtu nestudentů mezi jeho členy odešel z Vysoké školy ekonomické a působí nezávisle. Organizuje pravidelná čtvrtletní setkání a výlety.

Významnou organizací pro věřící gaye a lesby je občanské sdružení Logos¹²⁵, které má ekumenický charakter a organizuje bohoslužby a pravidelná nedělní setkávání s podporou fary Českobratrské církve evangelické v Praze 8.

Gaysport¹²⁶ zastřešuje řadu gay sportovních aktivit v Praze a na svých internetových stránkách informuje o čase a místech konání jednotlivých sportovních akcí. Sportovní akce organizují rovněž Pratety (volejbal) a Aquamen (plavání).

Skupina3¹²⁷ vznikla původně jako podpůrná skupina, pomáhající členům se sebezpříjetím za pomoci psychologa. Postupně se z ní však stala výletní outdoor skupina pořádající letní tábor a různé víkendové akce. Outdoorovou skupinou je rovněž BDP (Blízko do pohody).

V Praze působí také dva gay amatérské divadelnické spolky, jejichž členy však nejsou jen gayové. Jedná se o Perfidní divadlo a Divadlo bez zábran.

¹²² <http://www.partnerstvi.cz/gll-uvod/>

¹²³ <http://sweb.cz/m.klub.lambda/>

¹²⁴ <http://gales.wz.cz/>

¹²⁵ <http://logos.gl.cz/lis-uvod/>

¹²⁶ <http://www.gaysport.cz/>

¹²⁷ <http://skupina3.kluci.cz/>

Brno

STUD¹²⁸ je zdaleka nejvýznamnější brněnskou gay-lesbickou organizací. Působí od roku 1996 a její hlavní aktivitou je v současnosti organizování jediné veřejné LGBT akce v ČR, filmového festivalu Mezipatra. STUD rovněž disponuje archivem a knihovnou s LGBT tematikou, která byla nedávno po přestávce způsobené nedostatkem zdrojů opět zpřístupněna veřejnosti.

Gay teens (GaTe)¹²⁹ je projekt pro gay náctileté, který vznikl v roce 2006 za podpory NROS a v jehož rámci jsou organizována setkání a výlety pro gaye do 20 let věku. Projekt má zároveň charakter svépomocné skupiny v procesu coming-outu.

Pěšky atd.¹³⁰ je brněnská outdoor skupina, volně propojená se sdružením STUD. Výlety organizuje rovněž Gay Valach.

V Brně rovněž působí Logos Brno¹³¹, a to nezávisle na Logosu Praha, byť obě sdružení jsou spolu v kontaktu a někdy organizují společné akce.

České Budějovice

Jihočeská Lambda¹³² je jedno z nejstarších existujících LGB sdružení v ČR. Byla založena v roce 1993 a k jejím aktivitám patří organizování pravidelných klubových setkání, výlety, spolupráce s obdobnými sdruženími v zahraničí (zejména v Rakousku), poradna a informační centrum. V letech 2006-2007 úspěšně realizovala projekt pomoci v případě sociálního vyloučení GLBT osob v Jižních Čechách se zaměřením na pracovní příležitosti, který byl financován Evropským sociálním fondem. Tento klub je v ČR ve své činnosti jedinečný, protože setrval na platformě aktivního občanského sdružení s trvalou členskou základnou a dokázal se zařadit mezi poskytovatele do sociálních služeb města České Budějovice.

Toto není úplně vyčerpávající výčet, nicméně většina ostatních sdružení či organizací nemá, jak bylo zmíněno, dlouhodobý charakter a současnou situaci zejména v dalších větších městech ČR (Ostrava, Olomouc, Plzeň) nelze přesně zmapovat.

Internet

Nejvíce aktuálních informací je samozřejmě na internetu, ale i zde je situace složitá vzhledem k velkému počtu neustále vznikajících a zanikajících projektů, které navíc mezi sebou jen málokdy komunikují. Po několik let vysoce navštěvované stránky 004.cz¹³³ jsou v současné době v útlumu, prakticky bez nových informací jsou rovněž dříve velmi populární kluci.cz. STUD Brno¹³⁴ ze svých jinak velmi obsáhlých a navštěvovaných stránek již delší dobu z technických důvodů zpřístupňuje pouze část.

---

¹²⁸ <http://www.stud.cz/>

¹²⁹ <http://www.gejt.cz/>

¹³⁰ <http://stud.cz/pesky/>

¹³¹ <http://sweb.cz/logos-brno/>

¹³² <http://www.klucicb.info/>

¹³³ <http://www.004.cz/>

¹³⁴ <http://www.stud.cz/>

Volný prostor tak zaplňují jednak osobní stránky a jednak začínající projekty. Jedná se zejména o pinkstar.cz, velmi populární mezi částí LGBT mládeže a dále o kluci.info. Obecně lze však říci, že neexistuje jeden komplexní internetový informační zdroj o stavu a aktivitách české gay komunity.

I.c Trans organizace

Zájmy translidí reprezentuje v České republice občanské sdružení Transforum¹³⁵, které existuje od roku 1998 a je jedinou českou organizací reprezentující zájmy translidí. Z aktivit mimo komunitu stojí za zmínku například udělování cen Transpřítel či snaha o prosazování zájmů translidí při tvorbě antidiskriminačního zákona. Sdružení vyvíjí aktivitu především v Praze.

---

¹³⁵ <http://www.transforum.cz>

II.: Výběrová bibliografie českých a slovenských LGBTI pramenů

Jedná se o výběrovou bibliografii textů týkajících se života gayů, leseb, bisexuálů, translidí a intersexuálů v České republice respektive na Slovensku. Jedná se hlavně o publikace, které vyšly tiskem a je tedy relativně jednoduché je získat. Knižně nepublikované diplomové a bakalářské práce jsou uvedeny pouze výjimečně.

Diskriminace

BOUČKOVÁ, P. (2006): Diskriminace z důvodu sexuální orientace, in: Bobek, M.; Boučková, P.; Kühn, Z. (eds.): Rovnost a diskriminace. Praha, C. H. Beck 2006, str. 253-282

PROCHÁZKA, I., JANÍK, D., HROMADA, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Praha. Gay iniciativa v ČR.

Dostupné z adresy:

<http://www.gay.iniciativa.cz/www/index.php?page=clanek&id=256>

Historie

FANEL, J. (2000): Gay historie. Praha, Dauphin.

JAMEK, Václav (2001): O prašivém houfci. Literatura, homosexualita, AIDS. Praha, Torst.

KOMENDA, A. (2000): Ke kořenům křesťanské homofobie. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Iuridica 2. 2000;2.:99-112.

KOTIŠOVÁ, M., VAMPOLOVÁ, V. (2006): České lesby: daleko k hnutí, daleko k feminizmu. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

LÉKO, I. (1993): Růžový trojúhelník: deportace homosexuálů v letech 1933-1945. Revolver revue 24, 294-300.

PECHOVÁ, O. (2005): Lidé s růžovým trojúhelníkem.

<http://translide.unas.cz/?960> 30.9.2005

RUPP, Leila (2001): Vytoužená minulost. Dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost. Praha, One Woman Press.

SOKOLOVÁ, V (2006): Koncepční pohled na „sexuální menšiny“ aneb vše je jen otázka správné orientace. In Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (2006): Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. Praha, Sociologický ústav AV.

SOUVISLOSTI 4/2003, Revue pro literaturu a kulturu (2003) – Homosexualita v kultuře.

WEST, D.J., GREEN, R.: Sociolegal control of homosexuality: A multi-nation comparison. Chapter 15: The Czech and Slovak republics (Procházka, I.): 243-254. Plenum Press, New York, London, 1997.

Postoje

JANOŠOVÁ, P. (2000): Homosexualita v názorech současné společnosti. Praha, Karolinum.

ONDRISOVÁ, S., BIANCHI, G. (2000): Heterosexizmus: spoločensko-kultúrne a psychologické aspekty postojov ku lesbickým ženám a gayom. *Československá psychologie*. 43, 2, 165-179.

WEISS, P., ZVĚŘINA, J. (2001): *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha, Portál.

Další LGB témata

ČERVENKOVÁ, I., BIANCHI, G. (2003): Diskurzy homosexuality a vývin sexuálnej identity. *Československá psychologie*. 45, 2, 122-134.

FAFEJTA, M. (2004): *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany, Nakladatelství Jan Piszkiwicz.

JANÍK, D. (2004): *Rodina a homosexualita aneb heterosexuální rodiče a homosexuální děti*. Diplomová práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

NEDBÁLKOVÁ, K. (2002): *Alternativní rodinné modely aneb Rodiny lesbických matek a rodiny gay otců*. In *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno. Nesehnutí.

ONDRISOVÁ, S., HERETIK, A., ŠÍPOŠOVÁ, M. (1999): *Homofóbia-dosledky pre psychoterapiu*. *Česká a slovenská psychiatrie* 95, 135-141.

PECHOVÁ, O. (2005): *Sexuální minority*. Rigorózní práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

PROCHÁZKA, I. (2002): *Coming out*. Brno, STUD Brno.

Ke stažení z adresy:

<http://www.gay.iniciativa.cz/www/index.php?page=clanek&id=14>

PROCHÁZKA, I. NOVOTNÝ, J., KAŇKA, P., JANÍK, D. (2005): *HIV infekce a homosexualita*. Praha, Česká společnost AIDS pomoc.

PROCHÁZKA, I., WEISS, P. (1998): *Pohlavní identita v dětství u homosexuálů*. *Česká a slovenská psychiatrie*.

STEHLÍKOVÁ, D., PROCHÁZKA, I., HROMADA, J. (1995): *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*. Praha. SOHO.

TALANDOVÁ, J. (1997): *Sociální postavení žen a alternativní rodinné modely v kontextu heterosexuální společnosti*. Praha, L-klub Lambda.

Dostupné z adresy: <http://www.lesba.cz/linky/Poradny/>

ZVĚŘINA, J. (2004): *Tak zvaná „terapie homosexuality“*. *Česká a slovenská psychiatrie*, 100, No.5, 279-283.

Transsexualita

ANTE, R. (2005): *Mediální prezentace translidí. – Obsahová analýza českého tisku*. Diplomová práce. Olomouc. Katedra psychologie FF UP.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

FIFKOVÁ, H., WEISS, P., PROCHÁZKA, I., JAROLÍM, J., VESELÝ, J., WEISS, V. (2002): *Transsexualita*. Praha, Grada.

HOFÍREK, Š. (2006): *Životní situace transsexuálních lidí v České republice*. Bakalářská práce. Brno, Katedra sociální politiky a sociální práce FSS MU.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

MALÁ, E., HRDLIČKA, M. (2003): *Transsexualismus*. *Česká a slovenská psychiatrie*, 99, 2003, No.5, 273-277.

MALÁ, E., KOCOURKOVÁ, J. (2003): *Porucha pohlavní identity v dětství*. *Československá psychologie*. 47, 4, 356-362.

SPENCEROVÁ T. (2003): Jsem tranďák! Praha, G plus G.

WEISS, P., ŠVECOVÁ, B. (2001): K některým rozdílům mezi transsexuály male-to-female a female-to-male. Česká a slovenská psychiatrie. 97, 13-19.

Slovensko

DŽUKA, J., WAROŠEK, R. (1996): Subjektívna pohoda u homosexuálně orientovaných mužov. Česká a slovenská psychiatrie 92, 1996, 135-141.

ONDRISOVÁ, S., ŠÍPOŠOVÁ, M., ČERVENKOVÁ, I., JÓJÁRT, P., BIANCHI, G. (2002): Neviditelná menšina. Bratislava, Nadácia občan a demokracia.

ŠÍPOŠOVÁ, M., JÓJÁRT, P., DAUČÍKOVÁ, A. a kol. (2002): Správa o diskriminácii lesbických žien, gejov, bisexuálov a bisexuálok na Slovensku. Bratislava, Q archiv / dokumentačné a informačné centrum.

Intersexualita

ANTE, R. (2003): Negativní aspekty medicínského přístupu k intersexualitě. Ročníková práce. Olomouc, Katedra psychologie FF UP.

Ke stažení na adrese: <http://www.translide.cz/knihovna>

III.: Slovníček pojmů

Bisexualita – citová a sexuální přitažlivost k oběma pohlavím

Butch lesba - lesbická žena s převážně maskulinními projevy, někdy se může jednat o projev transgender identity

Coming out – veřejné přihlášení se k homosexuální, bisexuální či transgender identitě; může mít různou intenzitu

Cross-dressing – oblékání do oděvu příslušejících opačnému pohlaví, než jaké je biologické pohlaví jedince; může být projevem transvestitismu, transgender identity nebo transsexuality

Gay – v současnosti převažující označení pro homosexuální muže, které bylo převzato z angličtiny, v češtině i v originále začalo být užíváno pro absenci urážlivých konotací; jako přídavné jméno zastupuje slovo homosexuální a týká se tedy i lesbických žen (tento smysl je však v češtině opomíjen)

LGB – lesby, gayové, bisexuálové – souhrnná zkratka označující lidi s menšinovou sexuální orientací

LGBT – lesby, gayové, bisexuální lidé a translidé – označení běžně užívané v angličtině jako zkratka pro tyto minoritní skupiny spojené řadou společných problémů

Gender – psychologické a sociální charakteristiky připisované jednotlivým pohlavím, někdy se dělí na genderovou roli a genderovou identitu, v některých kulturách existuje více než dva gendery

Genderová identita – pocit příslušnosti k některému pohlaví či pocit pohlavní neurčitosti, může ale nemusí být spojen s tradičními genderovými rolemi

Homofobie – souhrnné označení pro nepřátelské postoje k homosexuálním lidem, obvykle se nejedná o fobii ve smyslu duševní poruchy

Homosexualita – sexuální přitažlivost k osobám stejného pohlaví, termín je používán od druhé poloviny devatenáctého století

Intersexualita – výskyt biologických znaků obou pohlaví u jednoho jedince

Lesba – homosexuální žena; termín vytlačuje ve společnosti stále dosti rozšířené slovo lesbička, které je neodůvodněnou zdrobnělinou

Queer identita – doslova podivná identita, označení pro jedince, kteří nechtějí být přiřazováni k jednoznačnému genderu či sexuální orientaci; v současnosti se toto slovo „queer“ často používá souhrnně pro označení příslušníků různých sexuálních minorit

Sexuální orientace – obvykle trvalý pocit emocionální a sexuální přitažlivosti k některému pohlaví či v některých případech k pohlavím oběma

Transgender – výrazné překračování hranic genderové role; někdy se používá jako nadřazený pojem i k transsexualitě; zatímco jindy jde o pojem paralelní, kdy označuje lidi, kteří žijí v opačné či netypické genderové roli, ale neusilují o změnu pohlaví (v tomto smyslu je pojem používán v této zprávě)

Transsexualita - pocit trvalé příslušnosti k opačnému pohlaví než je pohlaví chromozomální (právní), který je provázen úsilím o somatickou a právní změnu pohlaví

Transvestitismus – převlékání se do oděvu opačného pohlaví bez snahy žít v této roli trvaleji